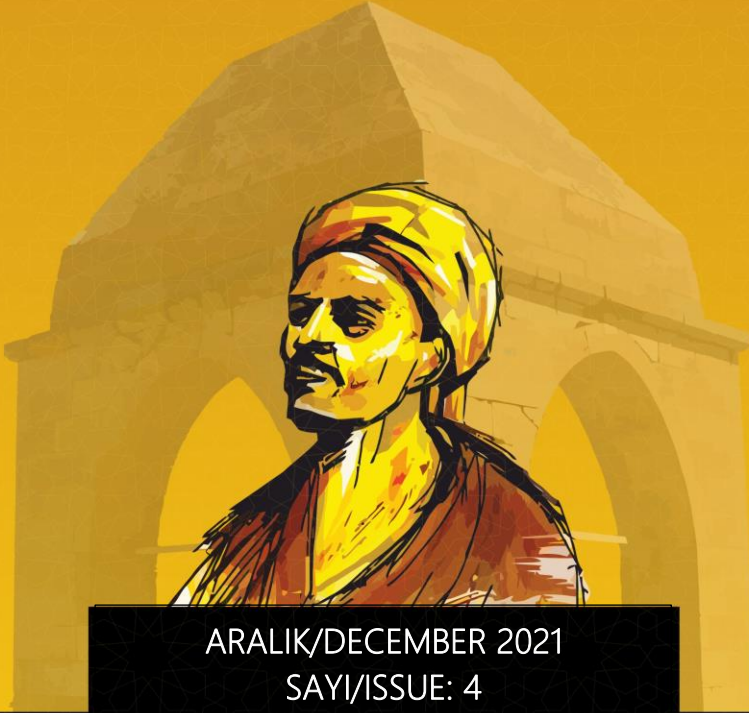

ULUSLARARASI
YUNUS EMRE
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Journal of Yunus Emre Social Sciences

ARALIK/DECEMBER 2021

SAYI/ISSUE: 4

ISSN: 2757-5764

İÇİNDEKİLER

JENERİK

EDİTÖRDEN

MAKALELER

Serhat KAYA-Doç. Dr. Bahadır GÜLBAHAR

**GÜMÜŞHANE VE BAYBURT MASALLARI” ADLI ESERDEKİ MASALLARIN
TÜRKÇE DERSİ 1-8. SINIFLAR ÖĞRETİM PROGRAMI DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ.....1-31**

Dr. Seyit GEZER

ŞEHNÂME’DEKİ (I. CİLT) EFSANELERİN TAHLİL VE TASNİFİ.....32-45

Damla DEMİRÖZ (Yüksek Lisans Öğrencisi)

**TÜRK KÜLTÜRÜ DERGİSİ’İNDE SOVYET TÜRKLERİNİN CEDİTÇİLİK
HAREKETİ İLE İLGİLİ YAYIMLANMIŞ YAZILARIN BİBLİYOGRAFYASI (1962-
2008).....46-52**

YAYIN DEĞERLENDİRME

Hilal AYBEY (Yüksek Lisans Öğrencisi)

ÂŞIK RÛZÎ VE ŞİİRİ: SOSYO-KÜLTÜREL BİR İNCELEME53-56

ULUSLARARASI YUNUS EMRE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
[INTERNATIONAL JOURNAL OF YUNUS EMRE SOCIAL SCIENCES]

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yılda iki sayı yayımlanır / It is published biannual.

EDİTÖRLER / EDITORS

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Arş. Gör. Giyasi BABAARSLAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAYINCI / PUBLISHER

ASOS EĞİTİM BİLİŞİM DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ.

KAPAK TASARIMI

Erhan YURT

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Maltepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet KILIÇ (Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TUNÇEL (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ATAY (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mücahit KAÇAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurten GÖKALP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömür CEYLAN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Özcan BAYRAK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Özen TOK (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Serdar YAVUZ (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YİĞİT (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Eşqanə Akif qızı BABAYEVA (AMEA Nizami Adına Ədəbiyyat İnstitutu)

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İÇLİ (Batman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fatih KANTER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. Mutlu DEVECİ (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Nurten GÖKALP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Özcan BAYRAK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Yunus KAPLAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Halil Sercan KOŞİK (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sagıp ATLI (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulkerim KARADENİZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat ŞENGÜL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İlker TÜRKMEN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İsa ERYILMAZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL SECRETARY

Arş. Gör. Giyasi BABAARSLAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Arş. Gör. Derya KARATAŞ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAZISMA ADRESLERİ / CORRESPONDENCES

yunusemredergisi40@gmail.com

gysbabaarslan06@gmail.com

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER

ESJI
www.ESJIndex.org

Eurasian
Scientific
Journal
Index

CiteFactor
Academic Scientific Journals

A S O S
indeks

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Scientific Indexing Services

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

2020 yılında yayın hayatına başlayan *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi* bu sayısı ile ikinci yılını doldurmuş olacaktır. Dergimizin 4. sayısında Firdevsî'nin Şehnâme'sinde yer alan efsaneleri Türk Halk Bilimi bağlamında tahlil ve tasnif eden bir çalışma, Türk Kültürü Dergisi'nde Sovyet Türklerinin Ceditçilik hareketi ile ilgili yayınları ele alan bir çalışma, masalların değerler eğitimi bağlamında Türkçe Eğitimi noktasından ele alındığı bir çalışma olmak üzere toplam üç makale ve bir yayın değerlendirme yazısı bulunmaktadır. Dergimizde başta dil ve edebiyat olmak üzere felsefe, tarih, coğrafya gibi sosyal bilimlerin her sahasında kaleme alınan nitelikli akademik çalışma, derleme, tenkit, tercüme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

Dergimize makale gönderen araştırmacılara ve kıymetli vakitlerini ayırarak hakemlik hocalarımıza teşekkür ediyor; yeni sayılarda buluşmayı arzu ediyoruz.

Selam ve saygılarımızla...

Prof. Dr. Nadir İLHAN

**GÜMÜŞHANE VE BAYBURT MASALLARI” ADLI ESERDEKİ
MASALLARIN TÜRKÇE DERSİ 1-8. SINIFLAR ÖĞRETİM PROGRAMI
DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ***

**EXAMINING THE TALES IN THE WORK NAMED “GÜMÜŞHANE AND BAYBURT TALES” IN
TERMS OF VALUES EDUCATION IN TURKISH LESSON 1-8 GRADES CURRICULUM**

Serhat KAYA

Milli Eğitim Bakanlığı
serhatk38@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2700-8769

Doç. Dr. Bahadır GÜLBAHAR

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-7040-1593

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

23.06.2021

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

03.12.2021

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

31.12.2021

Araştırma Makalesi

Research Article

Atıf: Kaya, Serhat-Gülbahar, Bahadır (2021). “Gümüşhane ve Bayburt Masalları” Adlı Eserdeki Masalların Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programı Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, s. 1-31.

Citation: Kaya, Serhat-Gülbahar, Bahadır (2021). “Examining The Tales In The Work Named “Gümüşhane And Bayburt Tales” In Terms Of Values Education In Turkish Lesson 1-8 Grades Curriculum”, *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 4, pp. 1-31.

Özet

Masallar, çocuğun duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmenin yanında, ana dilin öğretilmesi ve kullanılmasını sağlamada etkili araçlardır. Masallar, öğrencinin dil hazinesinin gelişmesinde de önemli bir rol oynar. Kahramanı çocuk ve hayvan olan masallarla, hoş vakit geçiren ve hayal dünyasının gıdasını alan çocuğun anlama ve anlatma becerileri gelişir. Bu araştırmanın amacı, “Gümüşhane ve Bayburt Masalları” adlı eserde yer alan 70 masalın Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programı’nda yer alan on kök değer bakımından değerler eğitiminde kullanılabilirliğini araştırarak değer öğretiminin kültürün önemli bir unsuru olan masallar üzerinden gerçekleştirilmesinin önemini vurgulamaktır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Veriler, içerik analiziyle çözümlenmiştir. Araştırmada, Gümüşhane ve Bayburt Masalları’nda yer alan 24 masalın Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan değerlerle herhangi bir ilişkisinin olmadığı, “öz denetim” ve “sabır” değerinin hiçbir masalda işlenmediği, 46 masalda ise 55 değer işlendiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Masallarda en sık işlenen değer yardımseverlik, en az işlenen değer ise vatanseverlik olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlardan hareketle, “Gümüşhane ve Bayburt Masalları”nın Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan değerleri aktarma ve kazandırma bakımından çok elverişli olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler Eğitimi, Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programı, Masallar, Gümüşhane ve Bayburt Masalları.

Abstract

In addition to enriching the child's world of emotions and thoughts, fairy tales are also an effective tool in teaching and using the mother tongue. Fairy tales also play an important role in the development of the student's language treasure. With fairy tales, the protagonist of which is a child and an animal, the child's understanding and telling skills develop when he has a good time and is nourished by his imagination. The aim of this research is to examine the tales in the work named “Gümüşhane and Bayburt Tales”, in terms of ten root value in Turkish Lesson 1-8 Grades Curriculum, to determine its usability in values education and to emphasize the importance of teaching values through fairy tales, which are an important element of culture. In this study, qualitative research method and document review technique were used. The data were analyzed by content analysis. In the research, it has been concluded that 24 tales in Gümüşhane and Bayburt Tales have no relationship with the values in the Turkish Lesson 1-8 Grades Curriculum, that the values of “self-control” and “patience” are not used in any fairy tales, and 55 values are processed in 46 tales. It has been determined that the most frequently treated value in the tales is benevolence, and the least processed value is patriotism. Based on these results, it has been understood that “Gümüşhane and Bayburt Tales” are not very convenient in terms of transferring and gaining the values in the Turkish Curriculum.

Keywords: Values education, Turkish Lesson 1-8 Grades Curriculum, Tales, Gümüşhane and Bayburt Tales.

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında hazırladığı aynı isimli tezden üretilmiştir. Çalışma, “Cumhuriyet 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi”nde (22-24 Ocak 2021, Afyonkarahisar) sözlü bildiri olarak da sunulmuştur.

Giriş

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerden olan masallar çocukların yetişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte Türkçe öğretimi, genel olarak edebî ve öğretici nitelikli metinlerle yapılır. Bu metinler, Türkçe öğretiminin temel araçlarındandır. Türkçenin akıcılığı, sadeliği, güzelliği, zenginliği ve gelişmişliği; metinlerde yer alan atasözleri, deyimler, mecazlı ifadelerle yerini bulmaktadır. Metinler aracılığıyla sağlanan Türkçe öğretiminde, öğrenciler gerçek hayattaki örneklerle rastlar. Kişi metinlerde kimi zaman yaşadığı bir olayı hatırlamakta, kimi zaman da şahit olduklarını anımsamaktadır.

Türk çocukları, Türk milletinin değerlerini annesinden dinlediği ninnilerle, mânilerle; babasından dinlediği destanlarla; ninesinden, dedesinden dinlediği hikâyelerle, masallarla; sokakta arkadaşları ile oynadığı çocuk oyunları, çevresindeki insanlarla konuşarak öğrenmeye başlar.

Masallar, çocukların edebî zevk ve gereksinimlerini karşılayan ilk türdür. Masal çağı olarak da adlandırılan 5-9 yaş arası çocukluk döneminde, bu türe karşı yoğun bir ilgi görülür. Bu ilgi sayesinde masallar, çocukların hayal güçlerinin, sözcük dağarcıklarının, duygu dünyalarının ve en önemlisi de dil becerilerinin geliştirilmesinde etkili olmaktadır.

Sözlü olarak başlayan ve daha sonra yazılı hâle getirilen masal, daha çok olağanüstü olayların anlatıldığı, çocukları eğlendiren, eğlendirirken eğiten ve öğreten özelliklere sahip sözlü edebiyat ürünü olarak tanımlanmaktadır. Türkçe Sözlükte ise “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî türdür” olarak ifade etmiştir (TDK, 2011: 1349).

Boratav’a (1995: 75) göre masal, “nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız; tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası zolmayan kısa bir anlatıdır.”

Sakaoğlu’da (2012: 159) masalı, “kahramanlardan bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü” şeklinde tanımlamıştır.

Masallar çarpıcılık, yoğunluk ve uzun yaşam deneyimlerinin içinden süzülerek gelmiş olma nedeniyle eğitici bir boyut taşır (Özdemir, 2017, Akt. Tümen, 2018: 11). Bir ulusun özgün masallarını incelemek o ulusun değerler dünyasını tanımak için önemlidir. Zira özgün masalların eğitsel yönünü kullanmak eğitim için oldukça anlamlıdır.

Bars (2015: 157) ahlaki öğeler içeren fabl ve masalların, insanlara iyi davranışlar kazandırmak, kötü birtakım davranışlardan uzaklaştırmak için çok önemli olduğunun altını çizer.

Arıcı ve Bayındır’a göre (2015: 107) insanlar kendi doğrularını, çözüm önerilerini, beklentilerini masallarla anlatarak kendinden sonrakileri eğitmeye ve eğlendirmeye çalışmıştır. Dil ve anlatımlarının güzelliği, kapsamlarının genişliği, olayların olağanüstülüğü, kahramanlarının çeşitli özellikleriyle masallar bu özelliği kazanmıştır.

Çocuk masalı dinlerken masal kahramanını model olarak benimser, onun yaptıklarını uygular. Böylece karşılaştıkları güçlükleri yenme azim ve gayreti içinde olur. Hayata karşı güçlü birey olarak kendini gerçekleştirmeye çalışır, aynı zamanda sosyalleşir. Ayrıca masal çocuğun toplum ve toplumun gelenek, görenek ve değer yargılarıyla bütünleşmiş bir birey olarak yetişmesine de katkı sağlar.

İyilerin kazandığı kötülerin yenilgiye uğradığı iletisi çocuğun değer yargılarında, seçimlerinde ve önceliklerinde yol gösterici olacaktır. Böylece masalla ulaşılmak istenen hedefe ulaşılabilecektir.

Masal sadece okul öncesi ya da ilköğretimde değil ortaöğretimde de dil bilinci aşılama, Türk

dilinin inceliğine varmada metinle öğrenmeyi sağlamak için kullanılacak değerli bir üründür. Bu amaçla genç, çocuk demeden masal dünyasının kapıları her kesime açılmalı; söz varlığını, değerlerimizi yansıtan masallar derslerde sıklıkla kullanılmalıdır. “Eğitim değeri olan kaliteli masallar çocuğun ruhunu, iyi örneklerle göre inşa ederek onları inandıkları yolda güçlükleri yenecek kişilikli birer insan olmaya yöneltir. Dünya ulusları bunun önemini bildikleri için çocuklarının ruhunu masallarla beslemektedirler.” (Pilancı, 2008: 38).

Yiğit ve Kesmeçi (2015: 1327) toplumun genelinde kabul gören değerlerin bir anda ortaya çıkmadığına bu değerlerin özellikle yaş itibarıyla büyük olan bireyler tarafından yeni nesillere aktarıldığı ve öğretilmesine dikkat çeker. Bu durum düşünüldüğünde de masalların değerlerin aktarılmasında ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Çıblak (2008: 40) masalların insanları psikolojik ve sosyal açıdan etkileyerek onlara örf ve âdetlerin öğretilip ahlaki değer yargılarının benimsetilmesinde, sorumluluklarının hatırlatılmasında, kişilikli birer vatandaş olmada bunların yanında günlük hayatın sıkıntılarında bir an da olsa uzaklaştırmada büyük rol üstlendiğini belirtir.

Masallar, eğitici kıymeti olan daha açık bir ifadeyle çocukların millî bir kimlik edinmelerinin yanında millî ve evrensel değerleri farkında olmadan benimsemelerini sağlayan anonim halk edebiyatı ürünleridir (Karatay, 2007: 474).

Çetinkaya (2007: 31) dostluk, arkadaşlık, iyilik, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma, birlik olma, özveride bulunma, aile ilişkileri gibi evrensel nitelik taşıyan durumlara hemen hemen bütün masallarda rastlandığını ifade eder. Çetinkaya'nın “evrensel nitelik taşıyan durumlar” sözüyle ifade etmek istediği evrensel değerler olsa gerektir.

Masal dünyasında iyiliklerin savunulup, iyilerin mükâfatlandırılıp, fertler arası sevgi ve saygıya değer verilip insani değerlere sadık kalınarak o değerlerin yaşandığını ve bunun neticesinde de toplumda ihtiyaç duyulan düzenin mücadelesi verilir (Öztürk, 1986: 131).

Tahiroğlu, Kayabaşı ve Kayabaşı'na göre (2013: 483) masallar “çocuğa geçmişle ilgili bilgiler verdiği gibi millî eğitimin temel amaçları doğrultusunda birçok değeri de kendine has bir şekilde öğretmektedir. Masallar sayesinde çocuk kuru bir bilgi olarak karşısına çıkan iyilik ve kötülüğü, yardımseverliği, hoşgörüyü, arkadaşlığı vb. değerleri daha aktif bir biçimde öğrenmekte ve hayatında uygulamaktadır.”

Masalın çocuklar için bir eğlence konusu olan, adalet, doğruluk, iyilik, güzellik konularını ön planda tuttuğunu söyleyen Aras (1997: 42) gençler ve yetişkin insanlar için de terbiye edici bir özelliğe sahip olduğunu düşünür. Masalların efsane ve destanlar gibi milletin temel değerlerini oluşturan hasletleri ihtiva eden son derecede önemli eğitici ve öğretici bir rol üstlendiklerini de ekler.

Masalların yaşamın gerçeklerinden hareketle herkese ibret dersi verdiğini söyleyen Asutay (2013: 270-272) da masallarda mutlu sonlar olduğunu ve daima iyilerin kazandığını ve çoğunlukla alınması gereken bir dersin açıkça sergilendiğini belirtir. Masallarda alınması gereken derslerin sunulduğunu ve bu derslerin de genellikle insancıl ve evrensel değerlere uygun davranışlar olduğunun üstünde önemle durur.

İdeal toplum düzeninin oluşumunda kazanılmış değerlerin korunması, yaşatılması ve aktarılmasının ne denli önemli olduğunun ve toplumu oluşturan bireylere bu değerlerin kazandırılması gerekliliğinin üstünde duran Akkaya (2014: 314) değerleri kazandırırken de muhtevası ve verdiği iletiler bakımından edebî türler arasında masalların önemli bir yere sahip olduğunun altını çizer. Masalların kişinin ait olduğu toplumla ve onun değer yargılarıyla bütünleşmesine, hayata olumlu bir gözle bakarak çevreye ve başkalarına duyarlı olabilmesine, iyi-kötü, hak-hukuk olgularını anlamlandırıp şekillendirmesine, duygu-düşünce dünyasını zenginleştirmesine katkı sağladığını da

ekler.

Sever, Memiş ve Sever (2015: 248) masalları geçmiş ve gelecek arasındaki önemli bir köprü olarak görür. Masalları geçmişin davranış yapılarının - günlük yaşam işleyişi, aile yaşantısı, bayramları, düğünleri, büyükler ve küçükler arasındaki iletişim, eğitim şekilleri, yemek alışkanlıkları, çevre ilişkileri- sade bir dille anlatıldığı edebî bir ürün olarak nitelendirir. Masalların değerler eğitiminde bir araç olarak kullanılması gerektiğini de vurgular.

Bu çalışmada, öğrencilerin temel dil becerilerini geliştirmek, kişisel, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmelerini sağlamak; millî, manevî, ahlaki, tarihi değerlere önem vermelerini sağlamak, millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek ve evrensel değerleri tanımaları amacıyla derlenip yazıya geçirilen "Gümüşhane ve Bayburt Masalları" adlı eserde yer alan masalların değerler eğitimi açısından Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programı'ndaki hangi değerleri yansıtmaktadır?" sorusu çalışmanın temel araştırma problemi olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada; Gümüşhane ve Bayburt Masalları adlı eserdeki 70 masal, Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programı belirtilen 10 (on) kök değer dikkate alınarak incelenmiştir. Dolayısıyla değerler bakımından masalların incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılmıştır.

Veri Seti

Bu araştırmanın veri setini, yazarın derlediği “Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları” adlı eserde yer alan 70 masal oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla Millî Eğitimin Genel Amaçlarına bağlı kalınmak suretiyle ortaöğretim temel ilkeleri göz önüne alınarak Talim ve Terbiye Kurulu tarafından belirlenen ve Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programı'nda yer alan kök değerlerin ölçüt olarak ele alındığı bir form geliştirilmiştir. Belirlenen değerler üzerinden “Gümüşhane ve Bayburt Masalları” adlı eserdeki masallar incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada veri analizi olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılıdır (Büyüköztürk vd., 2018: 259).

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada elde edilen bulgular, ayrıntılı bir şekilde rapor edilmiş ve daha sonra tartışılmıştır. Araştırmanın iç geçerliğinin tespit edilmesinde, ele alınan kavramların ve araştırma sürecinde ulaşılan sonuçların birbirleriyle olan ilişkileri ve bir bütünlük sağlayıp sağlamadıkları ön plana çıkar. Araştırmada belirtilen terimlerin içeriğe uygun olup olmadığı ve yine sunulan içerik ile elde edilen bulguların tutarlılık gösterip göstermediği iç geçerlilik kapsamındadır (Maxwell, 1992). Bu çalışmada iç geçerliği sağlamak için elde edilen verilerin içeriğin bütünüyle ilişkisi ortaya konulmuştur. Dış geçerliğin sağlanması için çalışmanın amacına uygun bir doküman (Gümüşhane ve Bayburt Masalları) belirlenmiş ve araştırmanın deseni, verilerin kaynağı, toplanması ve analizi süreçlerindeki işlemler açıklanmıştır.

Glesne ve Peshkin (1992), nitel çalışmaların bu alanda uzman olan kişilerle paylaşılmasının ve onlardan geri bildirim almanın araştırmanın güvenilirliğini artıracaklarını ifade etmiştir. Roberts ve Priest (2006) da verilerin bağımsız bir araştırmacıya gönderilerek yapılan analizler ve elde edilen bulgular

hakkında geri bildirim alınabileceğini vurgulamışlardır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için elde edilen bulgular, nitel araştırma alanında uzman, bağımsız bir araştırmacıya gönderilmiş ve kendisinden geri bildirim alınmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla ise yapılan incelemeler sonrasında, araştırmacının tespitlerinin alanında uzman bir başka araştırmacı tarafından değerlendirilmesi sağlanmış, “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan durumlar ele alınmış ve bu konuda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Miles ve Huberman’a (1994) ait güvenilirlik hesaplaması formülü ile bir hesaplama yapılmış ve güvenilirlik oranı % 100 olarak bulunmuştur. Sonucun Miles ve Huberman’ın (1994) formülündeki %70 sınırının üstünde olması sebebiyle, tezlerle ilgili yapılan incelemenin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular

Bulgular bölümünde adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik kök değerlerine yer verilmiştir. Söz konusu kök değerler 2019 Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programından alınmıştır.

Masal Adı	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımseverlik
1		1								
2										1
3							1			
4			1							
5			1							
6		1					1			
7										
8			1							
9		1							1	
10		1								
11							1			
12										1
13										
14		1					1	1		
15			1							
16			1							
17										1
18										
19								1		
20										
21							1			
22										1

23	Şansını Açtıran Adam				
24	Gençlikte mi Kocalıkta mı?			1	
25	Üç Dokumacı Kardeş				
26	Padişahlar Padişahı			1	
27	Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım?				1
28	İnsan Yiyen Kız			1	
29	Haramibaşı Ahmet				1
30	Onüç				
31	Keloğlan ile Dev				1
32	Devleri Korkutan Bilal Ağa	1			
33	Hani ya Bacımın Ayağı?				
34	Korkak Deli				
35	Ecel Ecayip				1
36	Kuş Başı				1
37	Macun				
38	Tüylüce				
39	Melikşah			1	
40	Şemşirak Taşları				1
41	Avcı Mehmet'in Oğlu	1			
42	Cinpulat				
43	Çoban Ahmet				1
44	Hayat Otu	1	1		
45	Yaşlı Kadınlar				
46	Muradına Nail Olmayan Dilber				1
47	Helvacı Güzeli			1	1
48	Gül ile Sinaver	1			
49	Kuş Dili Bilen Şehzade				
50	Asker Karısına İftira			1	1
51	Tuz Kadar Sevgi				
52	Yemen Padişahının Oğlu				
53	Sadık Kadının İhaneti			1	
54	Kadınların İhaneti			1	
55	Tarakta Saklanan Dost				1
56	Mezarda Helva Pişiren Keloğlan				
57	Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu			1	1
58	Padişahın Konuşamayan Kızı		1		
59	Aynı Kızı Seven Üç Kardeş	1		1	
60	Zırlı Dava				
61	Çemenderzade				
62	Kurnaz Kürt				1
63	Sultan Mahmut'a Armut Veren Köylü				1

64	Cindar	1									
65	Âlim Köse										
66	Akıllı Kardeşle Deli Kardeş										
67	Rus Kralını Çalan Hırsız										
68	Keloğlan'ın Oyunları										
69	Keloğlan ile Köse							1			
70	Bacadan Atılan Ölü										
Toplam Frekanslar ($\sum (f)$)		2	8	8	0	0	3	11	5	1	17
Frekans Yüzdeleri (% (f))		3,63	14,54	14,54	0	0	5,45	20	9,09	1,81	30,90

Tablo 1. Masalarda Tespit Edilen Değerlerin Dağılımı

Adalet

“Hayat Otu” adlı masalda çocuklar babaları zannettikleri avcıdan aldıkları altınlar ile yola çıkarlar.

Çocuklar altınları alıp ellerinde tüfekleri, kılıçları yola düşerler. Bunlar yola devam ederler, bir ayıya rastlarlar, ikisi birden ayıyı vurmak için tüfeklerini doğrulturlar. O anda ayı dile gelir:

“Vurmayın beni; iki tane yavrum var, bunları size vereyim.”

“Bizim için daha iyi olur.” diye çocuklar da ayıyı vurmaktan vazgeçerler, ayıyı vurmazlar. Yavruları alıp yola koyulurlar. Önlerine bir tilki çıkar. Aynı şekilde tilkiye de tüfeklerini doğrulturlar, vuracakları zaman o da dile gelir:

“Vurmayın beni; iki tane yavrum var, bunları size vereyim.”

Bundan da iki yavru alıp yola çıkarlar. Bir müddet sonra bir tavşana rastlarlar, vurmak isterler. Tavşan da dile gelir:

“Vurmayın beni; iki tane yavrum var, bunları size vereyim.”

Tavşanın da iki yavrusunu alırlar. Aynı şekilde yolda rastladıkları aslan ve kaplanın da ikişer yavrusunu alırlar. Yolları bir köye varır. Oraya inmek isterler:

“Bu köye misafir olalım mı, olmayalım mı?”

“Bizim yanımızda kalabalık çoğaldı, köyde idare etmez. Bir şehire varana kadar gidelim. Parayla ekmek alır hayvanlara yediririz, kendimiz de otelede yatarız. Bu hayvanlarla belki köye sığmayız.”

Bunlar gece gündüz yola devam ederek bir şehire yaklaşırlar. Biri der ki:

“Gel kardeşim şehire girmede seninle ayrılalım.”

“Nasıl ayrılalım?”

“Kardeşi kardeş yarattı, rızkını ayrı yarattı. Biz böyle gidersek hiçbir şeye sahip olamayız. Gel şuradan ayrılalım.”

Altınları bölüşürler, hayvanları da birer birer alırlar. (Hayat Otu, s.430-431)

Masalın bu bölümünde iki kardeşin altınları ve hayvanları eşit bir şekilde bölüşmeleri, paylaşma davranışı göstermeleri bu bölümde adalet değerini işlediğini göstermektedir.

“Aynı Kızı Seven Üç Kardeş” adlı masalda padişahın üç oğlu vardır. Padişah bu çocukların evlenme çağı geldiğini düşünür. Anneleri vasıtasıyla oğullarının kimin kızını istediklerini öğrenmeye çalışır. Anneleri de üç oğlanın da vezirin kızını istediğini öğrenir ve padişaha bildirir.

Bu üç kardeş aynı kızını istediklerinden habersizdirler. Anaları gidip padişaha durumu anlatır:

“Padişahım, oğullarının üçü de vezirin kızını istiyorlar.”

“Ya... Ne yapalım?”

Padişah uzun uzun düşündükten sonra bir çare bulur:

“Biz, bunların üçünü de gurbete yollayalım.”

Padişah bunların her birine alı bin lira para verir, parasını alan yola çıkar.

“Altı yıl gurbette kalacaklar, en kıymetli eşyayı getiren istediği kızı alacak.”

Bunların üçü de aynı yolda uzun müddet beraber gittikten sonra bir üç yol ağzında kavilleşip ayrılırlar. (Aynı Kızı Seven Üç Kardeş, s.501)

Masalın bu bölümünde padişah oğullarına karşı adil olma ve eşit davranma davranışlarını göstermek suretiyle adalet değerini işlemiştir.

Dostluk

“**Tilkinin Şahitliği**” isimli masalda arkadaş olan eşek, koyun ve köpek “Kanlıdüz” adı verilen yere beslenme için giderler. Burada hayvanlar iyice semirirler. Bir süre sonra köpek diğer hayvanların yanından ayrılır. Köpek ayrıldıktan sonra kurtla karşılaşan koyun ve eşek köpek geri gelince başlarından geçen olayları arkadaşları köpeğe anlatırlar.

Kurt gidince koyunla eşek kötü kötü düşünmeye başlıyorlar. Köpek akşam gelince arkadaşlarını düşünceli buluyor.

“Nedir bu haliniz?” Koyun başlarına geleni anlatır:

“Böyle böyle oldu. Eşek kardeş başladı bir şarkı söylemeye. O anırırken bir kurt geldi, dedi ki: “Bu yaylalar benimdir sizi yiyeceğim.” Biz de şahit istedik. Yarın şahitini de getirip bizi yiyecek.”

“Siz hiç merak etmeyin, der köpek, ben onun icabına bakarım.”

Koyunla eşeğe bir kuyu kazdırır, üzerine de çalı getirirler. Kurt geleceği zaman köpek içine girecek... (Tilkinin Şahitliği, s.271-272)

Masalın ilerleyen bölümünde kurt geldiğinde o kuyunun içine düşer ve arkadaşları köpek kurdu orada boğar. Bu masalda arkadaşların birbirleriyle yardımlaşması suretiyle dostluk değeri yer almıştır.

“**İyilik Yapan Balık Ve Balıkçı Çocuğu**” adlı masalda babasıyla birlikte balık tutmaya giden çocuk, babasının tuttuğu balıkları eve götürürken canlı olduğunun farkına varıp balığı geri suya atar. Masalın ilerleyen bölümlerinde suya atılan balık çıplak insan suretinde çocuğun karşısına çıkar ve onunla arkadaş olurlar. Padişahın konuşamayan kızını konuşturup altınlarla birlikte kızı alırlar.

Çıplak padişaha der ki:

“Padişahım, kızınızı konuşturdum, yedi deve yükü altınla kızınızı isterim.”

Padişah kızı ile altınları verir, bu iki arkadaş da yola çıkarlar. Gele gele birbirleriyle karşılaştıkları köprünün başına gelirler. Altınları develerle beraber bölerler, kız kalır. Çıplak:

“Arkadaş, der biz seninle konuşmuştuk ki her ne kazanırsak ortadan böleceğiz. Altınları böldük kaldı bu kız. Bu kız da ortadan kılıçla keselim; yarısı sana yarısı bana.”

“Peki” der çocuk korkusundan.

“Yok istersen böyle tepeden aşağıya bölelim, bir tarafı senin olsun, bir tarafı da benim.”

Meğer kızın babası tutup sihir yaptırmış, sihiri kızına yutturmuş. Bu çıplak adam da bunları bilirmiş, kılıcını çekip:

“Ben bu kız tepeden aşağı yaracağım.” der demez kız korku ile bağırır. Bağırınca da yuttuğu sihir ağzından düşüp suya gider. Çıplak oğlana der ki:

“Arkadaş, senin suya attığın balık bendim. Bu mallar ve kız da senin.” deyip suya atlar. Oğlan kızı ve develeri alıp memleketine gider. Hâlâ balıkçılık yapan babasını kurtarır; köşkler yaptırır, evlenir, yiyip içip yaşarlar. (İyilik Yapan Balık Ve Balıkçı Çocuğu, s.283)

Masalın bu kısmında, vefalı olma ve yardımlaşma davranışlarıyla dostluk değeri vurgulanmıştır.

“**Suyu Altın Eden Tas**” isimli masalda bir kahvede yatıp kalkan hiçbir işe gitmeyen sürekli kahveciden geçinen aciz ve tembel bir adam, kahvecinin ısrarıyla balık tutmaya gider. Bu tembel adam

deniz kıyısında beklerken yarım metre boyunda bir balık takılır.

“Buna on bin lira verseler satmayacağım, bunu kendim yiyeceğim.”

Yahudi'nin birisi de rüyasında görür ki, “Adamın biri bir balık tutacak, o balığa kaç kuruş isterse ver. O balıkta iş var.” Yahudi erkenden kalkıp kıyıda dolaşmaya başladı. Baktı ki adamın birinde balık, hemen yanına yanaştı:

“Arkadaş bu balığa ne istersin?”

“Satmıyorum.”

“Arkadaş bu balık eder beş kuruş, ben sana vereyim on kuruş.”

“Vermem.”

Yahudi gitti, köşeyi dönüp yine karşısına çıktı:

“Arkadaş o balığa iki lira vereyim.”

“Vermem.”

Yahudi balığı alamayacağını anlayınca çekip gider. Çünkü herif tembelin biri, paraya muhtaç değil ki. Balığı alıp kahveye gelir:

“Bu balığı tuttum, adamın biri bana şu kadar para verdi de satmadım. Bunu ben paklayacağım, pişirip ikimiz yiyelim, senin bana çok emeğin geçti.”

“Allah evini yapsın, bu balık beş kuruş etmez be, bu kadar para verdiler de niye vermedin?”

“Vermedim.”

Bu tembel, balığın üstünü kaldırdı, karnına bıçağı bakar ki bir şeye takılır. Bakar ki ne baksın, balığın karnında bir tas, altın mı nedir:

“Bundan da iyi su içerim. İyi ki satmamışım.”

Tası hemen suya daldırır ki ne görsün, tasın içindeki sular altın kesildi.

“Fış” diye yere döküldü. Hangi suya doldurduysa o tasın dolusu altın kesilir. Oraya dök, buraya dök, hep altın:

“Oh ulan bulduk biz hazineyi... Kahveci, gel buraya!”

“Ne var tembel?”

“Gel seni abad edeceğim.”

Kahveciyi abad etti, kendini de. (Suyu Altın Eden Tas, s.288-289)

Masalın bu bölümde tembel adam, kahvecinin kendisine baktığı için yaptığı bu iyilik karşısında vefalı olma davranışı göstererek tuttuğu balığı kahveci ile beraber yemeyi teklif eder. Yine aynı şekilde kahveciye altınları verip onu abad etmesi de vefalı bir davranış örneğidir. Tembel adamın vefalı olma davranışları göstermesiyle dostluk değeri vurgulanmıştır.

“**Avcı Mehmet**” adlı masalda Avcı Mehmet, padişahın emriyle Cimcime Sultan'ın kızını getirmek için görevlendirilir. Avcı Mehmet, vefat eden babasının yaşlı arkadaşı buna tavsiyelerde bulunur. Padişahın huzuruna çıktıktan sonra yola çıkar.

Avcı Mehmet padişahın huzuruna gelir:

“Padişahım, bana bir ay müsaade vereceksin. Bir aya kadar o kızı getirirsem getiririm; yoksa beni idam mı edersin, zindana mı atarsın, ne edersen et.”

Oğlan evine gelip tazıyı alır. Yola çıkınca tazıyı bırakır, kendisi de tazının gittiği yere gider. Bir müddet gittikten sonra bir adama rastlar. Bu adam dağları eline almış, hangisi yeğnik, hangisi ağır diye tartıp duruyor. Tazı bunun bacaklarının arasından geçer. Bu zavallının yüreği oynar: “Ya ben altından geçerken dağı bırakır da altında kalırsam.” diye korkar. Yaklaşıp selam verir:

“Selâmün aleyküm dağları tartan.”

“Ve aleyküm selâm Avcı Hasan'ın oğlu Avcı Mehmet!”

“Yahu sen beni ne tanıyorsun?”

“Senin baban benim iyi arkadaşım idi. Onunla çok arkadaşlık yaptık, ben onu iyi tanırım. Sen nereye gidiyorsun?”

Avcı Mehmet buna durumunu anlatır, Mehmet’e der ki:

“Sen git, şurada iki dağ daha var, onları da tartayım, sana kavuşurum.”

Biraz daha gidince kulaklarını yere verip yerleri dinleyen bir adama rastlar. Tazı bunun belinin üstünden geçer, zavallı çocuk korkar:

“Bu adamın bir kulağı dünyayı kaplamış, kalkar da bana bir sille vurursa biz ha babam gittik.”

Bu adamın yanına yaklaşır.

“Selâmün aleyküm yer dinleyen.”

“Ve aleyküm selâm Avcı Hasan’ın oğlu Avcı Mehmet”

“Yahu sen beni ne tanıyorsun?”

“Nasıl tanımam, senin baban benim en iyi arkadaşım idi. Nereye gidiyorsun?”

Avcı Mehmet hâlini buna da anlatır. Mehmet’e der ki:

“Sen git, benim dinlenecek bir iki yerim kaldı. Ben sana yetiştirim.”

Biraz daha gidince bir adama daha rastlar. Bu adam da ağzını dayamış bütün nehirleri yutuyor. Bir yandan da bağırıyor:

“Eyvah, susuzluktan öldüm, bir yudum su verecek yok mu?” Tazı bunun yanından vurup geçer. Mehmet korkmaya başlar:

“Dünyanın nehirlerini yutan bir adam beni hiç dinlemeden yutar.” Yanına yaklaşır.

“Selâmün aleyküm araz yutan.”

“Ve aleyküm selam Avcı Hasan’ın oğlu Avcı Mehmet.”

“Sen beni nereden tanıyorsun?”

“Ben seni tanıyamam mı, senin baban benim iyi dostum idi. Burada bir iki araz kaldı, ben onları yutayım da ben sana kavuşurum.”

Avcı Mehmet biraz daha gittikten sonra arkasına bakar ki üçünün de gelmekte olduklarını görür. (Avcı Mehmet, s.293-294)

Masalın ilerleyen bölümlerinde de bu adamlar Avcı Mehmet’e yardım ederek Cimcime Sultan’ın kızını alırlar.

Masalda bu adamların Avcı Mehmet’in babasını sevdikleri, ona vefalarının olduğu için Avcı Mehmet’e yardımda bulunurlar. Masalda vefalı olma ve yardımlaşma davranışlarıyla dostluk değeri yer almıştır.

“Ağlayan Narla Gülen Ayva” masalında padişah, oğlan kılığındaki kız devi öldürüp kendisini kurtardığı için bu oğlanı ödüllendirmek ister.

Oğlana sorar:

“Oğlum, muradını iste.”

“Muradım senin allılar giyen cariyendir sultanım.” (Ağlayan Narla Gülen Ayva, s.313)

Padişah kızına kendisini bu oğlana vereceğini söyleyince kızda şart olarak devlerin şimşir tarağını ister. Oğlan da getirmek için yol çıkar.

Oğlan kılığındaki kız tarağı getirmek için dışarı çıkınca kılları çakar, at gelir:

“Beni devlerin memleketine götüreceksin, devlerin şimşir tarağını getireceğim.”

“Peki, bin sırtıma.”

Kız atın sırtına biner, devlerin hududuna gelince:

Şehzadem, içeri gidersen, eğer devlerin gözü bakıyorsa anla ki uyuyorlar; yok kapalı ise anla ki

uyanıklar. Ondan istifade et. Hemen şimşir tarağı al, sakın arkana dönüp bakma, benim yanına kaç, ben seni kurtarırım.”

Kız, atın dediği gibi gider. Devlerin gözlerinin açık olduğunu görünce uykuda olduklarını anlar, hemen şimşir tarağı alıp atın yanına gelir. At da bunu alıp kaçar. (Ağlayan Narla Gülen Ayva, s.314)

Burada at ile kızın arasında bir dostluk olduğu görülmektedir. Masalda at, kıza şimşir tarağını alması için yardım etmektedir. Yardımlaşma davranışıyla dostluk değerine yer verilmiştir.

“**Devleri Korkutan Bilal Ağa**” masalında iki hanımı olan Bilal Ağa hanımları tarafından evden kovulur. Başını alıp giden Bilal Ağa, bir dağ başına çıkar. Orada bir taşın dibine oturur. Bir devle tanışır. Dev, Bilal Ağa’ya kardeşlik teklif eder. Bilal Ağa’da bu teklifi kabul eder. Bir gün odun toplamak için ormana giderler.

Bir gün eve odun lâzım olur. Hep beraber ormana gidiyorlar. Devler ağaçları kırıp kırıp deviriyorlar. Bilal Ağa bunlara akıl verir:

“Gidip evden urganları toplayıp gelin, ormanın etrafını saralım da birden koparıp götürelim.” (Devleri Korkutan Bilal Ağa, s.374)

Masalın bu kısmında Bilal Ağa’nın, devlere fikir vermek suretiyle yardımlaşma ve dayanışma davranışlarını göstermesi dostluk değerini işlemektedir.

“**Avcı Mehmet’in Oğlu**” isimli masalda kuş kemiğinden saray yaptırmak isteyen padişah, Avcı Mehmet’in Oğlu’nu çağırır. Kırk gün içinde saray yapılacak kadar kuş kemiği getirmesini ister aksi takdirde cellât edeceğini söyler. Bu oğlan daha sonra eve gelir.

Oğlan eve gelince düşünmeye başladı. Anası meseleyi anlayınca der ki:

“Oğlum, ne yapalım, filan yerde babanın bir dostu vardır, akıllı bir adamdır. Git, ona bir danış, bakalım sana ne akıl verir.”

Bu kalkıp babasının dostunun yanına gider. Bunu görünce “Benim Avcı Mehmet’imin oğlu geldi.” deyip bunun gözlerinden öpüp kucakladı, sevdi. Fakirlikten ötürü geldiğini zannedip buna para verdi.

“Al sana şu kadar para.”

“Yok, ben para için gelmedim.”

“Yaa?”

“Madde böyledir, padişah benden kuş kemiği istiyor, nereden bulacağım?”

“Filanca yerde kırk gözeler vardır. Umum piller suyu oradan içerler. Gidersin oraya, gözelerin suyunu boşaltırsın. Şarap, ağuş gibi şeyler doldurursun. Kuşluk malî piller gelirler. Oradan içince serilip kalırlar. Öyle bir değil on saray yapılır. Ne kadar kuş kemiği istersen oradadır.” (Avcı Mehmet’in Oğlu, s.413)

Masalın bu bölümünde Avcı Mehmet’in Oğlu babasının dostunun yanına geldiğinde dostu babasından dolayı vefalı olma ve yardımlaşma davranışı gösterdiği için masalda dostluk değerine yer verilmiştir.

“**Gül ile Sinaver**” masalında padişahın oğlu üvey anne tarafından iftiraya uğrar. Bunun üzerine padişah oğlunu sürgün eder. Sinaver’in küçük kardeşi Gül’de ağabeyinin peşinden gider. Yolda Sinaver kardeşi Gül’e durumu anlatır. Gül de kendisine de iftira atılması düşüncesiyle gitmez; ağabeyi ile yola devam eder. Bir müddet sonra Gül ağabeyine:

“Ben çok acıktım der, daha gidemeyeceğim.”

“Öyleyse sen burada otur, ben gidip arayayım. Bakalım Allah ne verir.”

Gül oturmakta olsun, Sinaver okunu, yayını çekip gider. Bir ovanın üzerinde bir havuz, havuzun başında bir kavak, kavağın tepesinde de bir kuş ötüyor. Sinaver de kuşdilinden anlanmış. Kuş diyormuş ki:

“Benim etimden yiyenin nefesi altın olur, kafamı yiyen de Hindistan’a padişah olur.”

“Sinaver okunu yayını kurup buna ateş eder. Kuşu vurup aşağı indirir. Kuşu alıp kardeşinin yanına gelir. Gül orada dalmış uyuyor. Sinaver düşünmeye başlar:

“Ben bu kuşun etini yesem de başını kardeşime bıraksam, kardeşim ileride padişah olur, kendini kurtarır. Ama, kardeşimin de aklından “Bir kuştan bana bir kelle mi düşmüş, bir budunu da bana vereydi.” diye geçebilir. Etini ona yedirsem de başını ben yesem ben padişah olurum; kardeşimin her yeri altın olsa kendini kurtaramaz. Öyleyse ben kardeşimi hiç uyandırmayayım. Kuşun başını kardeşime bırakayım, o yesin, padişah olsun. Benim de sahibim Allah’tır.”

Kendisi kuşun vücudunu yer. Kardeşine hiç seslenmeden geçip gider. (Gül ile Sinaver, s.452)

Masalın bu bölümünde Sinaver, kardeşinin yararını kendi yararı kadar gözeterek kardeşine karşı diğerkâmlık davranışı göstermek suretiyle masalın bu kısmında dostluk değerini işlemiştir.

Dürüstlük

“**Değirmenci ile Tilki**” masalında tilkinin değirmenciden kendisine tavuk vermesi şartıyla ömrüncü unutamayacağı bir iyilik yapacağı sözünü vermesi yer almaktadır.

Vakti zamanında bir değirmenci varmış. Bu değirmencinin de pek çok tavuğu varmış. Tilkinin biri bu tavuklara müptelâ olur. Bir gün değirmenciye der ki:

“Değirmenci, eğer bana bir tavuk verirsen sana ömrüncü unutamayacağın bir iyilik yapacağım.”

“Yahu sen benim tavuklarımdan ne istersin, bırak benim yakamı. Seni vurup öldürürüm, eceline mi susadın?”

Değirmenci yakayı kurtaramayacağını anlayınca tilkiye bir tavuk verir. Tavuğu yiyen tilki yola koyulur. (Değirmenci ile Tilki, s.276)

Masalın ilerleyen bölümlerinde tilki tilkiliğini yaparak değirmenciye padişahın kızını alır. Yine aynı kurnazlıkla devlerin sarayının değirmencinin olmasını sağlar. Masalda güvenilir olma ve sözünde durma davranışlarıyla dürüstlük değeri yer almıştır.

“**Kurnaz Çiftçi ile Ayı ve Tilki**” adlı masalda ayı, arkadaşı olan çiftçiye kimseye söylememesi karşılığında petek vereceğini söyler.

Çiftçinin biri ile ayı arkadaş olmuşlar. Ayı bir gün çiftçiye der ki:

“Sana biraz petek getirsem yer misin?”

“Hay hay.”

“Ama karına bile söylemeyeceksin!”

“Peki söylemem.”

Ayı, çiftçiye arıların kovanlarını taşımaya başlar, çiftçi de ayının getirdiklerini evine taşır, yer içer; keyfine bakar. (Kurnaz Çiftçi ile Ayı ve Tilki, s.279)

Bu masalda çiftçi, doğru sözlü olma ve sözünde durma davranışlarını göstererek dürüstlük değerini işlemiştir.

“**Tamahkâr Köylü**” adlı masalda şehirden köye dönerken geç vakte kalan köylü geceleyebileceği bir yer ararken bir değirmene sığınıp orada geceliyor. Köylü değirmende teknenin içinde yatarken içeriye ayı, tilki ve kurt geliyor. Bu hayvanlar konuşurken kurt şöyle der:

“Fılanca memleketin padişahını bir dert tutmuş ki sormayın, nerdeyse ölecek. Hâlbuki padişahın sürüsünde uyuz bir koç vardır, onu kesseler de kanını padişahın yaralarına sürseler derhal iyi olacak. Bunu beceremiyorlar. Hakikaten şu insanoğlu çok avanakmış.” (Tamahkâr Köylü, s.286)

Kurdun bu söylediklerini duyan köylü ertesi gün padişahın yanına gider.

“Padişahım, ben senin derdinin dermanını biliyorum. Eğer seni iyi edersem bana ne verirsin?”

“Sen beni bu dertten kurtar, ne istersen veririm.”

“Küçük kızını bana verirsen seni bu dertten kurtarırım.”

“Hay hay, verdim gitti.”

Bu köylü hemen padişahın sürüsüne gidip kurdun dediği uyuz koçu bulur, saraya getirip kestirir. Kanını padişahın yaralarına sarar. O gün padişah yatar, ertesi gün hamama götürürler. Padişah eskisinden iyi olur. Köylüye:

“Oğlum sen vazifeni yaptın, sıra geldi bana. Hemen düğünüze başlayalım.”

“Hayır padişahım, benim bir-iki işim kaldı, onları da yapayım da ondan sonra düğünü yaparız.”
(Tamahkâr Köylü, s.286-287)

Masalda padişahın doğru sözlü olma ve sözünde durma davranışlarıyla bu bölümde dürüstlük değeri yer almaktadır.

“**Sır Saklamayan Padişah Kızı**” isimli masalda yılan oğlunun isteği üzerine padişahın kızını istemeye gider.

Bu adam doğruca padişahın huzuruna çıkar:

“Hayrola oğlum?”

“Mindilhava oğlum sizin büyük kızınıza talip efendim.”

“Peki, veririm ama bir şartım var benim: Şu karşığı dağ, konağımın önüne gelirse büyük kızımı oğluna vereceğim.”

Babası eve gelince oğlu: “Ne dediler baba, verecekler mi?” diye sorar. Babası padişahın şartını söyler.

“Oğlum, padişah büyük kızını verecek ama karşığı dağın konağının önüne getirilmesini şart koşuyor.”

“Peki babacığım, haydi sen işine bak.”

Ertesi sabah padişah kalkar ki konağının önü kapanmış, dağ gelmiş konağın önüne, padişah şaşırır kalır, hemen haber gönderir:

“Dağı geriye çeksinler, kızımı vereceğim.”

Dağ hemen geriye çekilir, padişah da büyük kızını verir, kızı alır giderler. (Sır Saklamayan Padişah Kızı, s.318-319)

Masalın bu bölümünde padişah doğru sözlü olma ve sözünde durma davranışlarını gösterdiği için dürüstlük değeri yer almaktadır.

“**Köpekle Evlenen Kız**” masalının başında çocuğu olmayan bir annenin çocuğu olursa onu köpeğe vermesi konu edilmiştir.

Bir varmış, bir yokmuş... Memleketin birinde bir padişah karısı varmış. Bunların hiç çocukları olmamış. Padişahın karısı buna çok üzülürmüş. Sonunda canına kıymaya karar vermiş. Bir gün ırmak kenarına gider, kendini suya atıp boğulup gitmek ister.

Yolda giderken bir köpeğe rastlar. Bu köpek de bir hoplayınca insan, bir daha hoplayınca tekrar köpek olurmuş. Köpek kadına sorar:

“Nereye gidiyorsun bacı böyle?”

“Hiç sorma. Çocuğum olmuyor da kendimi suya atmaya gidiyorum.”

“Çocuğum kız olursa bana verir misin?”

“Keşke olsun da, veririm tabii.”

“Haydi öyleyse sen hemen evine dön. Senin bir çocuğun olacak.”

Aradan haftalar, aylar geçer, padişahın karısının bir kız çocuğu meydana gelir. Bu kız büyür, evlenme çağına gelir. Bu köpek bir gün gelip anasından kızını ister:

“Bana söz vermiştin, kızını almaya geldim.”

“Peki, al senin olsun kızımız.”

Köpek, kızı alıp köpekler padişahının memleketine gider. (Köpekle Evlenen Kız, s.324)

Masalın bu giriş kısmında annenin doğru sözlü olma ve sözünde durma davranışlarını göstermesi dürüstlük değerini göstermektedir.

“**Hayat Otu**” isimli masalda kardeşinin iftirası ve tehdidi sonucu çocuklarını ormana bırakır. Ormanda bu çocukları bir avcı bulur.

Ormanda bir avcı avlanırken bu çocuklara rastlar. Çocukları alıp memleketine götürür. Ertesi gün avcının ailesi çocukların yatağını kaldırırken dört tane altın bulur. Çocuklara hiç duymaz. Zaten yaşları da küçük.

Çocuklar on beş yaşına gelinceye kadar adamın yanında kalırlar. Avcıyı da baba bilirler. Avcı bu zamana kadar biriken altınları saklar, çocuklara da avcılık öğretir, iyi birer avcı olurlar. Her ava gidişinde bunları da yanına alır, bunlar da attıklarını vururlar. Çocuklar yirmi yaşlarına gelince avcı bunları yanına çağırır:

“Oğullarım gelin, sizinle biraz oturup konuşalım.” deyip konuşmaya başlar: “Oğullarım, ben sizi şu ormanda buldum, tam altı yedi yaşlarındaydınız, şimdi yirmiye geldiniz de delikanlı oldunuz, benden güçlüsünüz. Ekmeğinizi her yerden çıkarırız. Bugüne kadar her gün ikinizin yastığı altında ikişerden dört tane altın çıkıyordu sabahları.”

Avcı getirip önlerine altınları koyar, çocuklara der ki:

“Bunlar senin altınların, bunlar da senin. Yolunuz açık olsun.”

Çocuklar altınları alıp ellerinde tüfekleri, kılıçları yola düşerler. (Hayat Otu, s.430)

Masalda avcı, doğru sözlü olma ve güvenilir olma davranışlarını göstererek ormanda buldukları çocukların yastıkları altından çıkan altınları doğruları söyleyerek onlara vermesi masalın bu bölümünde doğrudan dürüstlük değerini göstermektedir.

“**Padişahın Konuşamayan Kızı**” adlı masalda padişahın konuşamayan bir kızı varmış. Padişah kızını kim konuşturursa kızını ona vereceğini tellâl ettirir. Fakir bir adamın oğlu da kızını konuşturmak için saraya gider. Orada bir hikâyeye anlatır. Birbirlerine kılıç çekip boyunlarını vuran iki kardeşin büyük olanının karısı bunları görür. Kadın büyüğün başını küçüğe küçüğün başını da büyüğünkü ile birleştirip Allah’a yalvarır. Duası kabul olur. İki kardeş ayağa kalkarlar.

“...Ama küçüğün gövdesi büyüğün, büyüğün gövdesi küçüğün oldu. Padişahım, bu kız hangi kardeşindir? Gövdesi büyük kardeşe ait olana mı, başı büyük kardeşe ait olana mı?”

Yine herkes bir fikir ileri sürer. Kız da perdenin arkasından seslenir:

“Gövde kimde ise kız onundur, kalp nerede ise vücut oradadır, başta hiçbir şey yoktur” demesi üzerine delikanlı padişaha seslenir:

“Padişahım, sözünüzde durunuz; bakın, kızınızı söylettim.”

“Peki oğlum, kızını sana verdim, al git.”

Padişahın kızını konuşturup alan delikanlı kardeşiyle beraber evlerine gitmek için saraydan ayrılırlar. (Padişahın Konuşamayan Kızı, s.500)

Masalın bu bölümünde padişah söz verdiği üzere kızını konuşturan delikanlıya kızını verir. Masalda padişah, doğru sözlü olma, sözünde durma davranışlarını göstermek suretiyle dürüstlük değerini işlemiştir.

“**Cindar**” adlı masalda bir gün hükümetin hazinesini soyarlar. Kimin yaptığını ve hazineyi bulması için Cindar’a giderler. O da kendince bir oyun hazırlar. Bunun sonucunda hırsızlar gelip teslim olurlar.

...Neticede bunlar cindarın kendilerini tanıdığını, bir oyun edip kahredeceğini zannedip teslim olmaya karar verirler. İkisi gidip yazıhanesine girerler:

“Efendi...”

“Ben bilirim, ben bilirim; neredesiniz?”

“Filan kayanın kovuğunda.”

“Ben bilirim, orada, kayanın kovuğunda kaç kişisiniz?”

“Kırk kişiyiz.”

“Ben bilirim, ben bilirim; yediniz mi paraları?”

“Yok yemedik.”

“Haa... Ben bilirim, yiyemezsiniz. Sen git orada otur, ben sabahleyin gelir sizi bulurum, paraları alır sizi de kurtarırım, söz veriyorum size.”

Ertesi sabah askerlerle beraber mağaraya gider. Bakarlar ki kırk kişiler. Paralar da ortalarında. Hemen, paralarla eşkıyaları alıp padişahın huzuruna götürürler. Cindar padişaha der ki:

“Padişahım sağ olsun, senden bir ricam var.”

“Neymiş o rican?”

“Bu adamlar yanıldı da bu işi yaptılar, daha yapmayacaklar, bunların affını isterim senden.”

“Peki affediyorum, sen istersin de ben affetmem mi?”

Cindar bunları oradan söz verdiği üzere kurtarır:

“Haydi bakalım, dağılm. Herkes yerine gitsin.” (Cindar, s.514-515)

Masalın bu bölümünde Cindarın hırsızlara karşı doğru sözlü olma, güvenilir olma ve sözünde durma davranışlarını gerçekleştirmek suretiyle masalda dürüstlük değerinin işlendiği görülmektedir.

Öz Denetim

İncelenen masallarda “Öz denetim” ile ilgili herhangi bir değere rastlanmamıştır.

Sabır

İncelenen masallarda “Sabır” ile ilgili herhangi bir değere rastlanmamıştır.

Saygı

“**Padişahlar Padişahı**” adlı masalda padişah ile lala tebdili kıyafet ile memleketi gezmeye çıkarlar. Günlerden bir gün Trabzon’a gelirler. Orada bir otele gelirler. Onlar orada çay, kahve içerken kendilerine hizmet eden bir oğlan vardır. Bu oğlan da o kişilerin padişah ve lala olduğunu bilmektedir.

...derken bu oğlan bunlara hürmet eder. Ama padişah biraz durulur:

“Acaba kim ki bu, bize bu kadar hürmette bulunuyor?”

“Padişahım sağ olsun, benim aziz misafirimsiniz. Buyurun gidelim fakirhaneye.”

“Peki gidelim.”

Zamanın vesaitine binip giderler. (Padişahlar Padişahı, s.355)

Masaldaki bu bölümde bu oğlanın hem misafirperver olması hem de muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme gibi davranışlarda bulunması saygı değerini göstermektedir.

“**Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu**” adlı masalda padişah sarayının önünde içine buğday koyduğu bir sandık kurdurur. İçindekinin fiyatını bilenleri abad edeceğini söyler. (s.497) Bu haberi duyan bir ihtiyar da gider:

İhtiyar gidip padişahın huzuruna çıkar:

“Gel bakalım ihtiyar, bunun içindekinin fiyatı nedir?”

“Şevketlim, onun içindekinin fiyatı, zamanı gelir ki hiçtir, zaman gelir ki birkaç adam daralsa da onu yese ölmez, satış cihetine gelince fiyatı yirmi beş kuruştur.”

“Sana bunu kim öğretti?”

“Şevketlim, bu kendi kafamdan...” (Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu, s.498)

Masalın bu bölümünde ihtiyarın padişaha “şevketlim” diye hitap etmesi, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme davranışı göstermek suretiyle burada saygı değerini işlemiştir.

“**Aynı Kızı Seven Üç Kardeş**” adlı masalda padişahın üç oğlu vardır. Padişah bu çocukların

evlenme çağı geldiğini düşünür. Çocukların üçü de vezirin kızını isterler. Padişah çocuklarını gurbete yollar. Bir süre sonra memleketlerine gelen çocuklar vezirin kızının hasta olduğunu görürler. Bu üç kardeş vezirin kızını iyileştirirler. Daha sonra aralarında kızı kimin alması gerektiği için kavga ederler.

Bu üç kardeş iyi olan kızı kendisine almak ister. Bunlar “Sen alacaksın”, “Ben alacağım” diye kavga ederler. Mahkemelik olurlar. Gidip hâkime danışırlar.

“Hâkim Efendi, bizim böyle bir davamız var: Biz üç kardeş de aynı kızla evlenmek istiyoruz, ortancamızın aynasıyla kızın hasta olduğunu öğrendik, küçüğümüzün halısıyla hemen geldik, büyüğümüzün elmasıyla da kızı iyileştirdik. Bu kız hangimizin?”

Hâkim, düşünür düşünür, bir cevap veremez. (Aynı Kızı Seven Üç Kardeş, s.502)

Masalın bu bölümünde kardeşlerin hâkime, “Hâkim Efendi” şeklinde hitap etmeleri muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme davranışıyla örtüştüğü için burada saygı değerinin var olduğunu göstermektedir.

Sevgi

“**Bitle Pire**” isimli masalda dişi bitin eşi olan erkek pirenin ölümünden duyduğu üzüntü yer alır.

Bir varmış, bir yokmuş... Bir dişi bitle bir erkek pire varmış. Bunlar arkadaş olmuşlar. Gezip tozduktan sonra evlenmeye karar vermişler. Evlenmişler de.

Gel zaman, git zaman, bunların memleketine kar yağmış, bacaların üzerini kapatmış. Pire çıkmış bacayı karlardan temizlemeye. Nasıl olmuşsa olmuş, pire karlara kakılıp ölüvermiş. Bit başlamış saçını yolmaya. Bu arada bir karga bitin bu halini görmüş:

“Bit kardeş, ne oldu da saçını yoluyorsun?”

“Pire gibi yiğidim öldü, saçımı yolmuşum çok mu?”... (Bitle Pire, s.274)

Masalın bu kısmında aile birliğine önem verme ve vefalı olma davranışları masalda sevgi değerinin yer aldığını göstermektedir.

“**İyilik Yapan Balık Ve Balıkçı Çocuğu**” adlı masalda babasıyla birlikte balık tutmaya giden çocuk, babasının tuttuğu balıkları eve götürürken canlı olduğunun farkına varıp balığı geri suya atar.

...Bu adam bir gün oğlunu da alarak balığa gider. Tuttuğu bir balığı oğluna vererek eve yollar:

“Oğlum, evde yiyecek bir şey yoktur. Al bu balığı götür, annen akşama pişirsin de yiyelim.”

Çocuk balığı alıp evi yolunu tutar. Bir de bakar ki balık canlı, ölmemiş:

“Yahu ben bunu ne yapayım, balık bilmezse Hâlık bilir.” deyip suya atar.

Babası akşam üzeri bitkin halde eve gelir, hanıma sorar:

“Hanım, bizim balığı pişirmedin mi?”

“Ne balığı, sen balık göndermedin ki?!”

Çocuğa balığı ne yaptığını sorunca, korkudan soluğu sokakta alır. Ertesi gün oğlanı alıp balığa giderler. Babası tuttuğu balığı oğluna vererek tembih eder:

“Bak dünkünü suya attın, bugünkünü de atarsan sana sopa koymaz atarım.”

Balığı alan çocuk yolda balığın hâlâ canlı olduğunu görünce suya fırlatır:

“Ne yapalım, döverse dövsün.”

Üçüncü gün de balığı suya atınca babası bunu ala paça döver, çocuk da evden kaçar. (İyilik Yapan Balık Ve Balıkçı Çocuğu, s.281)

Bu masal da çocuk balığa karşı merhametli olma davranışını göstererek hayvan sevgisi genel olarak da sevgi değerini işlemiştir.

“**Askere Giden Kız**” masalında ihtiyar adamın bir kızını iki ayrı delikanlı istemektedir. İhtiyar, kızını isteyenlerden birine vermiş, diğeri de gidip bu ihtiyarın askerliğini yapmadığını ihbar etmiş. Daha sonra bu ihtiyarı askere göndermeye karar vermişler. Bir gün kızıyla beraber dağa giden baba

gelir fakat kız gelmez.

Babası kızını aramaya gider. Kızı, meşeden bir tayı çıkarmış alıp gelirken görür: “Baba, Allah bizim muradımızı verdi, bunu elik ederiz, odun taşırız.”

“Pekâlâ kızım.”

Bu tayı elik ederler, iyice beslerler. Tay yük taşıyacak kadar olur. İhtiyarın da askerlik pusulası gelir. Adam düşünmeye başlar. Büyük kızını:

“Baba ne düşünüyorsun, ben giderim senin yerine.”

“Kızım sen gidemezsin.”

“Giderim baba ben senin yerine.”

“Pekâlâ.”

Sabahleyin kalkınca bu kızın azığını hazırlayıp harçlığını verirler. Babası kızını yolcu eder. (Askere Giden Kız, s.297)

Masalda kız, ihtiyar babasının yerine askere gitmek ister ve gider. Masalın bu bölümünde fedakârlık yapmak suretiyle sevgi değeri işlenmiştir.

“**Ağlayan Narla Gülen Ayva**” adlı masalda hiç oğlu olmayan bir padişah, karısının yine hamile olduğunu öğrenince tehdit eder. Şayet doğacak çocuk kız olursa hem kızını hem de annesini öldürteceğini söyler.

“Eğer bu sefer de kız doğurursan seni de kızını da cellat ettireceğim.” (Ağlayan Narla Gülen Ayva, s.311)

Bir süre sonra doğumu gerçekleştiren kadın kız çocuğu olunca çok korkar ve padişaha erkek çocuğu olduğunu söyler. Çocuk büyüdükçe de erkek elbiseleri giydirebilirler. Padişah, bir süre sonra belli bir yaşa gelen çocuğunu sünnet ettirmek ister.

Kızın anasını bir korku alır. Bir taraftan da büyük bir meydana kazanlar kurulur. Padişah tellâllar çağdırtırır:

“Yediden yetmiş eli kaşık tutanlar hep toplansın.”

Herkes meydana gelir, yemekler yenir, içilir. Sünnet zamanı yaklaşır. Herkes yemekte iken kız ağlayarak annesine gider:

“Ana, Allahısmarladık, artık beni ölümlere kat. Senin canını kurtarmak için memleketi terkedeceğim.”

Kızla anası vedalaşır. (Ağlayan Narla Gülen Ayva, s.311)

Masalda kız, annesinin canını kurtarmak için memleketini terk edeceğini söyler. Annesine karşı olan sevgisi ona karşı bu fedakârlığı yaptırmaktadır. Bura da fedakâr olma davranışı da sevgi değerini yansıtmaktadır.

“**Padişahın Rüyası**” isimli masalda padişah rüyasında bir çobanın oğlunun kendi kızıyla evleneceğini görür. Sora sora o çocuğu buldurur ve onu bir dağ başına bırakır. O dağlarda hayvan otlatan başka bir çobanın sürüsündeki keçide gidip çocuğu orada emzirir. Keçinin sahibi de çobana tepki gösterir.

Keçinin sahibi de bir koca karı, bakar ki keçide süt yok. Ertesi gün çobana çıkışı:

“Çoban benim keçimi niye sağlıyorsun?”

“Hayır, sağmıyorum.”

O gün çoban bu keçinin peşini takip ediyor. Bir de bakıyor ki keçi bir mağaraya giriyor, orada bir çocuğu emziriyor. Çoban hemen o çocuğu evine götürür, karısı bu çocuğu büyütür. (Padişahın Rüyası, s.336)

Masalda çobanın küçük çocuğu bulup ona sahip çıkması merhametli olma davranışı göstermesi sevgi değerini göstermektedir.

“**Gençlikte Mi Kocalıkta Mı?**” masalında oldukça fakirleşen Mehmet Ağa eşini ve çocuklarını

alarak başka bir yere gider. Gittikleri yerde bezirgân denilen kişi de Mehmet Ağa'nın eşini kaçıtır. Daha sonra o beldeden de ayrılırlar.

“Oğullarım, ananızda gitti, biz daha ne edelim burada, haydi gidelim. Bakalım Allah nerede nasip edecek hesabı.”

Oradan koparlar. Bir zaman gittikten sonra önlerine bir Çoruh gelir, buradan geçecekler, fakat su epeyce derin. Oğlanın birini kıyıda bırakır.

“Oğlum, sen burada dur, kardeşini geçireyim; gelip seni de alacağım.”

“O çocuğu geçirmeye bulaşınca sırtındaki oraya buraya bakarken kardeşini bir kurdun alıp gittiğini görür, başlar bağırmağa:

“Baba, baba kardeşimi kurt götürüyor.”

Adam dönüp bakar ki oğlunu bir kurt yakalamış götürüyor. Onu kurtarayım derken sırtındakini de suya düşürür, su da bunu alıp inişe gider. Ne onu tutabilir ne de bunu. Ellerini koynuna koyup gider. (Gençlikte Mi Kocalıkta Mı?, s.344)

Masalda karısının kaçırılmasından sonra çocuklarını bir arada tutmaya çalışan babanın mücadelesi vardır. Babanın bir çocuğunu kurtarmaya çalışırken her iki çocuğunu da kaybetmesi büyük üzüntüye sebep olmuştur. Burada babanın aile birliğine önem verme davranışına sahip biri olduğu görüldüğü için bu da sevgi değerine ait bir davranıştır.

“**İnsan Yiyen Kız**” isimli masalda üvey anne tarafından horlanan bir çocuğun evini terk edip o diyardan gider. Yolda bir deve rastlar ve dev bu çocuğu evlatlık edinir. Bir hayli zaman sonra bu çocuk asıl anne ve babasının yanına gitmek ister.

Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra oğlan dev karısına der ki:

“Anacığım, ben ne kadar da senin evlâdın olduysam da benim hakikî annem ve babam var. Ben bunu hiç demedim, sen de bana bir şey sormadın. Müsaade edersen gidip onları da bir göreyim.”

“Hay hay oğlum, sen böyle bir şey arzu ettin de ben “gitme” mi dedim.”

Dev karısı hemen buna tedarik görür. Heybeler dolusu çörekler pişirir, azığını tamam eder. Oğlan yola çıkar. (İnsan Yiyen Kız, s.360)

Masalın bu kısmında çocuğun ailesini özlediği görülmektedir. Çocuk, aile birliğine önem verme ve vefalı olma davranışlarını göstermek suretiyle masalda sevgi değerine yer verilmiştir.

“**Melikşah**” isimli masalda hanımı Şemse-bânu'yu kaybettikten sonra tekrar bulan Melikşah, padişah olan babasının memleketine hanımıyla beraber geri gelirler.

Padişah bunlara yeniden düğün edip içeriye atar. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat olduktan sonra Cenabı Allah onlara bir oğlan çocuğu verir. Bu çocuk dokuz aylık olduktan sonra ölür. Şemse-bânu çok üzülür.

“Melikşah, bizim için uzak yakın yok, babandan izin al. Ben bu çocuğu unutmak için babamı göreyim. Onları arzuladım. Hem çocuğu da belki unuturum.”

Melikşah babasından izin alır, Şemse-bânu kocasını sırtına alıp uçarlar. Issız, çöl gibi bir yere gelince yorulurlar.

“Melikşah, oturalım da biraz dinlenelim.”

“Olur Şemse-bânu, oturalım. Ama, hava çok sıcak. Sen burada dur da ben şu yakındaki ırmakta bir yıkanayım da geleyim.”

Melikşah gidip yıkanır, gelir. Şemse-bânu da gitmek ister, gidip yıkanır. Şemse-bânu yıkanırken bir kurt gelip bunu yer. Melikşah bekler bekler karısı gelmez. “Neye gelmedi?” diye bakmaya gider. Baksa ki Şemse-bânu'yu kurt yemiş. Elbisesi, ötesi berisi orada duruyor. Ağlamaya başlar, feryat edip dolanmaya başlar. Bu periler padişahına ayan olur. Gelir ki Şemse-bânu'yu kurt yemiş. Melikşah ağlıyor.

“Oğlum niye ağlıyorsun, sana büyük kızımı vereyim, ortanca kızımı vereyim. Bunun kaderi böyleymiş.”

“Yok, ben burada ölünceye kadar Şemse-bânu’nun mezarını bekleyeceğim.”

Ötesini berisini mezarına koyarlar. Melikşah da orada Şemse-bânu’nun mezarını beklemeye başlar. (Melikşah, s.403-404)

Masalın bu son bölümünde Şemse-bânu’nun evladının ölümü karşısındaki üzüntüsü, Melikşah’ın da Şemse-bânu’nun ölümüne karşı duyduğu acı ve üzüntü, her ikisinin de aile birliğine önem verme ve merhametli olma davranışlarını göstermektedir. Aile birliğine önem verme ve merhametli olma davranışları da sevgi değerini vurgulamaktadır.

“**Helvacı Güzeli**” adlı masalda zengin bir adam ve oğlu hacca gitmeye karar verir. Karısı ve kızını götürmez. Karısı ve kızını memleketin en ciddi adamı olan imama emanet eder. İmam bunların her türlü ihtiyaçlarını karşılar. Bu imam, evi kızına âşık olur fakat kızıdan karşılık bulamaz. Bunun üzerine kızın iffetsizlik yaptığını iddia ederek babasına mektup gönderir.

Yolda mektubu alan adamcağız, beyninden vurulmuşa döner; oğluna der ki:

“Oğlum, ata hakkımı sana haram ederim; git, bacını öldür. Gömleğini kanına batır, bana getir. Yoksa ben o memlekete ayak basmam.”

Kızın kardeşi gelir, uçtan, bucaktan sorar. Hep derler ki:

“Biz o kızın kapıdan dışarı çıktığını görmedik.”

Delikanlı bacısına bir düşmanlık yapıldığını anlar. Bacısına:

“Haydi der, babamıza karşı gidelim”

“Olur ağabey” der, mantosunu giyip yola düşerler, memleketlerinden çıkarlar, ormanlık bir yere gelince delikanlı durumu kardeşine anlatır:

“Bacım durum böyle böyle, senin başına bu iş gelmiş. Babam senin ölmeni istedi. Gömleğini çıkart, ver bana. Sen de babamın evine gitme. Allah’ın memleketi çok. Ölmektense birinde yaşa, daha iyi.”

Kız ağlayarak gömleğini çıkarır. Kardeşi, tuttuğu bir kuşu kesip kanı ile kızın gömleğini boyar. Kızı orada bırakıp babasının yanına döner. (Helvacı Güzeli, s.446-447)

Masalın bu bölümünde erkek kardeşin bacısına karşı merhametli olması, ona karşı olan bağı, onu öldürmemesi masalın bu bölümden sevgi değerinin olduğunun göstergesidir.

“**Sadık Kadının İhaneti**” adlı masalda padişah geceleri ateşler ve ışıkların yanmayacağını emreder.

Zamanın birinde bir padişah varmış. Bir gün emir vermiş ki:

“Bilimum ateşler yanmayacak!”

O gece padişah lalasıyla beraber gezmeye çıkarak ışıkların yanıp yanmadığını görmek ister. Her tarafta ışığın yanmadığını, sadece bir sarayda ışığın yandığını görürler:

“Lala, benim emrim vardı, ışıklar yanmayacaktı. Bu sarayda niye ışık yanıyor acaba, git bir merdiven getir!”

Lala bir merdiven getirir. Merdiveni sarayın duvarına dayayıp içeriye bakarlar: Bir kadın dizine yatırdığı erkeğin yüzüne durmadan bakıyor! Biraz sonra da kadın erkeğin dizine yatar, bu sefer de erkek kadının yüzüne bakmaya başlar.

“Acayıp?” der padişah. Bir kadınla erkek sabaha kadar birer saat arayla birbirinin dizine yatarlar. Sabah olunca padişah lalasını yollayıp bu adamı çağırmasını söyler. Adam padişahın huzuruna gelir:

“Ben emir verdim, herkes ışıkları söndürdü de siz niye söndürmediniz, sebep ne?”

“Padişahım, biz birbirimizi o kadar çok severiz ki bir dakika ayrı kalamayız; ben uyurum o benim yüzüme bakar, o uyur ben onun yüzüne bakarım.”

“Peki öyleyse, hadi git.” (Sadık Kadının İhaneti, s.482)

Masalın bu ilk bölümünde kadın ile erkeğin arasında olan bağ, birbirlerine duydukları ilgi ve alaka ve aile birliğine önem verme davranışları görülmektedir. Bu ve benzeri davranışlar masalın bu

bölümünde sevgi değerinin olduğunu göstermektedir.

“**Kadınların İhaneti**” adlı masalda kendisine ihanet ettiğini öğrenen padişah şehirdeki tüm kadınların boyunlarının vurulmasını emreder. Tabii herkes padişahı bu karardan döndürmek ister ama beceremezler. Padişahı bu emrinden caydırmak için akıllı bir adam ararlar ve bulurlar. Bu adam daha önce kendi başından geçen bir olayı anlatır. Bir adamın bir devin kellesini kestğini ve bu kelleyi bir mağaraya götürdüklerini anlatır.

...Sonunda bir mağaranın içine geldik. İçeriye girince bir mum yaktı. Yerde öyle bir babayiğit yatıyordu ki padişahım, gören gözler kamaşır.

“Bunu görüyor musun?” dedi bana.

“Evet.”

Hemen üzerinde olan likabımı ve yüzündeki maskeyi çıkardı, meğerse bu babayiğit bir kızmış. Öyle bir kız ki doğar aya: “Doğma diyor ben doğacağım.”

“Bak, bu yatan mevta benim nişanlımdır. Ben bununla zifaf olduğum gece, bu kellenin sahibi gelip bize dünya evini haram etti, bunu katletti. Ben de aheddim. “Onun zifaf gecesi kellesini vurmadan dünya bana haram olsun.” dedim. Ve intikamımı, muradımı aldım. Artık bu yatan yiğitten sonra da bana dünya haram olsun. Şimdi ben bu hançerin üzerine düşeceğim. Düşükten sonra onun sırtını benim sırtıma, benim sırtımı onun sırtına ver; o altınlar da sana ananın südü gibi helâl olsun.” deyip hançerin üzerine düştü. Dediği gibi onları gömdüm. İşte padişahım, dünya yüzünde öyle kadınlar var ama böyle kadınlar da var.”

Padişah hemen katliamı durdurttu, kadınlar da kurtulmuş oldular. (Kadınların İhaneti, s.487)

Masalın bu son bölümünde geçen ifadelerden de anlaşıldığı gibi devin eşini öldürdüğü adam eşine olan bağlılığını ve ona karşı olan sevgisini ifade etmekte, aile birliğine önem verme davranışını göstermek suretiyle masalda sevgi değerine yer verilmiştir.

Sorumluluk

“**Ağlayan Narla Gülen Ayva**” masalında bir at yardımıyla padişah babasından kaçıp başka bir memlekete gelen kız bu memleketteki insanları telaşlı bir halde bulur.

“Bu telâşınız nedir, bana bir anlatsana.”

“Oğlum telâşımızı nasıl anlatayım sana. Bu memlekete yılda bir defa dev gelir, padişahını yer. Padişahımızı yiyecek diye gününden evvel tedbir aldık, yasımız çıkana kadar açlık çekmeyeceğiz.”

“Bu iş nasıl olacak?”

“Bu gece devin gelme zamanı, padişahın kapısı açık bırakılır. Bir yıl daha kimseye dokunmaz.”

“Peki, bu devi öldüremiyor musunuz?”

“Öldüremiyoruz.”

Akşam olup da herkes evlerine çekilince kız, dev gelmeden evvel, kılları birbirine sürter, at gelir:

“Ya at, bu memleketin böyle bir usulü varmış. Ben bu devi öldürebilir miyim?”

“Öldürebilirsin Şehzadem.”

“Bana bir kılıç getir öyleyse. Ama, bir vuruşta devi ikiye biçsin.”

At gidip bir kılıç getirir, Şehzadeyi tembihler:

“Aman Şehzadem seni göreyim, sakın bir daha vurma. Bir daha vurursan dev canlanır, bir daha öldüremezsin. O sana: ‘Yiğitsen bir daha vur’ der, sakın vurma. De ki: ben anamdan bir kere doğdum.”

Kız kılıcı alıp kapıları açık olan saraya gider...

Bir de kulak verir, bir gürültü var dışarda. Bir ses, bir şamata, bir çatırtı. Dev gelip doğrudan padişahın odasına girer. Padişah da korkusundan yatağında ölü gibi yatıyor. Dev padişaha yanaşır yanaşmaz kız arkasından deve kılıcı nasıl indirirse devi ikiye böler. Dev seslenir:

“Ademoğlu yiğitsen bir daha vur.”

“Ben anamdan bir kere doğdum, iki kere doğsaydım belki bir daha vururdum.”

Dev ötür. (Ağlayan Narla Gülen Ayva, s.312-313)

Masalda kız, daha önce de babasından kaçmak için aldığı yardım gibi yine bu attan dev öldürmek için yardım alır ve öldürür. Kız kendisini geldiği memleketteki bir sorunu çözmek istemektedir. Burada kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma davranışını göstermek suretiyle sorumluluk değerini işlenmiştir.

“**Yazılan Yazı Bozulmaz**” isimli masalda hastalanan padişah oğluna vasiyette bulunur.

Evvel zaman içinde bir padişah varmış. Bu padişahın bir tek oğlu varmış. Padişah bir gün oğlunu çağırarak vasiyette bulunur:

“Oğlum, ben hastalandım, ölürsem filan kabristanın günde üç ekmek hakkı vardır. Her gün o üç ekmeği götür, delikten bırak.”

Babası öldükten sonra oğlu vasiyetini tutarak her gün üç ekmek alır, kabristanın deliğinden içeri bırakır. (Yazılan Yazı Bozulmaz, s.332)

Masalda padişahın oğlu babasına karşı sözünde durma davranışında bulunarak sorumluluk değerini vurgulamıştır.

“**Helvacı Güzeli**” adlı masalda şehzadenin karısı kocasına anasının, babasının yanına gidip ziyaret etmek ister. Kocasını olan şehzade işlerinin çok olduğunu söyleyip veziriyle beraber gönderir.

Kız çocuklarını alıp vezirle beraber yola çıkarlar. Yanlarına da bir tabur asker katarlar. Bir iki konaklık yere gidince akşam olur. Vezir kendi çadırı ile kızın çadırını askerlerinkinden daha aşağı çaktırır. Akşam olunca vezir padişah oğlunun karısından yakınlık ister, o da kabul etmez.

“Çocuğunu keserim” diye tehdit eder vezir.

“Kes.” diye karşılık verir padişah oğlunun karısı.

Merhametsiz vezir çocuğun birini keser. Ertesi akşam birini daha keser. Nihayet üçüncü akşam da son çocuğu keser. Kadının kendisine hâlâ yakınlık vermediğine kızan vezir o gece de kadını kesmeye karar verir:

“Bu gece de seni keseceğim.”

“Bir abdest alayım, Allah rızası için iki rekât namaz kılayım da beni öyle kes.”

“Ama kaçarsın?”

Kaçmam, istersen belime ip bağla.”

Kızın beline ip bağlar, çadırdan dışarı çıkan şehzadenin karısı ipi bir ağacı bağlayıp gecenin karanlığında olanca kuvvetiyle kaçar. (Helvacı Güzeli, s.447-448)

Masalın bu bölümünde şehzadenin karısı, eşine karşı sorumluluk gösterme, kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma, tutarlı ve güvenilir olma davranışlarını göstermesi sorumluluk değerini göstermektedir.

“**Asker Karısına İftira**” adlı masalda Sadık adlı kişi askere gideceği için eşini kardeşine emanet eder. Kardeşi de emanete ihanet etmek ister.

Eski zamanın birinde Sadık adında biri varmış. Bu adamında gayet güzel bir karısı varmış. Bunun askerlik zamanı gelir, bir gün kardeşine der ki:

“Ben askere gidiyorum, karım sana emanet, ona iyi bak.”

“Bakarım tabii, haydi Allah selâmet versin.”

Bu adam askere gider. Daha gider gitmez Sadık’ın kardeşi başlar kadının peşinde dolaşmaya: “İlle bana yakınlık vereceksin.” Kadın da namusuna düşkün birisi:

“İmkânı yok sana yakınlık veremem. Benim erim askeredir, ben bu işleri yapamam.” (Asker Karısına İftira, s.463)

Masalın bu giriş bölümünde yer alan ifadelerden Sadık’ın karısının eşine bağlı ve sorumlu biri

olduğu anlaşılmaktadır. Kadın kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma ve tutarlı ve güvenilir olma davranışlarını göstermek suretiyle masalın bu kısmında sorumluluk değerinin olduğunu göstermektedir.

“**Keloğlan ile Köse**” adlı masalda babaları ölen çocuklardan büyük olanı ailesinin geçimini sağlamak için gurbete gider.

Bir varmış bir yokmuş. Allah’ın kulu çokmuş, çok demesi günahmış, bir adamın üç oğlu varmış. Beraber çalışırlar, beraber yerlermiş. Bu adam bir gün hastalanıp yataklara düşer. Oğullarını yanına çağırıp vasiyette bulunur:

“Evlatlarım, ben artık kocadım, öleceğim. Benden size bir vasiyet, sakın kösenin yanına hizmetkâr durmayın.”

“Peki baba, durmayız.”

Aradan bir zaman geçmiş, adam ölmüş. Üç çocukla anaları kalakalmışlar. “Ne yapalım, ne edelim” demişlerse de bir kazanç yolu bulamamışlar. Büyükleri gurbete gitmek ister:

“Ben gurbette biraz çalışırım, size para gönderirim, siz de burada geçinirsiniz.”

Yola çıkmış. Gitmiş. (Keloğlan ile Köse, s.527)

Masalın bu ilk bölümünde, babaları ölen çocukların büyük olanı ailesinin geçimi için gurbete çalışmaya gitmek ister. Kendine, çevresine, vatanına ve ailesine karşı sorumlu olma davranışı göstermek suretiyle masalın bu bölümünde sorumluluk değerinin işlendiği görülmektedir.

Vatanseverlik

“**Suyu Altın Eden Tas**” adlı masalda padişah lalasıyla konuşur:

Padişah bir gün lalasını çağırır:

“Lala, biz çoktan seyyah etmedik, bakalım milletimiz ne âlemde, görelim.”

O zamanlarda da padişahlar ara sıra seyyah ederlermiş geze geze.” (Suyu Altın Eden Tas, s.290)

Masalın bu kısmında, padişahın milletinin halini merak etmesi ve toplumu önemseme davranışını göstermesiyle vatanseverlik değeri işlenmiştir.

Yardımseverlik

“**Ayağına Diken Batan Serçe**” isimli masalda ağaçlarda gezerken ayağına diken batan serçe kuşunun yaşlı bir neneden dikenini çıkarması için yardım ister.

Zamanın birinde bir serçe varmış. Kırılarda ağaçlarda gezip tozarken ayağına diken batmış, uğraşmış, uğraşmış bir türlü çıkaramamış. Yakındaki bir nenenin kulübesine gidip bağırmaya başlamış:

“Nene nene! Ayağıma diken battı, çıkarır mısın?” Nene dikenleri çıkardıktan sonra serçe, neneye demiş ki: “Nene, dikenimi sakın atma, ben gelip senden alacağım...” (Ayağına Diken Batan Serçe, s.273)

Masalın bu baş kısmında, nenenin merhametli olma davranışını göstermesi suretiyle yardımseverlik değeri işlenmiştir.

“**Konuşan Bebek**” adlı masalda padişahın oğlu saraya getirdiği kurbağanın güzel bir kız olduğunu görür. Bunu gören padişahın karısı da padişaha haber verir. Padişaha, “Oğlum bir kız getirmiş ki sana lâyıık, ona lâyıık değil.” (s.303) der. Fakat padişahın karısı o sırada ölür. Bunun üzerine padişah o kızı olmak için çeşitli planlar yapar ve bir cadı karısından yardım alır.

Babası hemen bir cadı karısı bulur:

“Bu gelini bana alabilir misin?”

“Alırım.”

“Ama oğlanı ne yapacağız?”

“Kolay, dersin ki: “Oğlum, git öte dünyada annenden anahtarı al gel.” O da getiremez.”

Padişah oğlunu çağırır, cadının dediği gibi oğluna anahtarı getirmesini söyler. Oğlu da, “Ben nasıl

getireceğim?” diye düşününe düşününe evine gelir. Bunun karısı da peri kızı imiş. Karısına meseleyi anlatır. O da der ki:

“Gölün kenarına gidersen, bu gül çubuğunu al, suya vur. Annem çıkar. Dersin ki: “Kaynana, sizin eşeği ver, bineyim de öteki dünyadan anahtar getireyim.”

Oğlan göle gider, gül çubuğunu vurur. Kaynanası çıkar. Ondan eşeği ister. Eşeği alınca üzerine binip anahtarı almaya gider. (Konuşan Bebek, s.303)

Masalın bu bölümünde padişah oğlunun hem peri kızı olan karısıyla hem de kaynanasıyla işbirliği yapıp gidip anahtarı alır. Burada hem karısıyla hem de kaynanasıyla işbirliği yapması masalın bu bölümünde yardımseverlik değerinin olduğunu göstermektedir.

“**Hızır’ı Bulan Keloğlan**” adlı masalda keloğlanın padişaha Hızır’ı bulacağına söz vermesi ve bulamaması sonrasında padişah huzurunda mahkeme edilmesi anlatılır.

“Keloğlan, hani sen bize Hızır’ı bulacaktın, niye bulmadın?”

“Padişahım, ben aç idim, beni kırk gün yedirdin. Allah senden razı olsun. Beni affet, ben karnımı doyurmak için mahsustan öyle dedim.”

“Sen koskoca padişahla oynuyorsun ha!” Padişah vezirlerini toplar:

“Buna ne çeşit bir ceza verelim?”

Başvezir der ki: “Padişahım, müsaade edersen evvel keselim, sonra derisini yüzelim. Böyle ölsün, bir padişah oynatmak nedir, anlasın.”

İkinci vezir de: “Bunu asalım.” diye cevap verir.

Üçüncü vezir: “Bunu zindana atalım, aç susuz zindanda ölsün.” cevabını verir.

Padişah aynı şeyi dördüncü vezire de sorar ve şu cevabı alır:

“Padişahım, bu bir Keloğlan’dır, padişahların işi aftır. Bunu affedin. Bunu öldürüp de ne olacak, kanına dokunacaksınız da elinize ne geçecek?” (Hızır’ı Bulan Keloğlan, s.328)

Masalda dördüncü vezirin keloğlanın affedilmesini istemesi ona karşı merhametli olma davranışı göstermesi yardımseverlik değerini vurgulamaktadır.

“**Feleği Arayan Adam**” masalında fakirlikten kurtulmak için feleği aramaya çıkan fakir bir adam yolda tarlasını süren bir çiftçiye rastlar. Çiftçi kendisini derdini de feleğe söylemesini ister. Feleği bulup kendi sıkıntısı halleden adam çiftçinin derdini de iletir. Onun da çözümünü felekten öğrenir. Ve geri dönerken yolda bu çiftçiyle karşılaşır.

“Arkadaş ne ettin feleği bulabildin mi?”

“Buldum arkadaş, senin tarlanın ortasında bir hazine varmış, o hazineyi çıkartırsan tarla ekin verirmiş, yoksa vermezmiş.”

“Gel eşelim, bakalım, essahtan altın mı var, ne var?”

Eşerler, eşerler; sonunda tarlanın ortasında bir hazine bulurlar:

“Arkadaş, bu hazinenin sebebi sensin, gel, bu paranın yarısı senin olsun, yarısı da benim olsun.” (Feleği Arayan Adam, s.338)

Masalın bu bölümünde, fakir adamın felekten çiftçi için de yardım isteyerek çiftçi ile işbirliği yapmak suretiyle hazineyi çıkarması ve çiftçinin cömertçe davranıp hazinenin yarısını bu adama teklif etmesi yardımseverlik değerini göstermektedir.

“**Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım?**” isimli masalda padişahın kızı kendisini istismar etmeye çalışan vezirden kaçır. Ormana kaçan kız bir ağacın tepesine çıkar ve sabah onu bir çoban bulur. Bu kız ile nikâhlanırlar.

Aradan epey zaman geçtikten sonra bu kızın babası veziriyle beraber seyahate çıkar. Bunlar gide gide çobanın beldesine varırlar. Çobanı süt sağarken görünce ondan süt isterler:

“Çoban kardeş bize biraz süt verir misin?”

“Tabii veririm.”

Bunlar sütü içerlerken çoban sorar:

“Siz iyi adamlara benziyorsunuz, bu gece benim Tanrı misafirim olursunuz.”

Çoban, padişahla veziri alıp evine getirir. (Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım?, s.356-357)

Masalın bu kısmında çoban misafirperver olma davranışını göstermek suretiyle yardımseverlik değerini işlemiştir.

“**Haramibaşı Ahmet**” masalında Haramibaşı Ahmet arkadaşlarını öldürdüğü için kaçırıldığı padişah kızının elini ayağını bağlar. Onu yakmak ister fakat ateş bulamaz. Başka bir yerden ateş almaya gittiği sıradan oradan geçen keloğlan bu kızı kurtarır ve bir ihtiyar neneye emanet eder.

Kız baktı ki nenenin evi pis, pinti bir yer, yatağı filan yok. Hemen çekti çömürlendi. Oraları bir sildi, bir süpürledi, suladı. Sonra neneye dedi ki:

“Nene al sana şu kadar para. Git bize iki yatak al gel. Kendinde bir kat elbise giyin.”

Nene gidip yatakları getirdi, kız serdi. Biraz daha para verip yiyecek getirtti. Oralar oldu gülistan bir yer. (Haramibaşı Ahmet, s.365)

Burada padişah kızının, evinde bulunduğu yaşlı nenenin durumuna acıması, merhametli olma ve cömert olma davranışlarını göstermesi masalın bu kısmında yardımseverlik değerini vurgulamıştır.

“**Keloğlan ile Dev**” adlı masalda dev ile arkadaş olan Keloğlan köydeki kızları alıp çalışmaya götürür. Kızlar akşama kadar çalışırlar. Akşam olup hava karardığında Keloğlan kızlara der ki:

“Şurada benim bir kardeşliğim var, bu gece orada yatalım da sabahleyin gideriz. Şimdi gitmeyelim.”

“Peki Keloğlan.”

Keloğlan bu kızları devin meşesine götürür. O gece orada yatarlar. Hınzır dev ise bunları yemeye karar verir. Onların uyuyup uyumadığını anlamak için de yattıkları odaya girer: seslenir:

“Kıç1 yanık kardeşlik, iyi misin, uyuyor musun, rahat ediyor musun?”

“Adam sen de, horozların, kazların sesinden yatamıyoruz.”

Dev, hemen gidip horozları, kazları hep keser. Bir müddet sonra tekrar aynı odaya gelir:

“Kıç1 yanık kardeşlik, uyuyor musun?”

“Camişların, malların gürültüsünden uyuyamıyorum.”

Dev gidip camişları, malları hep keser. Dev gidince Keloğlan da kızları uyandırır:

“Kalkın bu dev bize kötülük yapacak.”

Keloğlan kızları alıp kaçar. Kızları getirip evlerine bırakıp, geri döner. (Keloğlan ile Dev, s.371)

Burada Keloğlan, acıma ve merhametli olma gibi davranışlarda bulunarak masalda yardımseverlik değerini işlemiştir.

“**Ecel Ecayip**” adlı masalda padişah teklifte bulunur.

“Bana her kim “Ecel Ecayip”i bulursa kızımı ona vereceğim.” (Ecel Ecayip, s.381)

Bu şehirde fakir bir adam ve oğlu yaşamış. Oğlu bu haberi işitince babasıyla beraber Ecel Ecayip’i aramaya koyulurlar. Babasıyla bir çeşme başında dinlenirken çeşmenin lülesinden bir adam çıkar ve bu oğlanı kendisinin aynına çalışmaya vermesini babasından ister. Babası da kabul eder. Bu oğlan sihirbaz olan adamla beraber çeşmenin lülesinden içeri girer. Oğlanı odalardan birine bırakıp gider. Daha sonra sihirbazın kızı gelir.

Bu sihirbazında bir kızı varmış, bu delikanlının yanına geliyor:

“Hoş geldin, sefa geldin.”

“Hoş bulduk, sağ olun.”

“Eyvah kardeşim yazık değil mi sana, nerden düştün bu zalimin eline?”

“Hayrola, ne var?”

Kız bunu odasının karşısındaki odaların birine götürüyor. Kapıyı açıp bakıyorlar ki içerisi hep kelle dolu!

“Bak bunların hepsi senin gibi birer yiğittiler, başlarını hep bu zalim kesti.”

“E.. Ne yapmamız lazım, çaresi?”

“Bu adam sana burada sihirbazlık öğretecek. Her gün akşama kadar seni okutacak, akşam olunca da soracak: “Öğrendin mi?” Eğer “öğrendim.” derssen başını keser, bunlar gibi olursun; eğer “öğrenmedim” derssen seni adamakıllı bir döver, bırakır gider.”

Çocuk mecburen kısın dediklerini yapmaya karar verir, ölmektense döğölmek daha iyi. (Ecel Ecayıp, s.832)

Masalın bu bölümünde sihirbazın kızı, bu oğlana acıma ve merhametli olma davranışlarını göstermek suretiyle masalda yardımseverlik değerini işlemiştir.

“**Kuş Başı**” adlı masalda evin annesi evdeki kuşu kesip tencerede pişirir ve evin ortasına koyar. Evde kimse yokken evin iki çocuğu mektepten eve gelir. Eve yiyecek bir şeyler arayan çocuklardan biri kuşun kafasını yer diğeri de yüreğini yer. Yemeği yedikten sonra çocuklar annelerinden korktukları içi kaçarlar.

Çocuklar yola devam ederken bir yerden it ürümesi gelir, bir yerden de ateş yandığını görürler. Büyük küçüğe der ki:

“Kardeşim, it üren yere mi gidelim, ateş yanan yere mi gidelim?”

“Eğer it üren yere gidersek itler bizi kapar, gel ateş yanan yere gidelim.”

Kalkıp ateş yanan yere giderler. Bakarlar ki bir bezirgân hayvanlarını oraya yıkmış, yatıyor.

“Selâmünaleyküm.”

“Aleykümselâm.”

“Bizi misafir eder misin?”

“Hay hay.”

Bezirgân onlara da ekme verir. Yerler, içerler, kilim keçe serip çocuklar yatarlar. Sabaha yakın, bezirgân gitmeye hazırlanır; çocukları kaldırır, kilimini keçesini alır. Çocukları orada bırakıp yola çıkar. (Kuş Başı, s.387)

Masalın bu bölümünde bezirgânın yolda kalan çocuklara merhametli olma ve misafirperver olma davranışlarını göstermesi yardımseverlik değerini vurgulamaktadır.

“**Şemşirak Taşları**” adlı masalda padişah olan babaları üç oğluna şemşirak taşını getirmeleri için görev verir. Bu üç kardeş yola çıktıktan belli bir süre sonra önlerine üç ayrı yol çıkar. Bu kardeşler üç ayrı yoldan gider. En küçükleri şemşirak taşını alıp geri döner. Kardeşlerinin gelmediğini görünce gidip onları bulur. Dönüş yolunda susadıkları için şemşirak taşını bulan en küçük kardeşlerini kuyuya su almaya indirirler. En küçük kardeş kuyuya indikten sonra büyük kardeşler müşavere ederler. Babalarının gözüne kendileri girmek istedikleri için küçük kardeşin bağlı olduğu ipi keserler.

Kuyuda kalan küçük oğlan bağırıp çağırırken su almaya gelen bir bezirgân buna kement atıp dışarı çıkarır. Oğlanın canı çıkmak derecesine gelmiş. Oğlanı ayıltırlar:

“Nereden geliyorsun?”

“Baba sorma, sizi Allah yolladı. Beni azat edin de gideyim.”

“Peki oğlum. Allah selâmet versin.”

Küçük oğlan babasının memleketine gider. (Şemşirak Taşları, s.410)

Masalın bu bölümünde, bezirgânın kuyuda mahsur kalan küçük oğlana insani olarak acıma ve

merhametli olma davranışlarını göstermesi suretiyle yardımseverlik değerini işlediği görülmektedir.

“**Çoban Ahmet**” isimli masalda fakir bir adamdan hamile olan eşi kazandığı ile kendisine et getirmesini ister. Kocasını üç dört gün boyunca iş arar fakat bulamaz. Bu hale çok üzülür.

“Ben bir erkek olayım da aileme bir okka et götüremeyeyim. Ben dağlara çıkayım da çobanlardan et alayım da aileme götüreyim.”

Bu adam şehirden çıkıp yürüye yürüye bir çobanın yanına gider:

“Selâmünaleyküm.”

“Aleykümselâm.”

Çoban koyunlara su içiriyormuş. Buna işaretle “Otur.” der. Bu otururken çoban işini görür, bunun yanına gelir.

“Ben saatle konuşurum.”

“Peki.”

“Maslahatın ne?”

“Maslahatım şu ki söylemeye utanıyorum, ama mecburum, söyleyeceğim. Benim ailem senin kız kardeşin olsun, canı et istedi. Bende alıp götüremedim. Şehirde de çalışmadım, çıktım dağlara. Çobanlardan et isteyeceğim. Maslahatım bu.”

“Peki.”

Çobanın getirdiği pilavı yedikten sonra oradan kalkıp sürünün aynına giderler, çoban buna bir koyun verir.

“Al bu koyunu, git, kes; karına yedir. Yalnız Çoban Ahmet’e dua etsin. De ki: “Çoban Ahmet’in dileğinin olması için dua edesin.” Olmaz mı?”

“Peki.” (Çoban Ahmet, s.422)

Masalın bu bölümünde fakir adama karşı cömert olma ve merhametli olma davranışlarını göstermesi masalda yardımseverlik değerinin işlendiğini göstermektedir.

“**Muradına Nail Olmayan Dilber**” masalında teyzesinin hileleri yüzünden gözlerini kaybeden kız dağ başına terk edilir.

Gözleri oyulan kız, hayvanlarına “Oha oha” diyen bir adamın sesine kulak vererek yanına kadar gider:

“Baba kolay gele, beni alır da evlat eder misin?”

“Kızım benim de yedi tane kızım var, bir de seni alayım olsun sekiz tane. Zaten onları geçindiremiyorum, seni de geçindiremem.”

“Baba sen beni götür de, kızlarının da, senim de rızkımı verecek Allah’tır.”

Adam bu kızını alıp eve gelir: “Kızlarım, size bir bacı getirdim.” Büyük kızını babasına kızar:

“Biz bulduk yedik de ona mı kaldı. Nereden yedirelim, nasıl geçindirelim?”

En küçükleri söze karışır: “Fazla konuşmayın, hissemden ona vereceğim, bana bir ekmek düşüyor; yarısı benim yarısı onun.”

“Peki.”

“Beraber yerler, içerler. Bir gün çamaşır yıkarlar. Sonra da kızlar yıkanır. Küçük kız der ki:

“Ben gidip odun getireceğim. Siz yıkandınız da, bunun gözleri kör diye yıkamamak mı lâzım, günah değil mi? Bunu da yıkayacağız.”

Küçük kız gidip odun toplar, bir kazan su ısıtır. Kızını soyundurup temizce yıkar. (Muradına Nail Olmayan Dilber, s.441-442)

Masalın bu kısmında babanın ve küçük kızın cömert olma, merhametli olma ve misafirperver olma gibi davranışları göstermek suretiyle yardımseverlik değerini işlediği görülmektedir.

“**Asker Karısına İftira**” adlı masalda kimsesiz kalan bir kadına bakan bezirgân karısının ısrarı

yüzünden kadını evinden göndermek zorunda kalır.

“Ne yapayım, karıdan yakamı kurtaramadım, al şu parayı da başka bir yere git.”

Kadın oradan yola çıkar. Bir müddet gittikten sonra bir kalabalığa rastlar; toplanmışlar, adamı asmaya hazırlanıyorlar. Oradan birisine sorar:

“Bunun suçu nedir de asıyorlar?”

“Filan adama kırk lira borcu var, ödemediği için asıyorlar.”

“Bu adamın borcunu ben ödersem azat eder misiniz?”

“Tabii ederiz, sen borcunu ödedikten sonra niye azat etmeyelim.”

Bezirgânın verdiği paraları bunlara sayar. Asılacak adamı da salıverirler.

Kadın oradan yoluna devam eder. Bakar ki borcunu ödeyip azat ettirdiği adam peşine gelir:

“Yahu, niye peşime geliyorsun?”

“Sen bana havaslandın, benim kırk lira borcumu ödedin de beni azat ettirdin herhalde beni alacaksın.”

“Yok, seni asacaklardı, merhamete gelip seni kurtardım.” (Asker Karısına İftira, s.464)

Masalın bu kısmında kadının da ifade ettiği gibi merhamete gelip asılacak kişinin borcunu ödeyip onu kurtarmıştır. Merhametli olma davranışı da yardımseverlik değerini göstermektedir.

“**Tarakta Saklanan Dost**” adlı masalda padişahın oğlu karısını yaptırdığı hisarda bırakarak ava gider.

O sırada alaca kargalar cığırdamaya başlar; alaca kargalar cığırdamaya başlayınca muhakkak bir tehlike olmuştur:

“Acaba ne var?” diye okunu yayını alıp hazırlık görür. Etrafına bakınırken yirmi beş yaşlarında nur yüzlü bir hocanın geldiğini görür:

“Selâmünelayküm.”

“Aleykümselâm”

Oturup beraberce kekkikleri yerler, içerler; daha sonra müsaade ister:

“Ben gideyim artık.”

“Yok hocam, üç gün benim misafirimsin.”

“Etme evladım, olmaz.”

“Hayır hocam, bırakmam.” (Tarakta Saklanan Dost, s.488-489)

Masalın bu bölümünde padişahın oğlunun cömert olma ve misafirperver olma davranışlarını göstermek suretiyle yardımseverlik değerini işlediği görülmektedir.

“**Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu**” adlı masalda sürülerce koyunu olan padişah ile o koyunların çobanının oğulları olur. Aynı gün doğup aynı gün okula başlarlar. Bir gün padişah bu iki oğlanı da yanına alıp gezmeye götürür. Gezdikleri yerde bir inek görürler.

Çayrılık bir yerde dinlenirken bir ineğin gölde yattığını görürler. Bu hayvanı seyredip dururken padişahın oğlu der ki:

“Çoban oğlu, bu ineğin karnındaki yavrunun burnu beyaz.”

“Hayır şehzadem, kuyruğu beyaz, burnunun önüne gelmiş.”

Bunlar bu iddiada iken padişah konuşmalarına kulak verir. Hemen ineğin kesilmesini emreder. Derhal ineği keserler. Bakarlar ki yavrunun kuyruğu burnunun ucunda. Padişah anlar ki çobanın oğlu kendi oğlundan akıllı. Padişah çobanın oğluna garez etmeye başlar. Bu çocuğu nasıl kaybedeceğini düşünür. Padişahın ailesi de kocasının bu kötü niyetini duyar. Bu merhametli kadın hemen çobanın oğlunu çağırıp durumu anlatır:

“Evladım, padişah senin boynunu vuracak, sana bir hal edecek. Kaç, canını kurtar.” (Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu, s.496)

Masalın bu bölümünde padişahın karısının iyi niyetli olma ve merhametli olma davranışlarını

göstermesi suretiyle bu bölümde yardımseverlik değeri işlenmiştir.

“**Kurnaz Kürt**” adlı masalda padişah ve veziri bir Kürt’e misafir olurlar.

Evvel zaman içinde padişahın biri veziriyle gezmeye çıkar. Bir Kürde misafir olurlar. Kürt, padişah geldi diye hemen bir koyun keser. Afiyetle yerler, içerler. Bir yandan sohbet ederler, bir yandan da gelmişten geçmişten bahsederler.

Akşam yemeği zamanı yaklaşıncı Kürt bir koyun daha keser. İkinci bir koyunun kesildiğini gören padişah dayanamayıp sorar:

“Öğle yemeği için bir koyun kestini, onu bitirmeden bir koyun daha kesmenin ne lüzumu vardı?”

“Hane sahibinin işine karışılmaz!” diyerek Kürt padişaha bir tokat yapıştırıyor... (Kurnaz Kürt, s.507)

Masalın bu bölümünde Kürt, padişah ve vezirine karşı paylaşma, cömert olma ve misafirperver olma davranışlarını göstermek suretiyle masalda yardımseverlik değerinin olduğunu göstermektedir.

“**Sultan Mahmut’a Armut Veren Köylü**” isimli masalda padişah ve veziri derviş kılığında gezmeye çıkarlar.

Zamanın birinde İstanbul’da Deli Mahmut derler bir padişah varmış. Bu padişah bir gün yanına vezirini de alarak İzmit taraflarına gezmeye çıkmışlar. Bağlar bahçeler arasından geçerken bir köylüyle hanımını armut toplarken görürler. Bu karı kocaya selâm verip geçerler. Padişahla veziri derviş kılığında olduğu için armut toplayanlar bunların kim olduğunu bilemezler. Karısı dervişlere acıyarak kocasına der ki:

“Adamlara biraz armut verelim de yesinler.”

Erkek, gidenlerin arkasında seslenir ve onları durdurur. Bolca armut verir. Padişahla veziri bu armutları afiyetle yedikten sonra köylüye sorarlar:

“Bu armutları nerede satarsın?”

“Köyde, orda burda; neresi rast gelirse.”

“Ben sana bir adres vereyim, İstanbul’a gelirsin. Hem benim yanımda kalırsın, hem de armutları satarsın.”

“Peki, gelirim.” (Sultan Mahmut’a Armut Veren Köylü, s.508)

Masalın bu ilk bölümünde köylünün karısının derviş kılığındaki padişah ve vezirine karşı cömert olma ve merhametli olma davranışlarını göstermek suretiyle onlara armut vermesi burada yardımseverlik değerinin olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Anlatma esasına bağlı edebi metinlerden olan masallar çocukların yetişmesinde önemli yere sahiptir. Masallar, çocukların edebî zevk ve gereksinimlerini karşılayan ilk türler arasındadır. Çocuklar üzerindeki etkileri de inkâr edilemez bir gerçektir. Zira içeriğindeki zengin dünyasıyla çocukların hayal gücünü geliştirmektedir. Unutulmamalıdır ki gerçekleşen her başarı yapılan her iş öncelikle hayal etmekle başlar.

Bu zamana kadar masalların değerler eğitimi açısından ele alındığı birçok araştırma yapılmıştır. Fakat bunların çoğunluğu yöresel masal evrenini örnekleyecek şekilde değil yazarlara ait olan edebi masal olarak adlandırılan çalışmalardır.

Yöresel masalların değerler eğitimi açısından ele alındığı bazı araştırmalar şunlardır: Öner (2019), Elâzığ masallarından seçilen 15 masal üzerine; Özer (2019), Keloğlan Masalları üzerine Ermekbaeva (2014), Kırgız masallarından seçilen 25 masal üzerine; Özkan (2014), Hatay masalları üzerine; Tümen (2018), Naki Tezel’in derlediği masallar üzerine çalışmıştır.

Hazırlanan bu çalışma da sayısı çok az olan yöresel masallar evreninde değerler eğitimi üzerine yapılan çalışmalardan biridir. Ayrıca Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Türkiye’de masallar üzerine

yapılan ilk doktora çalışmasıdır. Bu açıdan masallar üzerine yapılan diğer çalışmalardan farklıdır.

Bu çalışmada Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun Gümüşhane ve Bayburt Masalları adlı çalışmasında yer alan 70 masalda yer alan ya da yer almayan değerler incelenmiş; inceleme sonucunda 24 masalda, Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programında yer alan değerlerden hiçbirine rastlanmamıştır. Ölçüt olarak kullandığımız, Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Öğretim Programında adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri yer almaktadır.

İncelenen masallarda en fazla yardımseverlik değeri en az vatanseverlik değerine rastlanmıştır. Öz denetim ve sabır değerine ise hiçbir masalda rastlanmamıştır.

En fazla yer alan “yardımseverlik” değeri 17 masalda yer almaktadır. Bunlar: “Ayağına Diken Batan Serçe”, “Konuşan Bebek”, “Hızır’ı Bulan Keloğlan”, “Feleği Arayan Adam”, “Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım?”, “Haramibaşı Ahmet”, “Keloğlan ile Dev”, “Ecel Ecayip”, “Kuş Başı”, “Şemşirak Taşları”, “Çoban Ahmet”, “Muradına Nail Olmayan Dilber”, “Asker Karısına İftira”, “Tarakta Saklanan Dost”, “Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu”, “Kurnaz Kürt”, “Sultan Mahmut’a Armut Veren Köylü” isimli masallardır.

Yardımseverlik değerinden sonra masallarda en fazla yer alan “sevgi” değeri 11 masalda yer almaktadır. Bunlar: “Bitle Pire”, “İyilik Yapan Balık ve Balıkçı Çocuğu”, “Askere Giden Kız”, “Ağlayan Narla Gülen Ayva”, “Padişahın Rüyası”, “Gençlikte Mi Kocalıkta Mı?”, “İnsan Yiyen Kız”, “Melikşah”, “Helvacı Güzeli”, “Sadık Kadının İhaneti”, “Kadınların İhaneti” isimli masallardır.

Sevgi değerinden sonra masallarda en fazla yer alan “dostluk” değeri 8 masalda yer almaktadır. Bunlar: “Tilkinin Şahitliği”, “İyilik Yapan Balık Ve Balıkçı Çocuğu”, “Suyu Altın Eden Tas”, “Avcı Mehmet”, “Ağlayan Narla Gülen Ayva”, “Devleri Korkutan Bilal Ağa”, “Avcı Mehmet’in Oğlu”, “Gül ile Sinaver” isimli masallardır.

Dostluk değerinden sonra masallarda yine aynı sayıda yer alan “dürüstlük” değeri de 8 masalda yer almaktadır. Bunlar: “Değirmenci ile Tilki”, “Kurnaz Çiftçi ile Ayı ve Tilki”, “Tamahkâr Köylü”, “Sır Saklamayan Padişah Kızı”, “Köpekle Evlenen Kız”, “Hayat Otu”, “Padişahın Konuşamayan Kızı”, “Cindar” isimli masallardır.

Dürüstlük değerinden sonra masallarda en fazla yer alan “sorumluluk” değeri 5 masalda yer almaktadır. Bunlar: “Ağlayan Narla Gülen Ayva”, “Yazılan Yazı Bozulmaz”, “Helvacı Güzeli”, “Asker Karısına İftira”, “Keloğlan ile Köse” isimli masallardır.

Sorumluluk değerinden sonra masallarda en fazla yer alan “saygı” değeri 3 masalda yer almaktadır. Bunlar: “Padişahlar Padişahı”, “Padişah Oğlu ile Çoban Oğlu”, “Aynı Kızı Seven Üç Kardeş” isimli masallardır.

Saygı değerinden sonra masallarda en fazla yer alan “adalet” değeri 2 masalda yer almaktadır. Bunlar: “Hayat Otu”, “Aynı Kızı Seven Üç Kardeş” isimli masallardır.

Adalet değerinden sonra masallarda yer alan “vatanseverlik” değeri 1 masalda yer almaktadır. Bu da “Suyu Altın Eden Tas” isimli masaldır.

İncelenen masallarda 24 masalda hiçbir değere rastlanmamıştır. Bu masallar: “Namert ve Cömert”, “Balık Kız”, “Kör Kurt”, “Güneşle Ayın Haracı”, “Şansını Açtıran Adam”, “Üç Dokumacı Kardeş”, “Onüç”, “Hani ya Bacımın Ayağı?”, “Korkak Deli”, “Macun”, “Tüylüce”, “Cinpulat”, “Yaşlı Kadınlar”, “Kuş Dili Bilen Şehzade”, “Tuz Kadar Sevgi”, “Yemen Padişahının Oğlu”, “Mezarda Helva Pişiren Keloğlan”, “Zırlıtlı Dava”, “Çemenderzade”, “Âlim Köse”, “Akıllı Kardeşle Deli Kardeş”, “Rus Kralını Çalan Hırsız”, “Keloğlan’ın Oyunları”, “Bacadan Atılan Ölü” isimli masallardır.

Gümüşhane ve Bayburt Masalları’na bakıldığında okuyucunun veya çocuğun kahramanlarla özde

şim kurabileceği, kahramanların ve onların başından geçen olaylar aracılığıyla içerisinde yer alan değerlerin sezdirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Masallarda olumlu değerlerin yer almasının yanında argo ifadelere de yer verildiği görülmektedir.

Türkçe Dersi Öğretim Programındaki değerlere göre söz konusu masallar tek tek incelendiğinde toplam 46 masalda 55 değer yer aldığı görülmüştür. Değerler ile ilgili tespit edilen ifadelerin toplam frekans değerleri ve masallarda yer alma sayısı şu şekildedir (bkz. **Tablo 1**): % 30.9 yardımseverlik (17), % 20 sevgi (11), % 14.54 dostluk (8), % 14.54 dürüstlük (8), % 9.09 sorumluluk (5), % 5.45 saygı (3), % 3.63 adalet(2), % 1.81 vatanseverlik (1), % 0 öz denetim (0), %0 sabır (0). Bu anlamda Gümüşhane ve Bayburt Masalları'nın Türkçe ders kitaplarında ve Türkçe derslerinde, değer aktarımı açısından yetersiz ve yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Öneriler

- Gümüşhane ve Bayburt Masalları içerisinde ilköğretim ikinci kademe için uygun nitelik taşıyan masallar bu dönemde okutturulmalıdır.
- Masallar içerisinde uygun nitelik taşıyan masalların öğrencilere nasıl aktarılması gerektiği ile ilgili özellikle Türkçe Öğretmenlerine eğitim verilmelidir.
- Öğretmenler yöresel masallar içerisinde yer alan Gümüşhane ve Bayburt Masalları'nı değer aktarımında kullanılırken içerisinden seçilecek masallar konusunda öğrencilere rehber olmalıdır.
- Gümüşhane ve Bayburt Masallarının değerler aktarımında nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili velilere eğitim verilmelidir.
- Tespit edilen masallardan verim alabilmek için sadece okul ortamında değil aile sohbetlerinde ve eğlence ortamlarında da masal okumalarına ve okutmalarına devam edilmelidir.
- Yapılan araştırma sonucunda bu masalların çocuklara okutulurken yahut onlara okunurken konu ve işleniş yönünden çocuklara uygun olanlar seçilmeli, bazı masallar tekrar gözden geçirilmeli ve değerler eğitiminde materyal olarak kullanılmalıdır.
- Çocukların değerler algısının gelişmesi için aileler, masalları küçük yaşlardan itibaren dikkatli seçmeli ve çocukları olumsuz yönlerden etkileyecek olumsuz ifadelerin yer almamasına dikkat etmelidir.
- Gümüşhane ve Bayburt Masalları'nın değerler eğitimi açısından kullanılabilmesi için içerisinde bulunan aykırı düşünce ve olumsuz ifadeler kaldırılıp, çocuğun yaşına ve seviyesine uygun olarak tekrardan düzenlenmelidir.

Kaynakça

- Akkaya, Nevin (2014). Keloğlan Masallarında Yer Alan Değerlerin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science (Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, 2(2), 312-324.
- Aras, Enver (1997). Elazığ Masallarında Dua ve Halk Hekimliği. *Millî Folklor*, 36, 42-44.
- Arıcı, Ali. Fuat - Bayındır, Nida (2015). Masalların Öğretim Aracı Olarak Kullanılması Üzerine Bir Araştırma. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 15, 106-119.
- Asutay, Hikmet (2013). Çocuk Yazınının Fantastik Dünyası: Masallar. *Turkish Studies*, 8(13), 256-278.
- Boratav, Pertev Naili (1995). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Büyüköztürk, Şener – Akgün, Özcan Erkan – Demirel, Funda – Karadeniz, Şirin –Çakmak Kılıç, Ebru (2018). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Yirmi Beşinci Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çetinkaya, Zeynep (2007). *Masalların Türkçe Öğretimindeki Yeri ve Önemi*, Doktora Tezi, İzmir:

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Çıblak, Nilgün (2008). Teknoloji Çağında Kültürel Miras Olan Masalların Korunması. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, 23, 39-50.
- Ermekbaeva, Nurcamal (2014). *Halk Masallarının Çocuk Eğitimindeki Rolü (Kırgız Halk Masalları Örneğinde)*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Glesne, Corrine - Peshkin, Alan (1992). *Becoming Qualitative Researchers an Introduction*. London: Longman Group Ltd.
- Karatay, Halit (2007). Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-475.
- Maxwell, Joseph (1992). Understanding and Validity in Qualitative Research. *Harvard Educational Review*, 62, 979-1000.
- Miles, Matthew - Huberman, Michael (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Öner, Büşra (2019). *Elâzığ Masallarından Seçilmiş 15 Masalın Yeniden Yazımı ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, Emin (2017). *Göğüne Sığmayan Bulut*. Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Çiftçi, Deniz (2019). *Keloğlan Masallarının Değer Aktarımı Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özkan, Pınar (2014). *Hatay (Antakya) Masallarının Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztürk, Ali (1986). *Türk Anonim Edebiyatı*. (İkinci Baskı). Erzurum: Bayrak Yayıncılık.
- Pılancı, Hülya (2008). *Çağdaş Eğitimde Halk Edebiyatının Kullanılması*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Roberts, Paula - Priest, Helene (2006). Reliability and Validity in Research. *Nursing Standard*, 20, 41-45.
- Sakaoğlu, Saim (2012). *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sever, Esra - Memiş, Aysel - Sever, Semra (2015). Pertev Naili Boratav'ın Zaman Zaman İçinde Masal Kitabının Değerler Açısından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (Özel sayı)*, 246-263.
- Tahiroğlu, Mustafa - Kayabaşı, Onur Alp - Kayabaşı, R. Gökçen (2013). Türk Halk Masallarının Öğrencilerin İnsani Değerlere Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(4), 477-495.
- Tümen, Tuğba (2018). *Naki Tezel'in Masalları ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük (11. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yiğit, Fatih Mehmet – Kesmeçi, Musab Ahmet (2015). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitiminde Masal Kullanımı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(3), 1320-1338.

ŞEHNÂME'DEKİ (I. CİLT) EFSANELERİN TAHLİL VE TASNİFİ
CLASSIFICATION AND ANALYSIS OF THE LEGENDS IN SHAHNAMEH (VOLUME I)

Dr. Seyit GEZER

Kırşehir Emniyet Müdürlüğü

gezerseyit@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1039-6980

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

23.12.2021

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

28.12.2021

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

31.12.2021

Araştırma Makalesi

Research Article

Atf: Gezer, Seyit (2021).

“Şehnâme'deki (I. Cilt)

Efsanelerin Tahlil ve Tasnifi”,
*Uluslararası Yunus Emre Sosyal
Bilimler Dergisi*, 4, s. 32-45.

Citation: Gezer, Seyit (2021).

“Classification and Analysis
Of The Legends In Shahnameh
(Volume I)”, *International
Journal of Yunus Emre Social
Sciences*, 4, pp. 32-45.

Özet

Her kültür iklimi içinde bulunduğu medeniyet dairesinin zenginliklerinden istifade eder. Türk kültürü de farklı toplumların güzel sanatlar alanındaki zenginliklerinden yararlanmıştır. Özellikle doğu kültürüyle etkileşim halinde olan Türk insanı kültürel anlamda alışveriş içinde bulunmuştur. Kültürel ürünlerin başında da edebî eserler gelmektedir. Kelile ve Dimne, Tütinâme, Sinbadnâme, Mantıku't- Tayr, Bin Bir Gece Masalları gibi kaynak eserler yazılı ve sözlü edebiyatımızda yeni ürünlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ya da üretim bağlamında içerik zenginliğine katkı sağlamışlardır. Bu eserlerden biri de Firdevsî'nin destanî şekil, mitik karakterler, efsanevi anlatılar, masalımsı hayaller ve tarihî bilgilerle yazmış olduğu Şehnâme'dir. Fars edebiyatının abidevi eseri kabul edilen Şehnâme, edebî muhitlerde yaşatılmış, hatta kendine has icra ortamının oluşmasına, icracıların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Türk edebiyatı, özellikle de Türk halk edebiyatı için farklı açılardan incelenmesi gerektiği düşünülen Şehnâme içindeki efsanelerin tespit edilmesi üzerine bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, Şehnâme'nin Necati Lugal tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan beyitlerindeki efsaneler tespit edilerek muhteva açısından incelenip tasnif edilmeye çalışılmıştır. Okuma yapılırken notlar alınmış; oluşum, değişim ve dönüşüm temelli anlatılar efsane olarak kabul edilerek tespit edilmiştir. Tespit yapıldıktan sonra her bir efsaneye numara verilmek suretiyle kısa özetleri yazılmıştır. Özetler sonrası efsaneler tarihî nitelik taşıyanlar, olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler ve zor durumdaki kurtulma şeklinde üç ana başlıkta değerlendirilmiştir. Ana başlıklar daha sonra efsanenin içeriğine göre alt başlıklara ayrılmış ve efsane numaralarıyla birlikte verilmiştir. Efsanelerin konuları zenginlik bakımından irdelenmiş ve müracaat eserlerine de başvurularak tahlil yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Firdevsî, Şehnâme, kültürel etkileşim, etiyoloji, efsane.

Abstract

Every cultural climate benefits from the richness of the civilization circle it is in. Turkish culture has also benefited from the richness of different societies in the field of fine arts. Especially, Turkish people, who are in interaction with eastern culture, have been in a cultural exchange. Literary works are at the forefront of cultural products. Source works such as Kelile and Dimne, Tütinâme, Sinbadnâme, Mantıku't-Tayr, Thousand and One Nights Tales paved the way for the emergence of new products in our written and oral literature or contributed to the richness of content in the context of production. One of these works is the Shahnameh, written by Firdevsî with epic form, mythical characters, legendary narratives, fairy-tale dreams and historical information. Shahnameh, which is considered the monumental work of Persian literature, was kept alive in literary circles and even contributed to the formation of its own performance environment and the emergence of performers. A study has been made on the identification and analysis of the legends in the Shahnameh, which are thought to be examined from different perspectives for Turkish literature, especially Turkish folk literature. In this study, the legends in the couplets of Shahnameh translated into Turkey Turkish by Necati Lugal were determined and tried to be analyzed and classified in terms of content. While reading, notes were taken and narratives based on formation, change, and transformation were accepted as legends and detected. After the determination was made, short summaries were written by giving numbers to each legend. After the summaries, the legends were evaluated under three main headings as historical ones, extraordinary persons, beings and powers, and getting out of a difficult situation. The main titles are then divided into sub-titles according to the content of the legend and given with the legend numbers. The subjects of the legends were examined in terms of richness and the analysis was made by referring to the reference works.

Keywords: Firdevsî, Shahnameh, cultural interaction, etiology, legend.

Giriş

Kültürler arası etkileşim; farklı kavimlerin özellikle aynı coğrafyada yaşayan ya da benzer kültürel kaynaklardan beslenen, benzer kültürel kaynaklardan beslenmese de insan karakteri muadil veya benzer sınıflar içinde tasnif edilen, milletlerin ortak paydalarından yararlanılarak ortaya konulan, içinde tarihin gizemini saklayan ve dilin taşıyıcılığı ile günümüze aktarılan kültürel kodları açıklanmak için kullanılan bir terimdir. Farklı milletlerin benzer kaygılarla ya da ortak sevinçlerle birlikte hareket edebilme güdüsünün yanında, ortak kültürel zenginliklerden etkilenme ve bu zenginlikleri benimseme geleneği de vardır. Türk kültür dairesi içinde özellikle Oğuz grubu Türkçesi konuşan Türk topluluklarında ortak edebî ürünlerin varlığı bilinmektedir. Türkçe konuşulan coğrafyada yıllarca hüküm süren Arap ve Fars dili etkisi, hem bu dillerle yazılan eserlerin toplum içinde kabulüne neden olmuş hem de bu eserlerden istifade edilerek farklı edebî yaklaşımların, farklı gelenek temelli ortamların tezahürüne zemin hazırlamıştır. Bu ürünlerden bir kısmı sözlü kültür dairesi içinde değerlendirilirken bir kısmı ise yazılı olsalar da Türk sözlü kültürüne kaynaklık edecek kadar önem arz ettiklerinden sözlü kültür içinde yazılı halleriyle benimsenmişlerdir. Gerek halk gerekse divan şiirinin temel kaynaklarına bakıldığında bunu görmek mümkündür.

Farklı kültürlerin ortak noktada buluşması ve karşılıklı kültür alışverişi daha çok aynı medeniyet sathında bulunmakla ilgilidir. Belki dâhil olunan medeniyet dairesinin yeri değişebilir, zamanla dönüşüme uğrayabilir fakat bir medeniyet içinde olmak dünyanın kuruluşundan beri vazgeçilmez kuraldır. Hilmi Ziya Ülken'e göre tek bir medeniyet vardır o da insan toplulukları arasında karşılıklı tesirlerin büyümesi, genişlemesi ve çoğalmasındır. Çarpışmaların doğurduğu kıvılcım yerini değiştirebilir fakat bu durum daha zengin yayılma yerleri bulmak içindir (Ülken, 1997:11). Bahsedilen gerçeklikler Türkler için de geçerlidir. Eski dönemde özellikle Çin kaynaklı bir medeniyet dairesi içerisinde karşılıklı etkileşimde bulunan Türkler, zamanla batıya gelerek medeniyet tesirlerinin geçişliğini ve farklı kavimlerin kültür unsurlarını özümsemeyi denemişlerdir. Toplumda yaşayan bireyler, değişim ve dönüşüm esnasında, en temel kültür unsuru olan söz temelli alan içinden yazılı kültüre doğru yol almış olsalar da sözlü kültür her daim kendi dinamikliğini korumayı başarmıştır¹. Türk sözlü kültüründe bilhassa halk edebiyatında öz kültürel değerlerin yanında aynı medeniyet teşekkülündeki toplumların kültürel ürünlerine de müracaat edildiği, özellikle doğu medeniyeti içinde telakki edilen eserlerin kaynak eser noktasında halk edebiyatında ve geleneklerinde yaşatıldığı, bu eserlerin hem referans kimlikleri ile rehber olduğu hem de icra edilmek suretiyle toplum içinde dillendirildiği rahatlıkla söylenebilir. Örneğin Hint kültür tabakasından gelme Kelîle ve Dimne, Tûtînâme; Arap ve Fars kültürlerinde önemli yere sahip Sinbadnâme, Mantıku't- Tayr, Bin Bir Gece Masalları gibi kaynak eserler bulunmaktadır.

İşte bu kaynak eserlerden biri de dünya edebiyatında önemli bir yeri olan Şehnâmedir². Şehnâme; İran'ın mitolojisi, tarihi ve geleneklerini toplayan altmış bin beyitlik bir dstandır. Firdevsî, yaşadığı çağdan yüzyıllarca önce dilden dile dolaşan hikâyeleri halkın sözlü geleneğinden

¹ Çünkü söz insanlık tarihiyle yaşittir. Bu nedenle sözün içerisinde, insanın tarihi de saklıdır. Sözün en eski iletişim aracı olması, onu sosyo-kültürel yaşamın merkezine yerleştirmiştir. Sanders (2010: 11), sözün eskiliğine şu cümleleri ile atıf yapmaktadır: “Söz, devletin kuruluşundan daha eskilere dayanır. Söz, yeryüzündeki en eski insan varlığının her dirilişiyle ulaşır bize. Yazar olarak bizler yaşamlarımızı sözün ilkel gücüne bağlı tutmaya herkesten çok mecburuz. Hindistan'da Vedalar bize hâlâ şöyle der: “Bütün Tanrılar kelâma dayanır. Tüm hayvanlar ve insanlar; tüm yaratıklar kelimada yaşar... Kelâm, ilahî dünyanın merkezidir.” Söze atfedilen bu kutsi niteliğin yansımaları halk edebiyatı ürünlerinde de görülmektedir. Toplumlar için yaşamın gereği ve kültürel aktarımın en önemli unsurudur söz. Ong'a göre (2012: 20), sözlü anlatım yazısız da var olabilir. Ancak yazı, sözlü anlatım olmadan ortaya çıkamaz. Her kültür değerinin, ilk yaratılma süreci sözle başlar. Bu nedenle, sözlü olarak üretilen ürünlerin hepsi; sözlü, yazılı veya gösterime dayalı olarak aktarılsa da sözlü kültür olma özelliği taşır.

² Esere Türk çevirmenler tarafından “Şahnâme” ve “Şehnâme” şeklinde isimlendirmeler yapılmaktadır. Efsanelerin tespiti için kullanılan kitaba Şahnâme ismi verilse de genel kanaat Şehnâme şeklinde olduğundan ve TDK İmla Kılavuzu içinde Şehnâme şeklinde yazıldığından bu isim tercih edilmiştir.

yararlanarak işlemiş; ayrıca İran, Hint-Avrupa, Yunan mitolojilerinden ve İslâmî kaynaklardan faydalanmıştır. Kendisinden önce Zerdüş'tün ortaya çıkışını, Güştasb ve Ercasb kıssalarını yazmış olan Dakikî'nin bin beyitten oluşan eserini de Şehnâme'ye almıştır. Eserin en önemli kaynaklarından biri de I. Hüsrev zamanından beri mevcut olan ve İran'ın tarihini, mitolojik geleneklerini toplayan Hudâyname'dir. Şehnâme'de; Pişdâdiler, Keyâniler, Eşkâniler ve Sâsâniler dönemine ait destansı olaylar ele alınmakta, Cemşid, Dahhâk, Demirci Kâve, Ferîdun, Zaloğlu Rüstem, Efrâsiyâb, Keykâvûs, İskender, Dârâ gibi kahramanların maceraları işlenmektedir. Bu arada Türk kültürü ile ilgili bilgiler de aktarılmaktadır (Kültürel, 2015: 84). Eserin X. yüzyılda kaleme alındığı belirtilmektedir³. Anlatıya göre Firdevsî İran tarihiyle ilgili rivayetleri otuz yılda bir araya getirerek bu eseri yazmıştır. Firdevsî eserin konusunu yazılı metinlerden, Pehlevî kroniklerinden ve sözlü gelenekten toplamıştır. Tarihî gerçeklere uygun olarak Türkler, Çinliler, Yunanlılar ve Araplardan bahsedilen eserde, İran'dan uzakta bulunan Hintliler, Berberiler ve Hazarlardan bahsedilmemiştir. Realitenin günlük gözlemi şiirsel hayallerle tamamlanmıştır. Eserde Firdevsî'nin Türkleri kendi tanıdığı gibi anlattığı da görülmektedir. Metinlerdeki bilgiler tarihî bilgilerle ters olsa da psikolojik geleneklere uygun tasarım içindedir. Asıl tarihî tabaka ise Türklerin Sasaniler devrine kadar olan sürece ışık tutabilecek hususları ihtiva etmesidir. Eserde Turanlıların askerliğine pek önem verilmediği, Türklerin İranlılara benzemeye çalıştığı iddia edildiği, “Turan ırkından üstün (parlak) zekalı hiç kimse doğmadı” gibi cümlelerle Türklerin aşağılandığı görülmektedir. Bu durum Firdevsî'nin taraf olduğunu gösterse de eser Türk tarihi ve kültürü açısından önem taşımaktadır (Kowalski, 2008: 252-264)⁴. Edebiyat otoritelerine göre destan olarak vasıflandırılan bu eser, mitolojik ve masalımsı unsurlarla doludur. Eser yazıldıktan sonra doğu edebiyatlarında o kadar etkili olmuştur ki Şehnâme kahramanları etrafında yeni eserler yazılmaya başlanmış ve böylelikle Şehnâme yazma geleneği ortaya çıkmıştır (Şişman, Kuzubaş, 2007: 11-12). Türk halk edebiyatının anlatı sahasında da derin izler bırakan Şehnâme meddahlar için kullanılan eşdeğer isim olmuş; kıssahan veya Şehnâmehan kavramları anlatıcı tipini tanımlamak için kullanılmıştır (Reichl, 2011: 92). İbrayev'in “Destan, tarihî gereklilik değildir, o manevi bir mirastır.” (Çobanoğlu, 2003: 16) sözü Şehnâme'nin kültürler arası aktarım karakterini tanımlaya yeterli bir cümledir. Kanaatimizce halk içinde bu denli muteber olmasının başlıca sebepleri olarak bir destan oluşu ve içerisinde barındırdığı destan motifleri, mitolojik gizemler, İran-Turan mücadelesi, eserin bazı kısımlarının insanları gerçeklerden uzaklaştırıp masal alemine götürmesindeki başarısı, içindeki efsanelerle sağlanan oluşum, değişim ve dönüşüm temalı dikkat çekmedeki kabiliyeti ve icracının başarısı gösterilebilir⁵.

Bu bağlamda araştırma konusu Türk halk edebiyatı için kaynak eser olarak kabul edilen Şehnâme'nin Necati Lugal tarafından tercüme edilen kısmındaki efsaneleri tahlil denemesidir. Yazı efsane kurgusu üzerine bina edileceği için deneme hazırlanmadan önce eser, efsane odaklı şekilde okunmuştur. Okuma yapılırken bazı anlatıların ya da anlatı parçalarının masal mı efsane mi şeklinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda ihtilafa düşülmüş olsa da *oluşum, değişim ve dönüşüm* temelli anlatılar efsane olarak kabul edilip tahlil edilmiştir.

1- Şehnâme İçindeki Efsanelerin Tespiti

³ Eserin hangi tarihte yazıldığı, ne zaman Gazneli Mahmud'a sunulduğu hakkındaki rivayetler tartışmalıdır. O yüzden kesin bir tarih belirtmek yerine 10. yüzyıl tarihini kullanmanın daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Ateş, 1954: 159-168).

⁴ Tadeusz Kowalski tarafından “*Les Turcs Dans Le Şehnâme*” ismiyle kaleme alınan bu makale, Prof. Dr. Harun Güngör tarafından çevrilerek Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin birinci sayısında (s. 289-300) yayımlanmıştır. Daha sonra makaleye, çevirenin *Türk Bodun Bilim Araştırmaları* kitabında da yer verilmiş; kitabın 2008 yılı baskısında çeviri olduğu belirtilmiş, 2016 yılındaki baskısında redaktör hatası nedeniyle çeviri olduğu yazılmamıştır. Esere yapılan atıftaki “Türk tarihi ve kültürü açısından önem taşımaktadır.” cümlesi çevirenin notudur.

⁵ İcra edenin başarısından bahsedilse de geçmiş dönemlere yönelik bir atıftır. Şu anda kıssahan ya da şehnamehan geleneği yaşatılmadığı için bu konudaki iddialar kitaplarda yazılı bilgilerin ötesine geçmemektedir.

Terim olarak dilimize Farsçadan gelen efsane kelimesi batı dillerinde legenda, legend, leggenda, leyenda gibi farklı isimlerle kullanılır. Almanca sage; Yunanca mythe, mythos; Arapça ustûre, esâtir; Rusça predaiya, skaz kelimeleri de bu terimi karşılamak için kullanılır. Türk kültüründe daha eski zamanlarda bu anlatım türünü nitелеmek için “sab/saw”, “ertek, ertegi, irtegi” ya da “kep” sözcükleri kullanılmıştır⁶. Efsaneler Türk halk edebiyatının mensur anonim eserleri olarak kabul edilmektedir. Efsaneler diğer anlatı türleri olan masal, destan ve halk hikâyelerine göre daha kısadır. İçinde abartma ve olağanüstülükler hayli fazladır (Aça, 2011: 141). Saim Sakaoğlu'nun aktardığına göre Raoul Roissere efsanelerin teşekkülünü şu üç kaide ile açıklamaktadır:

1. Menşelerle (kaynaklarla) ilgili kaide: Aynı aklı kapasiteye sahip bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder. Böylece benzer efsanelerin yaratılışına sebep olur.

2. Birinin yerine diğerinin geçmesi kaidesi: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur.

3. Adapte olabilme (benimsenme) kaidesi: Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder (Sakaoğlu, 1980: 11-12).

Türk dünyası efsaneleri konusunda araştırma yapan Metin Ergun ise efsanelerin teşekkül kaidelerini, farklı Türk topluluklarından bilim adamlarının eserlerine atıf yapmak suretiyle şu şekilde sıralamıştır:

1. Mitolojik kökler: Mitolojik kökler karmaşık köklerdir. İçerisinde eski dinî inançların izleri olduğu gibi hayal mahsulü unsurlar da vardır ve bu unsurları ayırmak zordur.

2. Tarihî kökler: Tarihî kökenli efsaneler mitolojik karakter taşıyanlara göre daha gerçekçidir. Daha inandırıcı bir eda ile karşımıza çıkmaktadırlar.

3. Dinî kökler: Daha çok efsane kahramanının dinî karakter taşıması ve onun ekseninde oluşturulan anlatılarla şekillenmiştir. Bu dinî karakter hayalî unsurlarla zaman içinde daha da efsanevi bir boyut kazanır.

4. Hayalî/fantastik kökler: Her efsanede az çok hayal unsuru bulunmaktadır. Bunların yanında tamamen hayalî ve fantastik kökler üzerine kurulmuş olanlar da vardır. Özellikle yer adları ve kutsallık izafe edilen mekanlarla ilgili efsanelerin kökeni bu sınıf dahilindedir (Ergun, 1998:41-45).

Bu iki tasnifin verilmesindeki amaç olaya farklı açılardan bakılabileceği ve yorumlamanın ne kadar çok ürün üzerinden yapılırsa daha da farklı maddelerin ortaya çıkabileceğini göstermek içindir. Tabii olarak efsanelerin kökeninin sadece bu temellere bağlamak konuya dar çerçeveden bakmak olur. Ancak aynı medeniyet içinde olan toplumlarda ortak kaygı ve heyecanların olduğu, bu durumun edebî ürünlere yansıdığı söylenebilir. Aşağıda sırayla verilen efsaneler için de benzer bir durum geçerlidir. Efsanelerin konusu, şahıs kadrosu, motifleri Türk edebiyatında da aynen ya da muadil kimlik ve temalarda kullanılmıştır. Bu bağlamda Şehnâme içinde tespit edilen efsaneleri şu şekilde sıralamak mümkündür⁷.

1.Efsane (Ateş)

Bir gün cihan padişahı Hûşeng dağlara gittiğinde uzaktan uzun kara renkli, kara vücutlu hızlı hareket eden bir şey gördü. Bunun iki gözü iki çeşmeydi ve kan akıyordu, ağzından çıkan dumandan

⁶ Günümüzde Anadolu dışında yaşayan Türklerde efsane terimi için şu kelimeler kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkleri “esâtir”, “mif”, efsane”; Türkmenler “epsana”, “rovayat”; Özbekler “efsane”, “rivayat”; Karakalpaklar “epsane”, “legenda”, “aniz”, “aniz-engime”; Kazaklar “aniz”, “aniz-engime”, “epsane-hikayat”; Başkurtlar “rivayat”, “legenda”; Kırım Tatarları “efsane”; Kazan Tatarları “rivayat”, “legenda”, “ekiyet”, “beyt”, Altay Türklerinde “kuuçın”, “kep-kuuçın”, “mif-kuuçın”, “legenda- kuuçın”; Hakaşlarda “kip-çoo”, “legenda”, “çoo-çaz”; Tuva Türklerinde “toolçurgu çugaa”, “töögü çugaa”; Şorlarda “purungu çook”, “kep-çook”, “erbek”; Karaçaylarda “aytım”, “tavruh”, Uygurlarda “rivayet”, “epsene”; Yakutlarda “kepseen”, “sehen”, “kepsel”, “bılırgı sehen”; Dolganlarda “çukçah”; Tofalarda “uleger”; Çuvaşlarda “halap”, “mif”, “ılakap” (Ergun, 1997:1-3).

⁷ Çalışmada okuma yapılan kaynak için bkz. (Firdevsî, 2009)

dünyayı karaltı kaplıyordu. Hûşeng tedbir alarak eline taş alıp fırlattı. Hûşeng'in elinden çıkan taş başka bir taşa çarptı ve çarpmanın etkisiyle kıvılcım çıktı. Böylece ateş bulunmuş oldu (s. 64).

2.Efsane (Sede Bayramı)

Bir gün cihan padişahı Hûşeng dağlara gittiğinde uzaktan uzun kara renkli, kara vücutlu hızlı hareket eden bir şey gördü. Bunun iki gözü iki çeşmeydi ve kan akıyordu, ağzından çıkan dumandan dünyayı karaltı kaplıyordu. Hûşeng tedbir alarak eline taş alıp fırlattı. Hûşeng'in elinden çıkan taş başka bir taşa çarptı ve çarpmanın etkisiyle kıvılcım çıktı. Yılan ölmedi ama taşın içerisindeki gizli ateş ortaya çıkmış oldu. Bundan sonra demiri taşa vurunca kıvılcım çıktığını gördü ve ateşi verdiği için Tanrı'ya şükredip, ateşe secde etti. Bu geceyi bayram ilan edip adını Sede Bayramı koydu (s. 64).

3.Efsane (Nevrûz Bayramı)

Cemşîd padişah olduktan sonra ülkesini imar etti, gemiyle tüm ülkeleri gezdi. Saltanatının elli yılı böylece bittikten sonra kavrayamayacağı bir şey kalmadı. Her şeyin yoluna girdiği böyle bir vakitte daha da yükselme çikmak istedi ve büyüklüğüne uygun bir taht yaptırıp bu tahtı mücevherlerle süsledi. İsteddiği vakit devler o tahtı göklere kadar yükseltirdi. Cemşîd o tahtın üzerinde parlak bir güneş gibi parlardı. Dünyada yaşayanlar tahtın üzerindeki bu parlaklığa hayran olup tahtın üzerine mücevherler saçtılar ve bugüne Nevruz adını verdiler (s. 71).

4.Efsane (Kürtler)

Şeytan iyi görünümli bir genç kılığına girerek Dahhâk'ın yanına geldi. Dahhâk'a ben aşçıyım diyerek kendisini övdü. Şeytan yaptığı yemekler ile Dahhâk'ın gözüne girmeyi başardıktan sonra Dahhâk genç bir delikanlı görünümündeki şeytana takdir etti. Dahhâk şeytana "Delikanlı dile benden ne dersen" dedi. Genç bir delikanlı görünümündeki şeytan "Senin omuzlarını öpmek ve sana yüzümü sürmek istiyorum" dedi. Şeytan Dahhâk'ı öptükten sonra Dahhâk'ın iki omuzundan karayılan çıktı. Dahhâk bu yılanları kesti ama daha sonra tekrar yılanlar çıkmaya başladı. Bunun üzerine şeytan hekim kılığına girerek "Bu iyileştirmesi imkânsız bir şeydir. Sen onları bırak sakın kesme onları yatıştır ve azdırma, sen onlara insan beyninden başka bir şey yedirme, bundan başka yapılacak bir şey yoktur." dedi. Bundan sonra her gün iki insan öldürülerek beyinleri o yılanlara yedirildi. Bir zaman geçtikten sonra iki insan yerine tek insan beyni yedirilmeye başlandı. İşte yılanlara yedirilmekten kurtulan insanlar bir araya gelerek Kürtleri oluşturdular (s. 76- 80).

5.Efsane (Pormâye)

Dahhâk'ın mübedi tarafından kendisini öldürecek kişinin, omuzundan çıkan yılanlar için öldürülecek birisinin oğlu olacağı ve bu çocuğa sütannelik yapmak için de çok değerli bir ineğin doğacağını söylendi. Mübedin verdiği haberden sonra her tüyü tavus kuşu gibi ayrı bir renkte olan ve inekler arasında en yüksek payeyi kazanan Pormâye adındaki inek annesinden doğdu (s. 85).

6.Efsane (Kâve Bayrağı)

Kâve etrafında bulunan kalabalığı Ehrimen'e ve Dahhâk'a uymamaları için uyardı. Kâve "Feridûn'un yanına gidelim ve O'nun büyüklüğü sayesinde yaşayalım." dedi. Kâve'nin etrafındaki kalabalık gittikçe büyüdü, O Feridûn'un nerede olduğunu biliyordu. Kâve uzaktan görülünce Feridûn'un sarayında sevinç çığlıkları yükseldi. Feridûn, Kâve'nin mızrağının ucundaki deriyi hayırlı bir işaret saydı ve o mızrağı Rum kumaşlarıyla süsledi, üzerine altından nakışlar yaptırdı. Feridûn bu bayrağın bir ay çerçevesi gibi başında dalgalanmasını hep hayra yordu. Sonra bayrağın tepesinden kırmızı, sarı, mor kumaşlar sarkıtı ve Kâve Bayrağı adını verdi (s. 91).

7.Efsane (Mihregân Bayramı)

Feridûn emeline kavuştuktan sonra bütün dünya kendisini padişah olarak tanıdı. Mihrümâh'ın birinci gününde büyüklüğünün taç, taht ve sarayını hazırlattı; tacını başına koydu. Bugünden sonra

herkes Tanrı'nın doğru yolunu tuttu, bütün akıllı adamlar ellerindeki yakut kadehlerle sevinç içinde oldular. Yeryüzü parlak şarabın, adaletin, yeni ayın ve yeni tahtın ışıklarıyla doldu. Feridûn bugün ateş yakmalarını ve içine amber ile safran atmalarını buyurdu. Mihregan Bayramını kutlama, dinlenme, yiyip içme âdeti o zamandan kaldı (s. 102).

8.Efsane (Menûçehr)

İreç'in gözleri kör olduktan sonra peri yüzlü, Ülker Yıldızı gibi parlak, saçları katran gibi siyah olan karısından bir erkek çocuğu oldu. Çocuğu kendisine getiren "Ey taç sahibi! Gönlün şâd olsun, Şu İreç'e (oğluna) bak bir kere." dedi. Bunu duyan İreç gözleri ağlamaklı "Tanrı bana lütfetse de gözlerimi geri verse. Ben de bu çocuğu görebilsem." dedi. Tanrı'yı o kadar övdü, Tanrı'ya o kadar yalvardı ki Tanrı O'na gözlerini geri verdi. O da görmeye tekrar başlar başlamaz çocuğun yüzüne baktı ve çocuğuna Menûçehr ismini koydu (s. 126-127).

9.Efsane (Elânan Kalesi)

Selm savaş yerinden gelen talihsiz haberi öğrendikten sonra tepesi göklere kadar uzanan bir kaleye sığınmaya karar verdi. Bu kale, tepesi bulutlara kadar yükselmiş, temelleri büyük bir ustalıklı suyun dibine atılmış, içerisinde çeşit çeşit hazinelerin bulunduğu bir kaledir. Kalenin tepesi o kadar yüksektir ki hümâ kanadının gölgesini üzerine salmıştır. Bu kalenin adı Elânan kalesidir (s. 141).

10.Efsane (Destân/Zâl-ı Zer)

Sâm'ın akıllı fikri bir çocuk sahibi olmaktaydı. Tanrı O'na lütfetti ay gibi parlak bir kızdan çocuğu oldu. Çocuğunun olduğunu haber veren kişi "Aslan yürekli, yiğit yapılı, temiz yüzlü, cennet kadar güzel bir çocuğunun olduğunu" söyledi. Ancak bu çocuğun tek bir kusuru vardı ki saçları beyazdı. Bunun üzerine Sâm çocuğu, güneşe yakın insanlara uzak Elbruz Dağı'na gönderdi. Elbruz Dağı'nda Simûrg'un yuvası olduğu için insanlardan uzaktaydı. Simûrg, bu çocuğa kanadını açtı, O'nu büyüttü ve her zaman himayesi altında olması için O'na kanadından bir tüy verdi. Çocuğunun büyüdüğünden habersiz olan Sâm O'nu bir gece rüyasında gördü ve gördüğü rüyayı mübedlere yorumlattı. Onlardan aldığı bilgilerle Sâm Elbruz Dağı'na gitti. Orada Simûrg'u bulup önünde baş eğdi ve teşekkür etti. Simûrg çocuğa Destân adını vermişti. Sâm da çocuğuna Zâl-ı Zer adını verdi (s. 152-159).

11.Efsane (Zehrâp Nehri)

Keşef Nehri'nden yaşayan; boyu şehirden şehre, eni dağdan dağa uzayan ejderhadan bütün âlem korkuyordu, o ejderha yeryüzündeki bütün kuşları ve yırtıcı hayvanları mahvedip öldürmüştü. Ejderha, timsahı sudan çıkarır, uçan kartalı yere indirirdi. Bu ejderha kendisini öldürmek için yanına gelen Sâm'ın üzerine bir dağ gibi yürüdü, ağzı açık, gözleri kan doluydu. Sâm öküz kafası biçimindeki intikam gürzü ile derhal ejderhaya saldırdı ve onu tek vuruşta öldürdü. Ejderhanın beyni boşaldı. Dümdüz yerler dağa, Keşef Nehri ise Zehrâp Nehri'ne dönüştü (s. 197).

12. Efsane (Tek Vuruşlu Sâm)

Sâm öküz kafası biçimindeki gürzüyle ejderhayı öldürdükten sonra beyninin boşalttı. Dümdüz yerler dağa, Keşef Nehri ise Zehrap Nehri'ne dönüştü. Bu zamandan sonra Sâm'a "Tek Vuruşlu Sâm" adı verildi (s. 197).

13.Efsane (Sinduht/Kadınların Ayı)

Menûçehr'in kendisine kızdığını öğrenen Mihrâb başına gelen felaketten sorumlu tuttuğu Sinduht'u yanına çağırarak "Şimdi seni ve çirkef kızını herkesin önünde gebertmekten başka bir işim kalmadı, o yüce padişahla savaşmak benim ne haddime?" dedi. Bunun üzerine Sinduht yanına çok sayıda hediye aldı, üç güzel kız ile Sâm'ın yanına giderek, Sâm'dan yardım diledi. Sâm Sinduht'a yardım edeceğine dair söz verdi. Bu haberi alan Sinduht Mihrâb'a haber gönderdi. Mihrâb'ın

sarayında olanlar bu habere sevinerek Sinduht'a Kadınların Ayı ismini verdiler (s. 202).

14.Efsane (Rüstem)

Zâl ile Rüdâbe evlendikten sonra Rüdâbe gebe kaldı ve karnındaki yük ağırlaştı. Karnındaki yükün verdiği ağırlıkla gözünden kanlı yaşlar döker oldu. Karnı pek fazla şişmiş, erguvan gibi yanakları safran rengini almış idi. Bir zaman sonra artık ağrılar dayanılmaz oldu. Karnının içi sanki taşla doldurulmuş gibi kendisinden geçti. Rüdâbe'nin bu durumda olduğu haberi Zâl'a verilince gözleri yaş içinde kaldı. Rüdâbe'nin yanına gidince aklına Simûrg'un kanadı geldi. Bir buhurdan getirtip içine kanattan bir parça yaktı. Kanat yakılınca hava karardı, o yeryüzüne hâkim olan kuşun döktüğü yaş mercan misali bir bulut gibi aşağıya indi. Zâl, Simûrg'a teşekkür etti. Simûrg da "Senin bu kederli halin nedendir? Şu ay yüzlü serviden ün peşinde koşan bir çocuk doğacak." dedi. Çocuk doğduğunda boylu boslu ve güzel yüzlü idi. Böyle bir fil gövdeli çocuk olduğuna kadın erkek herkes şaşırıp kaldı. Saçları kırmızı ve yüzü kan gibi, elleri de kanlıydı. Rüdâbe kurtulmuş olduğu için bu çocuğa kurtuldu manasına gelen Rüstem adını verdiler (s. 213-218).

15.Efsane (Rahş)

Rüstem, babasından kendisine boyun eğecek, sadece kendisinin zapt edebileceği, kendisinin şiddetine dayanacak, güzünü kaldıracak dağ gibi bir at istedi. Nihayet Kâbil'den at sürülerini getirerek Rüstem'in önünde koşturdular. Bunların içinden bir kısrağ hızla koşup geçti, göğsü ve bacakları semiz aslan göğsüne benziyordu, kulakları hançer gibi sivri, beli incecikti. Bu kısrağın peşinde kendisine benzeyen bir tay geliyordu. Kuyruğu öküz kuyruğu gibi dik duruyor, hayaları kara ve sert, tırnakları çelik gibi idi. Bu tayın her iki sarısında da damga yoktu. Çobana bu atın kimin olduğunu sordu, çoban da Rüstem'e "Sahibinin kim olduğu bilmeyiz. Rüstem'in Rahş'ı derler bu ata." dedi. Rüstem atın üstüne bindi, kısrağ Rüstem'e saldırmak istedi ise de Rüstem aslan gibi kükreyerek kısrağı sindirdi. Daha sonra çobandan atın fiyatını sordu, çoban "Eğer sen Rüstem isen bu at senindir" dedikten sonra atı aldı (s. 261-264).

16.Efsane (Akdev)

Kâvus, her yeri cennet köşesi, zevk ve neşe bahçesi; içerisinde gerdanlıklı, kulakları küpeli, sayısız cariyeye; başları külahlı, yüzleri aydınlık binlerce kölenin olduğu; her tarafta altın, mücevher ve hazineler saçılı bir yer olan Mâzenderân'ı almak istedi. Bunu duyan Mâzenderân padişahının yanında Sence adındaki bir dev vardı. Padişah o deve "Şu gök kubbesini dolaşan güneş gibi koş, Akdev'in yanına git ve ona de ki: İran'dan ülkemizi yağmalamak için büyük bir ordu geldi. Savaş isteğiyle dolu bu ordu intikam ve düşmanlık kılıçlarını parlatarak Mâzenderân'ı baştan başa yakıp yıktılar. Kâvus bu ordunun padişahıdır. Ondan başka pek çok yeni savaş eri vardır. Eğer hemen imdadımıza yetişmezsen Mâzenderân'da sağ kalan olmayacaktır." dedi. Akdev bu sözlerin üzerine büyük bir orduyla gelerek "Mâzenderân'dan Kâvus'un ayağını keserim." dedi. Bundan sonra yerinden fırlayıp dağ gibi ayağa kalktı. Öyle ki başı göklere değdi. Gece olunca Kâvus'un ordusunun üzerini kara bir bulut kapladı. Yeryüzü zenci yüzüne döndü. Sanki her taraf zift deryası kesilmişti. Aydınlık adına bir şey kalmadı. Bu karanlık ordunun üzerini kapladı ve göz gözü görmez oldu. Gökten taş ve kerpiç yağdı. İran ordusu darmadağın oldu (s. 284-287).

17.Efsane (Akdev'in Kanı)

Mâzenderân'a giden Rüstem Kâvus'u gördü. Kâvus O'ndan Akdev'le savaşmasını ve Akdev'i öldürmesini istedi. Çünkü Kâvus'un ve bütün ordunun gözleri kör olmuş idi ve tekrar görebilmeleri için Akdev'in kanı ve beyni lazım idi. Başka bir bilici kişi de Akdev'in kanından gözlerine üç damla damlatılırsa bu hastalığın gözlerinden uzaklaşacağını anlattı. Bunun üzerine Rüstem Akdev'in üzerine yürüdü. Nihayet bu ünlü pehlivan erkek bir aslan misali devi yakaladığı gibi yere vurdu. Rüstem devi öyle bir yere vurmuştu ki devin canı hemen oracıktı çıkıverdi. Rüstem devi öldürdükten sonra kanını getirip Kâvus'un gözüne sürdü ve Kâvus'un kör olan gözleri bir anda güneş ışığı gibi parlak bir şekilde görmeye başladı (s. 307).

18.Efsane (Mâzenderân Padişahının Taş Kesilme)

Rüstem, Mâzenderân padişahıyla savaşmaya başlayınca Mâzenderân padişahı Rüstem'i görüp hemen ağır gürzünü omuzladı. Aralarındaki kanlı savaş öyle bir hal aldı ki Rüstem de aynı hamlelerle ona karşılık verdi ve padişahın kafasına mızrak indirdi. Rüstem indirdiği darbeye padişahın yere yuvarlanacağını beklerken Mazenderân padişahı bir anda kayaya dönüştü (s. 316).

19.Efsane (Mühre)

Rüstem Tehmine ile evlendikten sonra kolundaki mühreyi çıkarıp Tehmine'ye verdi. "Eğer bir kız çocuk doğurursan bunu uğurlu bir yıldızın doğduğu sırada saçlarına, bir erkek çocuk doğurursan pazısına bağla." dedi. Aradan dokuz ay on gün geçince aya benzeyen bir erkek çocuk dünyaya geldi. Pazısına bağlanan mühre ile bir aylıkken bir yıllıkmış gibi gelişti, üç yaşındayken kahramanlık meydanlarına atılmaya başladı. Beş yaşında aslan gibi pehlivanların yüreğini koparıp aldı. On yaşına geldiğinde ise O'nun ile savaşmaya cesaret edecek kimse kalmamıştı (s. 354-356).

20.Efsane (Siyâvûş'un Ateşten Geçmesi)

Padişah Kâvus'un oğlu Siyâvûş ile uğursuz karısı Sûdâbe arasındaki olaylardan iyice can sıkılmıştı. Nihayet vezirine, devcilerin gidip ovalardan odun getirmeleri için emir verdi. İki fersah boyunda olan odunların içinden bir atının geçebileceği kadar yol yapıldı. Sonra padişah bu odunların üzerine nefit dökülmesini emretti. Derken ateş yakıldı tüm dünyayı ateş dumanı sardı, ovayı dolduran insanlar ateşten yanmaya başladılar. Siyâvûş beyaz bir elbise giyerek yağız atının üzerinde ateşe yaklaştı. Ateşe yaklaşırken "Ey Tanrı'm! Şu ateşten selametle geçmeyi nasip et, beni babama karşı mahcup etme." diye yalvardı. Bu dua ile ateşin içinden geçen Siyâvûş'a hiçbir şey olmadı (s. 424-427).

21.Efsane (Gengdij Şehri)

Efrâsiyâb'ın yanına sığınan Siyâvûş'a Efrâsiyâb tarafından bir ülke bağışlandı. Siyâvûş bu ülkeyi mamur edebilmek için çok zahmetler çekti. Denizi geçtikten sonra susuz bir çöl başladı, bunu da geçtikten sonra içinde her şeyi görebileceğin şehirler vardı. Bundan da sonra gözüne bir dağ çarptı ki tepesinin yüksekliğini akıl kavrayamaz idi. Bu dağın çevresi tam yüz fersahtı, tepesine bakınca göz yorulurdu. Dağın dört bir tarafı da aynı şekildeydi. Neresinden gidersen git ona ulaşacak bir yol bulunmazdı. O, her tarafına taş duvar çekilmiş otuz üç fersah karelik bir kaleydi. İşte Siyâvûş'un mamur ettiği Gengdij şehri bu dağın tam orasındaydı. Kaleyi geçtikten sonra büyük bir şehir gelir ki burası baştan başa gül bahçeleri, bağlar, meydanlar vs. doluydu. Bütün suları tatlı ve berraktı. Her yanı bahar ve güzellik içerisindeydi. Eni de boyu da İran ölçüsüyle otuz fersahtı. Dağı ise bir buçuk fersahtı. Onun ilerisinde bir ova vardı ki kimse gidip de görmüş değildi. Siyâvûş işte burayı kendisi için mamur etmişti (s. 474-476).

22.Efsane (Siyâvûşgird Şehri)

Siyâvûş Gengdij'i yaptırdıktan bir süre sonra Efrâsiyâb O'na haber salarak Siyâvûş'u özlediğini ve Turan ülkesinden bir yeri daha kendisine ayırdığını söyledi. Bu haber üzerine Siyâvûş ordusunu toplayarak Turan ülkesine gitti. Oraya erişince hemen işe başlayarak iki fersahlık yer ayırdı. Orasını güzel bahçeler ve bir sarayla donatıp süsledi. Sarayın duvarlarını padişahlar, savaşlar ve içki meclislerinden resimlerle bezedi. Bir yana Kâvus, Rüstem, Zâl, Gûderz ve diğer kahramanların resimlerini yaptırdı. Diğer yana Efrâsiyâb, Pirân ve Gersivez resimleri yaptırdı. Şehrin kubbeleri bulutlara kadar yükseliyordu ve yeryüzünde böyle bir şehir daha görülmemişti. Büyükler gelip bir yanda durarak bu şehre Siyâvûşgird adını verdiler (s. 479).

23.Efsane (Kardeş Kanı Otu)

Zirih oğlu Gerûy hiç çekinmeden ve utanmadan Gersivez'in elindeki hançeri alarak Siyâvûş'u yere doğru itti. Yere düşen Siyâvûş'un önüne bir leğen koyarak koyunlara yaptıkları gibi boynunu çevirdi. Ardından da Siyâvûş'un gümüş bir serviye benzeyen vücudundan başını ayırınca leğenin içine kanlar akmaya başladı. Zirih oğlu Gerûy O'nu öldürdükten sonra leğenin içindeki kanı emredilen yere döktü. Kanların döküldüğü yerde hemen ot bitti. Bu otun adı kardeş kanı idi. Bu ot biter bitmez kara tozla karışık öyle bir rüzgâr çıktı ki ay ve güneş görünmedi, göz gözü görmez oldu (s. 507-509).

24.Efsane (Behzâd'ın Göz Yaşları)

Giv ve Keyhüsrev yanlarına Ferngis'i de alarak Siyâvûşgird'e gitmek üzere yola çıktılar. Ferngis "Eğer burada kalırsak dünyayı başımıza dar etmiş oluruz." dedi. Yolda giderken oğluna "Sen sabah erkenden kalk ve yanına bir eğer, kara bir dizgin alarak Giv ile birlikte çayırılığa git. Orada göklere yükselmiş ve bulutlarla yüz yüze gelmiş bir dağ vardır. Dağın üzerine çıkınca bahar gibi taptaze bir çayırılık, şırl şırl akan bir dere vardır ki seyri insanın canını tazeler. Güneş bu gök kubbenin kenarında doğarken komutan uykusundan uyanır. Dereden su içmek için sürü sürü atlar gelir. İşte Siyâvûş'un atı onların arasındadır. Elindeki eğer ve dizgini Siyâvûş'un atı Behzâd'a göster. Eğer sana itaat ederse ona doğru yürür sevgi gösterirsin. Çünkü Siyâvûş dünyadan ümidini kestiği vakit Behzâd'a 'Keyhüsrev seni gelip alıncaya kadar çayırılarda ovalarda at olursun. O sırtına binince tüm dünyayı düşmanlardan temizlersiniz' demişti." dedi. Derken Giv ve Keyhüsrev Behzâd'ın yanına gittiler. Suyun içinde olan Behzâd sudan çıkınca Keyhüsrev elinde eyer ve dizginle ona doğru yürüdü. Atın gözleri döktüğü yaşlarla birer çeşmeye dönmüştü. Behzâd'ın ağladığını gören Giv ve Keyhüsrev de ağladılar. Behzâd artık sırtında Siyâvûş'un oğlunu taşımaya başladı (s. 545-547).

25.Efsane (Gülzeryûn Nehri)

Pirân savaş erlerinden altı bin cesur pehlivan toplayarak Giv ve Keyhüsrev'i yakalamak için yola çıktı. Ordusu bir nehrin kenarına gelince darmadağın oldu. Giv, Keyhüsrev ve Fersing bu nehrin diğer tarafındaydılar. Nehir çok derindi ancak eni çok geniş değildi. Nehrin adı Gülzeryun idi ve bahar gelince kan denizine dönerdi (s. 550).

26.Efsane (Buzur)

Türklerin arasında Buzur adı verilen bir büyücü vardı. Büyü yapma sanatı yanında Çince ve Pehleviceliyi çok iyi öğrenmiş idi. Pirân İranlılarla savaşa başlamadan önce Buzur'u yanına çağırarak "Şu dağın tepesine çık da oradan bir rüzgâr estirip havayı soğutarak İranlıların başlarına kar yağdır." dedi. Buzur dağın tepesine çıkar çıkmaz şiddetli bir rüzgâr esti ve kar yağmaya başladı. Bu karın etkisiyle mızraklı pehlivanların eli dondu. Mızrakları tutamaz ve savaşamaz oldular (s. 559-560).

27.Efsane (Bîdâd Şehri)

İçinde yaşayan insanların, insan eti yiyerek beslendikleri için şehrin padişahının sofrasında ergen çocuk eti hiç eksik olmadığı bir şehir varmış. Bu şehrin başındaki kale Feridûn oğlu Tûr tarafından mamur edilmişti. Kalenin temelinde taş, odun ve kamış varmış. Tûr kaleyi yapabilmek için bilicilere danışmış, büyüklerle birlikte nice hazineler harcamıştı. Kalenin içi hazinelerle dolu, altında savaş malzemelerinin taşınması için yol açılmış. Birçok kahraman bu kaleyi almak için savaşmış ise de hiçbirine nasip olmamış. Tûr'un büyüleri ve rahiplerin nefesi sayesinde bu kaleye mancınık bile zarar vermemiş. Yeryüzündeki bütün yiğitlerin "savaş şehri" diye andıkları bu şehre Bîdâd ismi verilmiş (s. 742).

28.Efsane (Ekvân'ın Don Değiştirmesi)

Gün doğduktan sonra saraya bir çoban geldi. Çoban Hüsrev'e "Sürülere yelesi kesik bir deve benzeyen yaban eşiği musallat oldu. Suratı kesik bir aslan gibi gelip atların yelesini kesip gidiyor. Rengi güneşin rengi gibi, öyle ki feleğin onu altın su ile yıkadığını sanırsın. Üzerinde de kara miskle çekilmiş bir çizgi var. Ellerine, ayaklarına ve kalçasına bakılacak olursa bir attan farkı yoktur." dedi. Yaban eşiği diye bahsedilen Ekvân aslında don değiştirip devlikten yaban eşiği kılığına girmiş idi (s. 761-763).

29.Efsane (Hüsrev'in Kadehi)

Hüsrev'in yedi ülkeyi, feleğin bütün sırlarını, her şeyin nasıl olduğunu gözden geçirdiği bir kadehi vardı. Yerin dibindeki balıklardan gökteki koç burcuna kadar her şey onun içinde görünüyordu. Güneş, Ay, Müşterî, Zühâl, Merîh, Çobanyıldızı, Hurmûz ve Aslan burcu hep onun içinde idi. Büyüden anlayan cihan padişahı geleceği de onun içerisinde görüyordu (s. 796).

30.Efsane (Keyhüsrev'in Duası)

Keyhüsrev ile Efrâsiyâb arasındaki savaş sırasında dünya Keyhüsrev'in başına dar oldu. Bunun

üzerine Keyhüsrev ellerini açarak “Ey yeryüzünün sahibi ve bilginlerin bildiğinden de yüce Tanrı! Ey padişahlar padişahı! Eğer ben zulüm görmüş ve demir parçası gibi ocakta yanmış bir adam olmasaydım, bu savaştan zaferle dönmek için Tanrı’yı rahatsız etmek istemezdim.” diye Tanrı’ya yalvardı. Yüzünü, gözünü topraklara sürdü; inleyip ağlaması dünyayı tuttu. Tam bu sırada ansızın bir rüzgâr çıkararak savaş meydanındaki tozu toprağı kaldırdı ve Turan askerlerinin yüzlerini ve gözlerini kapadı (s. 949).

2- Tespit Edilen Efsaneleri Tasnif Denemesi

I. Tarihî Nitelik Taşıyan Efsaneler

a. Tarihî Gün ve Bayramlar Hakkında Efsaneler

Sede Bayramı (2. Efsane)

Nevrûz Bayramı (3. Efsane)

Mihregân Bayramı (7. Efsane)

b. Milletler, Hükümdarlar veya Kahramanlar ve Soyları Hakkında Efsaneler

Kürtler (4. Efsane)

Menûçehr (8. Efsane)

Dâstân/Zâl-ı Zer (10. Efsane)

Tek Vuruşlu Sâm (12. Efsane)

Sinduht/Kadınların Ayı (13. Efsane)

Rüstem (14. Efsane)

Siyâvuş’un Ateşten Geçmesi (20. Efsane)

Mâzenderân Padişahının Taş Kesilme (18. Efsane)

c. İnsan Topluluklarının Oturdıkları Yerler Hakkında Efsaneler

Gengdij Şehri (21. Efsane)

Siyâvuşgird Şehri (22. Efsane)

Bîdâd Şehri (27. Efsane)

d. Ünlü Büyük Yapılar Hakkında Anlatılan Efsaneler

Elânan Kalesi (9. Efsane)

e. Adları Belli Yerler Üzerine Anlatılan Efsaneler

Zehrâp Nehri (11. Efsane)

Gülzeyrûn Nehri (25. Efsane)

f. Milletlerin Kutsal Kabul Ettikleri Varlık ve Nesnelere Hakkında Efsaneler

Kâve’nin Bayrağı (6. Efsane)

II. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçlerle İlgili Efsaneler

a. Mitik Nitelikteki Hayvan ve Bitkiler Üzerine Anlatılan Efsaneler

Pormâye (5. Efsane)

Rahş (15. Efsane)

Kardeş Kanı Otu (23. Efsane)

Behzâd’ın Göz Yaşları (24. Efsane)

Ekvân’ın Don Değiştirmesi (28. Efsane)

b. Cinler, Periler, Ejderhalar vb. Olağanüstü Güçteki Yaratıklarla İlgili Efsaneler

Akdev (16. Efsane)

Akdev'in Kanı (17. Efsane)

c. Olağanüstü Güçleri Olan Kişilerle İlgili Efsaneler

Buzur (26. Efsane)

d. Olağanüstü Güçleri Olan Nesnelere ve Varlıklarla İlgili Efsaneler

Ateş (1. Efsane)

Mühre (19. Efsane)

Hüsrev'in Kadehi (29. Efsane)

III. Zor Durumdan Kurtulmayla İlgili Efsane

Keyhüsrev'in Duası (30. Efsane)

3- Efsanelerde Muhteva Zenginliği

Efsaneler konu açısından incelendiğinde aynı eserde bulunsalar da çeşitli kaynaklardan derlenmiş gibi bir izlenim vermektedir. Fakat Şehnâme'nin asıl gizemi buradadır. En başta söylendiği gibi destan, mitoloji, masal, efsane unsurlarının bir arada toplandığı bu eserin içinde farklı konuların anlam bütünlüğünü bozmadan yer bulmasının ve efsanelerin eserin içinde sıradan değil de özellikle bir bütünün parçaları gibi yerleştirilmiş olmasının Firdevsî'nin hayal dünyasının zenginliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

İlk efsane ateşin bulunmasıyla ilgilidir. Ateş Mecusilik'te kutsal kabul edilmektedir. Çünkü onların inancına göre ateş tanrı tarafından yaratılmıştır (Gündüz, 2007: 518). Efsanelerden üçünde tarihî gün ve bayramlar konu edinmektedir. Bu bayramlardan birincisi Sede Bayramı'dır. Ateşin bulunmasının simgesi olan bayram, özellikle Zerdüştlük temelli Fars kültürü için önemli bir yere sahiptir. Diğer bayram neredeyse tüm insanlığı ortak sevinci olarak bilinen, tabiatın yeniden canlandığı güne atıf olan Nevruz bayramıdır. Nevruz bir bayram olarak Türk topluluklarında her yıl gelenekli olarak kutlanmaktadır. Nevruz çerçevesinde oluşturulmak istenen maksatlı siyasi algılar bir tarafa bırakılacak olursa Türkiye'de de yeni gün adı altında kutlamalar yapılmaktadır. Nevruz kendi fonksiyonel yapısı içinde değerlendirildiği zaman yaz ile kışın mücadelesidir. Bu törensel mücadelenin benzerleri, Avrupa'nın pek çok yerinde törenleşmiştir. Buradaki tören kabiliyeti ise evrenin enerjilerini harekete geçirdiği ve artırdığı yönündeki düşünceden kaynaklanır (Eliade, 2005: 381). Baharın gelmesi yazın müjdesi olurken kışın gidişi de tören olarak kutlanmıştır. Bitkiler yeniden canlanmış ve toprak üzerindeki karı atarak ekilecek tohumlar için müsait hale gelmiştir. Yeniden dirilişin başlangıcı ise insanların tasavvurunda bayrama dönüşmüş ve bayram olarak icra edilmiştir. Başka bir efsanenin konusu olan Mihregân bayramı da yaz ve kış mücadelesinin ritik eda ile âyine dönüşmesidir. Eski İran'da mevsimler yaz ve kış (Osmanlı Türkçesi'nde hızır ve kasım) olarak ikiye ayrılıyordu ve önceki dönemlerde yılbaşı bayramı yazın değil kışın ilk günü kutlanıyordu (Bozkurt, 1998: 38). Yani iki efsaneden birinde yazın gelişi, diğerinde kışın gelişi masalsı bir edadan sıyrılıp efsanevi bir boyut kazandırılarak kutlu sayılmıştır.

Efsanelerin içinde dikkat çeken başka muhteva konusu ise kavim/topluluklar ve kahramanlar üzerine söylenenlerdir. Bunların başında Kürtlerin ortaya çıkışını anlatan efsane gelmektedir. Firdevsî'ye göre önceleri Kürt kavmi yoktu. Bu kavim, Dahhâk'ın şeytana günlük sunduğu iki insan kurbanının bire düşürülmesi üzerine hayatta kalanların oluşturduğu bir kavimdir. Aslında bu efsane şeytanın müdahalesi söz konusu olduğundan demonolojik efsane şeklinde de yorumlanabilir. Kürtlerin ortaya çıkışı beraberinde Demirci Kâve efsanesini getirmektedir. O efsanede de Dahhâk'ın elinden kurtulanların Demirci Kâve'nin bayrağı altında toplandığı anlatılmıştır. Menûcehr, Destân/Zâl-ı Zer, Sâm, Rüstem ve Siyâvuş'un hakkında anlatılan efsaneler ise karakterleri kahramanlığa hazırlayan özellikler taşımaktadır. Bu efsanelerin Sinduht haricinde olanlarının kahramanları erkektir. Hayatlarında yaşadıkları veya yaşattıkları değişim konu edinmektedir: Siyâvuş'un ateşten geçmesi, Sam'ın ejderhayı öldürmesi sonucu Keşef Nehri'nin Zehrâp Nehri'ne dönüşmesi, Destân'ın isminin verilmesi, Rüstem'in doğumu ve kahramanlıkları, Menûcehr'in ilahî bir lütuf olması kahramanları

hazırlayan sebeplerdir.

Efsanelerin konularından bir kısmı da mekânlar ve yapılar üzerinedir. Gengdij, Siyâvuşgird ve Bîdâd şehirlerinin imar edilişi ihtişamlı bir şekilde açıklanırken, Bidâd şehri için, içinde ergen erkek eti yenen savaş şehri tabirinin kullanılması hayalin ulaşabileceği en üst noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hüma kuşunun kanadını üzerine saldığı Elânan Kalesi bu efsanelerden biridir. Hüma kuşu mitolojik bir kuştur. Anadolu'da hüma, Türk dünyasının farklı yerlerinde kumay, İran'da hümâ şeklinde telaffuz edilen bu kuş bilinen bir kuştur (Kurnaz, 1998: 478). Mitolojiye göre kuzgun büyüklüğünde olup kanat uçları kara, başı yeşildir. Yumurtasını yaşadığı yer olan havada yumurtlar, yavrusunu da havada çıkarır. İnanca göre bazen yeryüzüne kırk arşın yaklaşır ve geri döner. İşte o zaman bu kuşun gölgesi birinin üzerine düşerse o kişi taht sahibi olur (İnan, 2006:37). Hümayun kelimesinin hüma kökünden gelmesi, devlet/talih kuşu vasfı da verir (Pala, 1999:194). Diğer efsanelerde ise Sâm'ın ejderhayı öldürmesiyle ejderhanın beyninin boşalması sonucu dağların ortaya çıkması ve Keşef Nehri'nin Zehrâp Nehri'ne dönüşmesi, baharda kan denizine dönen Gülzeyrûn nehri konu edinilmektedir

Efsanelerde tespit edilen başka bir konu ise mitik hayvanlar, bitkiler, nesnelere, olağanüstü varlıklar ve olağanüstü insanlar üzerine anlatılanlardan oluşmaktadır. Bu grubu etiyolojik efsaneler olarak adlandırmak yerinde olur. Yani daha masalımsı ama masal olmayan anlatı; olağanüstü güç(lü)ler ve hayvanlar ile bitkilerin oluşumunu konu edinen efsanelerdir. Pormâye kutsallık izafe edile bir inektir. Raş destanlarda görülen ve kahramanın en yakınındaki olağanüstü özelliklere sahip at olarak anlatılmaktadır. Behzâd ise Siyâvuş'un atı olarak gözlerinden dökülen yaşın çeşmeye dönüştüğü bir özelliğe sahiptir. Kardeş kanı otu ise Zirih oğlu Gerûy'un Siyâvuş'u öldürüp kanını döktüğü yerde biten ot olarak mitik bir özelliğe sahiptir. Olağanüstü varlık olarak Akdev karşımıza çıkmaktadır. Akdev gökten taş ve kerpiç yağdırıp ordu dağıtacak kadar güçlüdür. Onun kanı kör göze sürülünce gözün açılmasına neden olmuştur. Buzur ise gücüyle rüzgâr estirip kar yağdıran bir büyüdü. Efsanelerdeki başka bir konu grubu da üstünlüğüne inanılan nesnelere ilgilidir. Rüstem'in mühresi bunların başında gelmektedir. Rüstem mühresini eşi Tehmine'ye verir, eşi erkek çocuk dünyaya getirince pazısına bu mühreyi bağlayınca çocuk olağanüstü güce sahip olur. Hüsrev'in kadehi ise yedi ülkeyi, feleğin bütün sırlarını, her şeyin nasıl olduğunu bilen bir nesnedir.

Dua ritüeli de efsanelerde bulunmaktadır. Keyhüsrev'in yaptığı dua ile tabiat olaylarının gerçekleşmesi ve rüzgârın savurduğu tozlarla Turan ordusunda bulunanların gözlerinin kapanması savaşın kazanılmasına sebep olmuştur. Mâzenderân padişahının Rüstem ile yaptığı savaşı kaybettikten sonra taş kesilmesi Türk kaynaklı efsaneler içinde belki de en sık başvurulan taş kesilme motifinin örneğidir. Ortak olan başka bir efsane motifinin içinde yer aldığı efsane ise don değiştirmedir. Efsanede yaban eşiği diye bahsedilen Ekvân aslında don değiştirip devlikten yaban eşiği kılığına girmiş bir hayvan olarak gösterilir.

Görüldüğü gibi efsanelerde muhteva açısından zenginlik bulunmaktadır. Bu zenginliklerin temelinde sadece mitoloji, eski dönem Pehlevi inançları, Pers kültürü ya da tarihî hadiselerin tasnif edilmesi aranmamalıdır. Tabii olarak İranlı bir edibin yazdıklarında kendi öz kültürü aranmalıdır. Fakat özellikle kültürel temelli alışverişin etkili olduğu, komşu kültürlerle karşılık etkileşimin esere yansıdığı söylenebilir. Belki de esere yansıyan bu kültürel etkiler, sonraki dönemde İran kültürünün zenginliği gibi başka kültürlerle hatta asıl kaynağına tekrar dönmüş de olabilir. Çünkü bu eser özellikle Osmanlı dönemi Türk tarihinde kendine has icracıları ve icra ortamıyla meşhur olmuş, anlatılardaki motif, karakter ve tipler insanların akıllarına kültürel kod olarak yerleşmiştir. Kodların sözlü kültür ürünleri gibi zaman içinde aktarımının gerçekleşmiş olması, bu aktarımın süreklilik göstermesi ve beraberinde bir geleneği oluşturması da muhtemeldir.

Sonuç

Aynı medeniyet dairesinde ortak zenginlikler içerisinde bulunan topluluklar arasında kültürel ve sosyal etkileşimlerin olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda Türkler kültürel alışverişte buldukları topluluklardan kültür öğeleri almışlar ya da başka toplumlar Türklerin kültürel zenginliklerini kendi

topluluklarına adapte etmişlerdir. Kültürel anlamda iletişimin temel öğelerinden biri de edebî metinlerdir. Türk edebiyatı sahasında da kaynak eser olarak kullanılan ürünler vardır. Asırlar boyu dilin gizeminde canlılığını korumuş ve tarihin sürükleyici temaşası içinde günümüze ulaşmış kültür hazineleri olan bu eserler, Türk insanı arasında gördüğü kabul ile kendi icra ortamlarının oluşmasına da vesile olmuştur.

Özellikle destanlar, mitler, efsaneler ve masallarla renklenmiş insanların hayal dünyası, geleneğinin devamı sağlamış, böylelikle kültürel zenginliklerde aktarım yoluna gidilmiştir. Dünya klasikleri arasında yer alan Şehnâme de bu türden, yazılı ve sözlü edebiyatımıza kaynak olan eserlerden biridir. Eser, içerisinde barındırdığı destani şekil, mitik karakterler, efsanevi anlatılar, masalımsı hayaller ve tarihî gerçeklerle günümüze kadar ulaşmıştır. İranlı Firdevsî tarafından kaleme alınan ve altmış bin beyitten oluşan bu eser farklı disiplinlerin ortak buluşma noktası olma özelliğine de sahiptir.

Farklı disiplinler ya da aynı disiplin içindeki farklı başlıklar altında incelenen özellikleri olan Şehnâme'nin içinde birçok efsane anlatısı olduğu tespit edilmiştir. Efsanelerin bir kısmı etiyolojik efsane şeklinde tasnif edilmiştir. Bu anlatılar müellifi tarafından olayların akışını bozmadan eser içine yerleştirilmiş, eseri bir yandan daha ilgi çekici hâle getirirken diğer yandan okuyucuların büyülenmesine neden olacak kadar etkileyici olmuştur.

Yapılan çalışmanın, Türk edebiyatında kaynak olarak gösterilen Şehnâme ile ilgili ileride yapılacak çalışmalara örnek olması amaçlanmıştır. Çünkü Şehnâme konusunda daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gerektiği sahasında uzman bilim insanlarınca dile getirildiği gibi kanaatimiz de bu şekildedir. Eserin özellikle disiplinler arası yaklaşımlarda yapılacak çalışmalara konu olması, kültürel öğelerin orijininin taranması konusunda kültür bilimine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aça, Mehmet (2011). Kaynaklar, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Ed. Öcal Oğuz), s. 93-128, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ateş, Ahmet (1954). Şehnâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında, *Bellekten*, XVIII/70 (1954), s. 159-168.
- Bozkurt, Nebi (2005). Mihrican, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C 30, s. 30-38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2003), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergun, Metin (1998). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eliade, Mircea (2005). *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfoloji*, (Çev. Mustafa Ünal), Konya: Serhat Kitabevi.
- Firdevsî (2009), *Şahnâme*, (Çev. Necati Lugal), İstanbul: Kocabalci Yayınları.
- Gündüz, Şinasi (2007). Mecusilik, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kowalski, Tadeusz (2008). Şehname'de Türkler, (Çev. Harun Güngör), *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Kurnaz, Cemal (1998). Hümâ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, s. 478.
- Kültürel Zuhul (2015). Şerifi'nin Şehnâme Çevirisi ve Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Farsçadan Yapılan Çevirilerin Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Etkileri, *II. Uluslararası Türk ve Dünya Edebiyatları Arasında Etkileşimler Sempozyumu*, s.83-88.

- Ong, Walter J. (2012). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sakaoğlu Saim (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Pala, İskender (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Reichl, Karl (2011). *Türk Boylarının Destanları*, (Çev. Metin Ekici), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sanders, Barry (2010). *Öküzün A'sı –Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi-*, (Çev. Şehnaz Tahir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şişman, Bekir-Kuzubaş, Muhammet (2007). *Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevi, ve Tarihî Unsurlar Açısından Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1997). *Uyanış Devirlerin Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları.

**TÜRK KÜLTÜRÜ DERGİSİ'İNDE SOVYET TÜRKLERİNİN CEDİTÇİLİK
HAREKETİ İLE İLGİLİ YAYIMLANMIŞ YAZILARIN BİBLİYOGRAFYASI
(1962-2008)**

**BIBLIOGRAPHY OF PUBLISHED ARTICLES ON JADIDISM MOVEMENT OF SOVIET TURKS
IN TURKISH CULTURE JOURNAL (1962-2008)**

Damla DEMİRÖZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

damlatrun@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9034-6149

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

30.06.2021

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

15.11.2021

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

31.12.2021

Araştırma Makalesi

Research Article

Atıf: Demiröz, Damla (2021). "Türk Kültürü Dergisi'nde Sovyet Türklerinin Ceditçilik Hareketi İle İlgili Yayınlanmış Yazıların Bibliyografyası (1962-2008)", *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, s. 46-52.

Citation: Demiröz, Damla (2021). "Bibliography Of Published Articles On Jadidism Movement Of Soviet Turks In Turkish Culture Journal (1962-2008)", *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 4, pp. 46-52.

Özet

1962 yılından beri çıkmakta olan ve millî kültürün gelişimine katkı sağlayan yayınlar arasına giren Türk Kültürü Dergisi, bütün dünya Türklerini araştırma kapsamına alarak onu bilimsel yöntemlerle olmak üzere her yönden araştırmayı amaçlamıştır. Dergi, bu amaç doğrultusunda 1962'den 2006'ya kadar aylık olarak yayın hayatını devam ettirmiştir. 2008 yılından itibaren ise yılda iki kez olacak şekilde çıkmaya başlayan dergi, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi adıyla günümüzde de yayın hayatını sürdürmektedir. Bütün dünya Türkleri çerçevesinde ele alınmış olan kültür temelli bu araştırmalar dış Türklerle ilgili kaynak açısından da oldukça önemli hâle gelmektedir. Sovyet Türklerinin özellikle sosyal ve kültürel alandaki gelişimleri için önemli bir dönem olan Ceditçilik dönemi de Türk Kültürü Dergisi'nde ele alınmıştır. Sosyal ve kültürel alanda başlayan ve zaman içinde siyasi boyutlara ulaşarak bağımsızlık hareketlerine dönüşen bu hareket pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışma ise Türk Kültürü Dergisi'nde yazılmış Ceditçilik dönemi ile ilgili yazıların künyesi verilmek suretiyle, yapılmış çalışmaları toplu olarak görmeyi ve yapılacak çalışmalar için de kaynak açısından kolaylık sağlamayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü Dergisi, Ceditçilik, Sovyet Türkleri

Abstract

Turkish Culture Journal, being published since 1962 and among the journals making great contribution to the improvement of National Culture, aims to search Turkish World in every respect with scientific methods by taking it in the scope of search. The journal has continued its publish life on a monthly basis from 1962 to 2006 in the accordance with this purpose. Dating from 2008, the journal, begun being published twice a year, is maintaining its publication life today by name 'Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi'. These researches based on culture discussed with the scope of whole Turkish World becomes highly essential in terms of source related to Turkish abroad. Jadidism Period, important period for social and cultural developments of Soviet Turks, was discussed in the Turkish Culture Journal as well. The movement of Russian Turks, begun in social and cultural field and turning into an independent movement by reaching political aspects in the course of time, subject to lots of researches. This study aims to being masthead of articles about Jadidism Period published in Turk Culture Journal and make it convenience in term of source for future studies and observing the carried out studies as a whole.

Key Words: Turkish Culture Journal, Jadidism, Soviet Turks.

Giriş

Türk Kültürü dergisi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından 1962-2006 yılları arasında aylık olarak çıkarılan bir dergidir. 2008 yılında ise enstitü tarafından aylık olarak çıkarılan *Türk Kültürü Dergisi* ve yılda iki kere çıkarılan *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* birleştirilmiştir. Böylece Türk Kültürü Dergisi “*TÜRK KÜLTÜRÜ Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*” adı ile yayın hayatını yılda iki defa çıkmak üzere devam ettirmeye başlamıştır. Enstitü, ilk sayıda bulunan “başyazı” da ele alınacak yazıların kültür temelli olmak üzere pek çok konuda (sanat, tarih, kültür, etnoloji, dil, vb.) yapılacağını bildirmiştir. (TKAE, 1962: 5-8) Türk dünyasını bir bütün olarak ele alacağının da altını çizen enstitü bu bağlamda Rusya Türkleri ile ilgili de yayınlar yapmıştır.

Ceditçilik hareketi 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında ortaya çıkmış olan bir harekettir. Kültür mücadelesi olarak başlayan bu hareket asıl sorunu eğitimde görmüş ve gelişimini yeni metotlarla oluşturulan eğitim sistemi ile sağlamıştır. (Hayit, 1987: 80-84) İsmail Gaspıralı öncülüğünde eğitim alanında ilerlemeye başlayan Ceditçilik hareketi (Koncak, 2013: 112) 1905 yılına kadar olan dönemde Rusya’da yaşayan Türkler aydınları arasında daha çok millî ve kültür alanlarında yenilikleri hedeflemiştir. Fakat 1905’ten itibaren yenilenme, kalkınma söylemleri yerini siyasi taleplere bırakmıştır. (Gökgöz, 1996: 60)

Orta Asya Türkleri için millî, kültürel, sosyal ve siyasi anlamları olan Ceditçilik dönemi pek çok araştırmaya konu olmuş söz konusu dönem Türk Kültürü dergisinde de ele alınmıştır. Millî ve kültürel gelişimin büyük bir parçası olduğu kadar bağımsızlık isteğiyle sonuçlanan bir mücadele hareketinin de öncüsü olan Ceditçilik hareketi Sovyet Türkleri için oldukça önemli bir dönemdir. Türk Kültürü Dergisi de bahsi geçen harekete büyük önem vermiş, derginin çıktığı dönem boyunca da özellikle Sovyet tahakkümünün etkili olduğu dönemde Ceditçi isimler ve dönemde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili yazılar dikkat çekmektedir.

Bibliyografik çalışmalar ise ele alınan konu ile ilgili çalışmaları toplu olarak görmeyi sağlayan ve çalışmada kolaylık veren işler olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada Türk Kültürü Dergisi’nde 1962-2008 yılları arasındaki sayılar taranarak Ceditçilik ile ilgili olduğu tespit edilen yazılar toplanmıştır. Bu yazıların toplanma aşamasında Ceditçilik döneminde faaliyette bulunmuş isimlerle birlikte bu dönemde gerçekleşen kültürel, sosyal ve siyasi faaliyetler hakkında bilgi veren yazılar olması gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Bu kriterler doğrultusunda tespit edilip halihazırda dergi sayılarında mevcut olan yazılar aşağıda alfabetik bir şekilde sıralanmıştır. Ayrıca makaleler tırnak içerisinde verilmiş olup cilt ve sayı numaraları italik yazı tipi ile belirtilmiştir.

Bibliyografya

- Agay, H, “Ayaz İshaki’nin Kısa Hayat Hikayesi”, *Cilt 16, Sayı 188*, Haziran 1978, s. 468-470.
- Akçura, Y, “Sadri Maksudi”, *Cilt 14, Sayı 176*, Mayıs 1977, s. 497-499.
- Akder, N, “Bir Neslin Dramı” Üzerinde Düşünceler: I”, *Cilt 9, Sayı 99*, Ocak 1971, s. 194-218.
- Altay, H, “Mağcan Cumabayoğlu”, *Cilt 27, Sayı 306*, Kasım 1988, s. 697-700.
- Araşlı, A, “Bakü’deki Kız Kalesi Efsanesi ve Bunu Destanlaştıran Büyük Azeri Şairi Cafer Cabbarlı”, *Cilt 9, Sayı 101*, Mart 1971, s. 483-497.
- Arat, R, “Abdullah Tukay (1886-1913)”, *Cilt 2, Sayı 19*, Mayıs 1964, s. 76-81.
- Arsal, S. M, “Dostum Yusuf Akçura”, *Cilt 14, Sayı 174*, Nisan 1977, s. 346-354.
- Arslanbek, S, “Prof. Abdülkadir İnan’dan Birkaç Hatıra”, *Cilt 14, Sayı 172*, Şubat 1977, s. 216-218.
- Aslan, H, “Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle Hüseyin Cavid: Izdıraplı Dönemin Çilekeş Şairi”, *Cilt 20, Sayı 232*, Ağustos 1982, s. 625-634.
- Aşa, H. E, “Abay (İbrahim) Kunanbayoğlu’nun Edebi Çehresi”, *Cilt 39, Sayı 428*, Aralık 1998, s. 761-

768.

- Ateş, A, “Mirza Fethali Ahund-Zade (Mirza Fetali Ahundof) Doğumunun 150. Yılı dönümü Münasebetiyle”, *Cilt 1, Sayı 4*, Şubat 1963, s. 10-14.
- Ayda, R, M, (Nakleden), “Sadri Maksudi’ye Dair Üç Fıkra”, *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 338-339.
- Balcıoğlu, M, “Bolşevik İhtilali Sırasında Teşkilat-ı Mahsusa’nın Rusya’daki Faaliyetleri”, *Cilt 33, Sayı 347*, Mart 1992, s. 137-146.
- Balcıoğlu, M, “Teşkilat-ı Mahsusa Belgelerine Göre Bolşevik İhtilali Sırasında Kırım Türklerinin Bağımsızlık Mücadelesi”, *Cilt 30, Sayı 343*, Kasım 1991, s. 687-695.
- Bayat, A. H, “Kendi Notlarına Göre Hüseyinzade Ali Turan’ın Hayat Hikayesi”, *Cilt 37, Sayı 404*, Aralık 1996, s. 733-738.
- Baykara, H, “1905 ve 1917 Rus İnkılapları Arasında Azerbaycan’da Basın”, *Cilt 2, Sayı 21*, Temmuz 1964, s. 114-117.
- Baykara, H, “Azerbaycan Cumhuriyetinin İki Askeri Zaferi”, *Cilt 3, Sayı 35*, Eylül 1965, s. 828-833.
- Baykara, H, “Azerbaycan İstiklali Dramı”, *Cilt 7, Sayı 79*, 1969, s. 481-493.
- Baykara, H, “Azerbaycan Rönesansını Yapanlardan Abaskulu Ağa Bakıhanlı (1794-1847)”, *Cilt 3, Sayı 26*, Aralık 1964, s. 90-97.
- Bir Rus Parti Kongresinde Boğazları Müdafaa, *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 328.
- Caferoğlu, A, “Azerbaycan’da Maarif Hareketleri”, *Cilt 2, Sayı 18*, Nisan 1964, s. 130-137.
- Caferoğlu, A, “Azerbaycan’ın Mizah Şairi Ali Ekber “Sabir” (1862-1911) Doğumunun 100. Yılı Münasebetiyle”, *Cilt 1, Sayı 3*, Ocak 1963, s. 8-14.
- Caferoğlu, A, “Sadri Maksudi Arsal’ın Aziz Hatırasına”, *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 309-312.
- Caferoğlu, A, “Sağol Mustafa Kemal”, *Cilt 4, Sayı 37*, Kasım 1965, 80-83.
- Caferoğlu, A, “Tarihin İlk Türk Cumhuriyeti Azerbaycan”, *Cilt 2, Sayı 19*, Mayıs 1964, s. 10-16.
- Caferoğlu, A, “Türk-İslam Ordusu”, *Cilt 3, Sayı 35*, Eylül 1965, s. 839-843.
- Caferoğlu, A, “Yaşasın Şehriyar-ı Hürriyet”, *Cilt 1, Sayı 4*, Şubat 1963, s. 5-7.
- Caferoğlu, A, “Ziya Gökalp’in Azerbaycan Türklüğü Üzerindeki Tesiri”, *Cilt 2, Sayı 24*, Ekim 1964, s. 10-15.
- Çağatay, S, “Abdülkadir İnan (29.XI.1998-1.X.1976)”, *Cilt 14, Sayı 171*, Ocak 1977, s. 147-152.
- Çağatay, S, “Fatih Emirhan (1886.13.1- 9.III.1926)”, *Cilt 25, Sayı 279*, Temmuz 1986, s. 430-435.
- Çağatay, S, “Müftü Rızaeddin Bin Fahreddin (12.1.1859- 14.IV.1936)”, *Cilt 26, Sayı 291*, Temmuz 1987, s. 427-438.
- Çağatay, Ü, “Hokand ve Alaşorda Milli Muhtariyetleri ve Mustafa Çokayoğlu”, *Cilt 9, Sayı 100*, Şubat 1971, s. 381-385.
- Çapa, M, “Yusuf Akçura’nın Rusya Seyahati ve Türk Esirleri”, *Cilt 34, Sayı 366*, Ekim 1993, s. 608-622.
- Deliorman, A, “İsmail Gaspıralı ve Tercüman Gazetesi”, *Cilt 6, Sayı 69*, Temmuz 1968, s. 653-658.
- Devlet, N, “Abdullah Tukay Ateist Mi İdi?”, *Cilt 25, Sayı 277*, Mayıs 1986, s. 320-326.
- Doğan, O, “Abay (İbrahim) Kumanbayoğlu’nun Tarihi Kişiliği ve Devri (10 Ağustos 1845- 6 Temmuz 1904)”, *Cilt 38, Sayı 413*, Eylül 1997, s. 547-550.
- Elçin, Ş, “İsmail Gaspıralı, Eğitim ve Öğretim Problemleri”, *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran

- 1991, s. 275-279.
- el-İdrisi, A, "Musa Carullah Efendi Bigi", *Cilt 26, Sayı 288*, Nisan 1987, s. 240-246.
- Ercilasun, A. B, "İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri", *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 329-336.
- Ercilasun, B, "1908-1920 Yılları Arasında İdil-Ural Aydınlarının Türkiye'deki Faaliyetleri", *Cilt 33, Sayı 356*, Aralık 1992, s. 719-725.
- Ergin, M, "Reşid Rahmeti Arat (1900-1964)", *Cilt 3, Sayı 27*, Ocak 1965, s. 143-158.
- Erol, A, "Azerbaycan'da Eğitim Sisteminde Millî Sınırların Teşkilinde İlk Adım", *Cilt 45, Sayı 495-496*, Temmuz-Ağustos 2004, s. 653-661.
- Ertem, İ, "Dedem, İsmail Gaspıralı", *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 325-328.
- Esin, E, "Yusuf Akçura Hakkında Bilinmeyen Kaynaklar ve F. Georgeon'un Araştırması", *Cilt 17, Sayı 200-201-202*, Haziran-Temmuz-Ağustos 1979, s. 428-437.
- Göksan, A, "Gaspıralı İsmail Bey Ölümünün 50. Yıldönümü Dolayısıyla", *Cilt 2, Sayı 23*, Eylül 1964, s. 23-30.
- Göksan, A, "Gaspıralı İsmail Bey ve Usulü Ceditçiliği", *Cilt 2, Sayı 18*, Nisan 1964, s.126-129,
- Gülensoy, T, "İsmail Gaspıralı ve Anadolu Türklüğü", *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 321-324.
- Hayıt, B, "Said Ahmed Hoca Siddikî (1864-1927)", *Cilt 29, Sayı 322*, Şubat 1990, s. 109-113,
- Hazbiyeviç, S, "İsmail (Bey) Gaspıralı, Pantürkizm ve Polonya ile Münasebeti", *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 316-318.
- Işıkyay, S, "Abdülkadir İnan", *Cilt 14, Sayı 172*, Şubat 1977, s. 219.
- İnalçık, H, "Cafer Seydahmet Kırmır (1889- 4 Nisan 1960)", *Cilt 3, Sayı 31*, Mayıs 1965, s. 473-478.
- İshaki, M. A, "İle Doğru (İlge Taba)", *Cilt 20, Sayı 228*, Nisan 1982, s. 390-393.
- Joldasbekov, M, (Çev: Meryem Kırmırlı), "Mustafa Çokay Hakkında", *Cilt 38, Sayı.407*, Mart 1997, s. 176-183.
- Kafalı, M, "İsmail Gaspıralı'nın Yayımcılığı ve Gazeteciliği", *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 302-307.
- Kafalı, S, "İsmail Bey Gaspıralı'nın Fikir Dünyası ve Batı Türklüğü", *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 290-301.
- Kalaycıoğlu, Ş, "Doğumunun 100. Yılında Ayaz İshaki'nin Unutulmuş Bir Yazısı", *Cilt 16, Sayı 186*, Nisan 1978, s. 349-353.
- Kaplan, M, "Gaspıralı İsmail'in Avrupa Medeniyeti, Sosyalizm ve İslamiyet Hakkındaki Eseri", *Cilt 14, Sayı 180*, Ekim 1977, s. 716-731.
- Karaçaylı, Y. N, "Kuzey Kafkasya Birleşik Cumhuriyeti", *Cilt 2, Sayı 21*, Temmuz 1964, s. 79-85.
- Kaymaz, Z, "Mirze Elekber Sabir ve Hophopnamesi", *Cilt 28, Sayı 313*, Mayıs 1989, s. 307-312.
- Kırmırlı, H, "İsmail Bey Gaspıralı Yaş Tatarlar ve "Tilde Birlik" Meselesi", *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 385-388.
- Koçar, Ç, "Türkistan'da Ceditçilik Hareketinin Başlaması", *Cilt 24, Sayı 269*, Eylül 1985, s. 582-589.
- Koşay, H. Z, "Sadri Maksudi Arsal'ın Hizmetleri ve Millet Anlayışı", *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 313-320.

- Köprülü, F, “Abdullah Tukay”, *Cilt 25, Sayı.277*, Mayıs 1986, s. 299-308.
- Kurban, İ, “Mağcan Cumabay Yüz Yaşında (1893-1938)”, *Cilt 34, Sayı 359*, Mart 1993, s. 182-187,
- Mehmedoğlu, A, “Türk Dünyasının Ölmez Şairi Hüseyin Cavid ve Onun “Peygamber” Eseri”, *Cilt 40, Sayı 432*, Nisan 1999, s. 218-224.
- Muhtaroglu, V, “Türk Alimlerinin Araştırmalarına Göre Gaspıralı İsmail Bey”, *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 355-359.
- Öktem, A. N, “Osman Kocaoğlu’nun Ardından”, *Cilt 6, Sayı 71*, Eylül 1968, s. 876-879.
- Özdemir, S, “Sadri Maksudi Arsal”, *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 306-308.
- Özkan, F, “Ömrünün Baharında Vefat Eden Büyük Bir Şair: Abdullah Tukay”, *Cilt 37, Sayı 395*, Mart 1996, s. 148-158.
- Öztekten, Ö, “Şeyhzade Babiç (Öldürülmesinin 80. Yılında) (1895-1919)”, *Cilt 41, Sayı 444*, Nisan 2000, s.239-243.
- Poray, R, “Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal”, *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 299-300.
- Saray, M, “Gaspıralı’nın Türk Dünyasında Verdiği Dil ve Kültür Birliği Mücadelesi”, *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 308-315.
- Saray, M, “Türkiye Dışındaki Türklerin Basın Hayatı (XIX. Asır)”, *Cilt 26, Sayı 287*, Mart 1987, s. 129-137.
- Tahir, M, “Abdullah Kari (Minglibay Hayrullahioğlu) (1886-28.I.1920)”, *Cilt 8, Sayı 88*, Şubat 1970, s. 280.
- Tamir, F, “Ayaz İshaki’nin “Türk Dünyasında Ortak Yazı Dili” Konusunu İnceleyen Bir Yazısı”, *Cilt 29, Sayı 331*, Kasım 1990, s. 656-671.
- Tanyu, H, “Prof. Dr. Abdülkadir İnan (1889-1976)”, *Cilt 15(?)*, Sayı 169, Kasım 1976, s. 10-13.
- Taymas, A. B, “10 Yıl Kötürüm Halde Çalışmış Olan Kazanlı Bir Muharrir Fatih Emirhan (1885-1926) Doğumunun 80. Yılı Dolayısıyla”, *Cilt 3, Sayı 29*, Mart 1965, s. 319-324.
- Taymas, A. B, “Ben Onu Gördüm (İsmail Gaspıralı Hakkında Notlar)”, *Cilt 6, Sayı 69*, Temmuz 1968, s. 649-652.
- Taymas, A. B, “Kazanlı Şair Abdullah Tukay Üzerine (Ölümünün 50. Yıldönümü Üzerine)”, *Cilt 1, Sayı 9*, Temmuz 1963, s. 40-47.
- Taymas, A. B, “Türk Dünyasında Usulü Cedit Hareketi”, *Cilt 2, Sayı 18*, Nisan 1964, s. 119-125.
- Taymas, A. B, “Yusuf Akçura-Ölümünün 30. Yıldönümü Dolayısıyla Kısa Notlar-”, *Cilt 3, Sayı 36*, Ekim 1965, s. 997-999.
- Temir, A, “Abdullah Tukay (1886-1913)”, *Cilt 3, Sayı 31*, Mayıs 1965, s. 469-472.
- Tevetoğlu, F, “Mustafa Suphi’nin Bakü’de Kurduğu: Türkiye Komünist Partisi (I)”, *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 355-363.
- Tural, S. K, “Gaspıralı İsmail Bey’in Osmanlı Türkiyesine Tesirleri”, *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 339-346.
- Turanlı, “Sadri Maksudi’nin Siyasi Hayatından Bir Safha”, *Cilt 5, Sayı 53*, Mart 1967, s. 326-327.
- Türk Kültürü, “Mağcan Cumabayoğlu Hakkında”, *Cilt 27, Sayı 307*, Kasım 1988, s. 695-696.
- Türkekel, M. H, “İlk Azerbaycan Operası Nasıl Yaratıldı?”, *Cilt 2, Sayı 19*, Mayıs 1964, s. 48-53.
- Ülküsal, Mi, “Büyük Düşünür ve Öğretmen Gaspıralı İsmail Bey”, *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 347-354.

- Yakubaskas (Yakuboğlu) A, (Çev: M. Halil Leylak), “Gaspıralı ve Vilnyus”, *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 272-274.
- Yarkin, İ, “19 uncu Yüzyılın İkinci Yarısında Buhara’da Islahatçı Fikir Adamı Ahmed Daniş”, *Cilt 15, Sayı 181*, Kasım 1977, s. 43-46.
- Yarkin, İ, “Buhara Halk Cumhuriyeti ve Bunun Ortadan Kaldırılarak Sovyetler Birliğine İlhaki”, *Cilt 11, Sayı 124*, 1973, s. 242-253.
- Yarkin, İ, “Buhara Hanlığı’nın Sovyet Rusya Tarafından Ortadan Kaldırılması ve Buhara Halk Cumhuriyeti’nin Kuruluşu”, *Cilt 7, Sayı 76*, Şubat 1969, s. 297-303.
- Yarkin, İ, “Hive Hanlığı’nın Ortadan Kaldırılarak, Harezmi Halk Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Sonunda Sovyetler Birliğine İlhaki”, *Cilt 9, Sayı 99*, Ocak 1971, s. 237-245.
- Yarkin, İ, “Muhtar Türkistan ve Alaş Orda Hükümetleri ile Basmacılık Hareketi Hakkında”, *Cilt 2, Sayı 23*, Eylül 1964, s. 36-43.
- Yarkin, İ, “Türkistan’da Kazak Türklerinde Uyanış ve İlk Fikir Adamları”, *Cilt 12, Sayı 135*, Ocak 1974, s.200-203.
- Yarkin, İ, “Türkistan’da Uyanış- Millî Hareketler ve Münevver Kari”, *Cilt 4, Sayı 46*, Ağustos 1966, s. 910-917.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Ceditçilik Devri Rehberlerinden, Edib ve Siyaset Adamı Mahmud Hoca Behbudi (1874-1919)”, *Cilt 8, Sayı 90*, Nisan 1970, s. 410-414.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Ceditçi Devri Simalarından İdealist Öğretmen ve Teşkilatçı İshan Hoca Hani”, *Cilt 5, Sayı 58*, Ağustos 1967, s. 773-777.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Ceditçi Fikir Adamı, Yazar ve Şair Abdurrauf Fitret”, *Cilt 13, Sayı 147-148-149*, Ocak-Şubat-Mart 1975, s. 183-186.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Hürriyet Şairi Çolpan”, *Cilt 1, Sayı 5*, Mart 1963, s. 37-41.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Milliyetçi Şairi Çolpan’ın Belcivan Adlı Ağıt Şiiri”, *Cilt 11, Sayı 123*, Ocak 1973, s. 162-166.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Milliyetçi Şairi Çolpan’ın Vatanî Şiirleri”, *Cilt 8, Sayı 95*, Eylül 1970, s. 801-805.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Milliyetçi Şairi Elbek”, *Cilt 3, Sayı 32*, Haziran 1965, s. 543-547.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Milliyetçi Şairlerinden Birkaç Şiir”, *Cilt 13, Sayı 157*, Kasım 1975, s. 31-36.
- Yarkin, İ, “Türkistanlı Ceditçi (Yenilikçi) Şair Avez Otaroglu (1884-1919)”, *Cilt 27, Sayı 306*, Ekim 1988, s. 644-647.
- Yarkin, İ, “Türkistanlı Ceditçi Şair Avez Otaroglu (1884-1919)”, *Cilt 23, Sayı 252*, Nisan 1984, s. 250-252.
- Yarkin, İ, “Türkistan’ın Milliyetçi Edebi Simalarından Abdullah Kadiri (Culkunbay) (1894-1939)”, *Cilt 9, Sayı 100*, Şubat 1971, s. 386-389.
- Yarullina, R, (Çev:Özkan Öztekten), “Reformcu Tukay Ve İshaki’nin Eserlerinde Millet Kaderi Meselesinin Yansımaları”, *Cilt 38, Sayı 409*, Mayıs 1997, s. 306-312.
- Yıldırım, D, “Çuvaşlı Şair İvanov ve “Narspi”si”, *Cilt 19, Sayı 220*, Mayıs-Haziran 1981, s. 331-335.
- Yüksel, Z, “Gaspıralı İsmail Bey’in Anadolu Türklüğü’ne Tesirleri”, *Cilt 30, Sayı 337-338*, Mayıs-Haziran 1991, s. 379-384.
- Zülfikar, H, “Abdullah Tukay (1886-1913)”, *Cilt 6, Sayı 66*, Nisan 1968, s. 374-385.

Sonuç

Türk Kültürü Dergisi yayın hayatına başladığı günden itibaren Türk kültürü, tarihi, dili, edebiyatı, sosyal problemleri ve daha pek çok konu hakkında yayınlar yapmıştır. Türk Kültürü Dergisi'ndeki 1962-2008 yılları arasında Ceditçilik hareketi konusu bağlamında hazırlanan bu bibliyografyada ilgili yazı sayısı toplamda 111 olarak karşımıza çıkar. Ceditçilik ile ilgili yazılara bakıldığında İbrahim Yarkın, Ahmet Caferoğlu, Abdullah Battal Taymas gibi isimlerin diğer isimlere oranla daha etkin olduğu görülür. Bunun yanında yazıların tarihlerine göz atıldığında Ceditçilik dönemi ile ilgili yazıların çoğunluklu olarak Sovyet Türklerinin bağımsızlık öncesi döneminde yazıldığı dikkat çeker. Hazırlamış olduğumuz bibliyografik çalışmanın aynı alanda yürütülecek çalışmalarda kaynak açısından katkı sağlamasını ve yukarıda verilen gözlemlerin yardımcı olabildiğini ummaktayız.

Kaynakça

- Gökgöz, Selenga, Saime (1996). *İdil-Ural Sahasında Ceditçi Sosyalistlerin Faaliyetleri (1905-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hayit, Baymiraz (1987). *Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslâmın Bazı Meseleleri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Koncak, İbrahim (2013). Ceditçilik Hareketi ve Türkistan-Osmanlı Devleti, *Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, C 2, S 1, s.105-114

Çapraz, Erhan (2020). *Âşık Rûzî ve Şiiri: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 642 s.

Hilal AYBEY

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

aybeyhilal@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6604-782X

Geliş Tarihi

Arrival Date

19.09.2021

Kabul Tarihi

Accepted Date

29.09.2021

Yayın Tarihi

Publication Date

31.12.2021

Yayın Değerlendirme

Publication Rating

Atıf: Aybey, Hilal (2021). “Çapraz, Erhan (2020). *Âşık Rûzî ve Şiiri: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları”, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, s. 53-56.

Citation: Aybey, Hilal (2021). “Çapraz, Erhan (2020). *Âşık Rûzî ve Şiiri: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları”, *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 4, pp. 53-56.

Geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan âşık tarzı kültür geleneği, yetiştirdiği önemli temsilcileriyle birlikte günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu geleneğin yetiştirdiği temsilcilerle ilgili zaman içerisinde mühim çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda ortaya konulan eserlerden biri de *Âşık Rûzî*'nin âşık tarzı şiir geleneğindeki yeri üzerine şekillenen *Âşık Rûzî ve Şiiri: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme (2020)* isimli çalışmadır. Bu çalışma Doç. Dr. Erhan Çapraz tarafından kaleme alınmıştır. Çapraz, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü öğretim üyesidir. Adı geçen kitap ise Çapraz'ın *Sosyo-Kültürel Bağlamda Kayserili Rûzî ve Şiirleri: İnceleme-Tenkritli Metin* isimli doktora tezinin gözden geçirilip düzenlenmiş hâlidir.

Âşık Rûzî ve Şiiri: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme adlı eser, “Sözbaşı”, “Giriş”, “Âşık Rûzî”, “Sosyo-Kültürel Bağlamda Rûzî”, “Sosyo-Kültürel Bağlamda Rûzî’ye Ait Metinler”, “Âşık Rûzî’nin Şiirleri”, “Sonuç”, “Kaynaklar”, “Ekler” ve “Dizin”den oluşmaktadır.

Çalışma, “Sözbaşı”yla başlamaktadır. Burada, kitabın hazırlanışında izlenen yol, *Âşık Rûzî*'nin şiirleri bir araya getirilirken uygulanan yöntem ve şiirlerin bulunduğu yazmalar ile matbu kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir.

“Giriş” bölümü “Âşık Tarzı Şiir Geleneği”, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Durumu ve Kayseri” ve “Kaynakların Değerlendirilmesi” olarak üç kısma ayrılmıştır. “Âşık Tarzı Şiir Geleneği” başlığında, âşıklık geleneğinin tarihsel gelişimi, icranın gerçekleştiği ortamlar, dinleyici çevresi, kopuz/saz eşliğinde yapılan icra, matbaanın sözlü kültüre dayanan âşıklık geleneğine etkisi ve âşıkların yetiştirme biçimleri gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Buradaki amaç, *Âşık Rûzî*'nin âşıklık geleneği içerisindeki yerinin anlaşılmasını sağlamaktır. “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Durumu ve Kayseri” adlı bölümde ise öncelikle XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde yaşanan değişikliklerden bahsedilmiştir. Bu yüzyılda, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılışı, modern ordunun kurulması, vakıfların devlet denetimine alınması, Takvim-i Vekayi adlı ilk resmî Türkçe gazetesinin devreye sokulması, Tanzimat Fermanı ve

ardından Islahat Fermanı'nın ilanı, Bektaşî tekkelerinin kapatılması, Duyun-ı Umumiye'nin kurulması gibi önemli değişiklikler görülmüştür. Çapraz sonrasında Rûzî'nin memleketi Kayseri'nin XIX. yüzyılda iktisadî açıdan sahip olduğu önem, nüfus dağılımı, eğitim ve kültürel faaliyetleri gibi hususlar hakkında kısaca bilgi vermiştir. Böylece Âşık Rûzî'nin âşık tarzı şiir geleneğini icra ettiği devir, çeşitli yönleriyle aydınlatılmaya çalışılmıştır. “Giriş” bölümünün son başlığı olan “Kaynakların Değerlendirilmesi”nde ise öncelikle cönk, mecmua ve eski harfli kaynaklar sıralanarak, bu kaynaklarda Âşık Rûzî'nin hangi eserlerinin yer aldığından bahsedilmiştir. Ardından aynı yol matbu eserler üzerinden izlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde yazar, “Âşık Rûzî” üst başlığı içerisinde yedi alt başlığa yer vermiştir. “Hayatı” bölümünde, Âşık Rûzî'den ilk bahseden kişinin M. Fuad Köprülü oluşuna vurgu yapılmaktadır. Ardından Rûzî'nin asıl adının ne olduğuna dair çeşitli kaynaklardan fikirler ortaya konularak, “Mehmed” olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çapraz, âşığın 1839 yılında Kayseri'de doğduğunu, ancak doğduğu mahallenin adının tam olarak bilinmediğini ifade etmiştir. “Öğrenimi” başlığı altında ise *Sicill-i Osmanî Zeyli* ve Esen'e ait XXII numaralı defterdeki veriler ışığında, Rûzî'nin eğitimine dair bilgiler ortaya konulmuştur. Yazar, âşığın geleneksel usullerle öğretim yapan sıbyan mektebini başarılı bir şekilde tamamlamasının ardından medrese öğrenimine devam ettiğini ifade etmektedir. Sonrasında da âşığın medrese tahsilini tamamlayamadığını *Sicill-i Osmanî Zeyli*'ne dayanarak dile getirmiştir. “Mesleği” başlığı altında Çapraz, Rûzî'nin uzun zaman âşıklık geleneğine bağlı olarak geçimini sürdürdüğünü, hacı olmasının ardından da sazı bırakarak, sigara ağızlığı (çubukçuluk) yapıp, kehribar silmekle hayatını idâme ettirdiğini belirtmiştir. “Kişiliği” başlığında ise Rûzî'nin kaynaklarda nasıl tanıtıldığı aktarılmıştır. Buradaki bilgilerden âşığın hoş sohbet, aşırı duyarlı, çevrede takdir gören, mütevazı ve bilgili bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. “Sanatkârlığı” başlığı altında öncelikle bir sanatçının âşık vasfı kazanabilmesi için sahip olması gereken özelliklere değinilmiştir. Bu özellikler, “saz çalma”, “tegannî”, “ibdâ”, “inşâd” ve “irticâl”dir. Çapraz, bu beş özelliği Rûzî üzerinden inceleme yoluna gider. Rûzî, saz çalmayı bilen, tegannî yeteneğine sahip, ibdâ yeteneğini yazma ve irticâl yoluyla ortaya koyan, ahenkle şiir söyleyebilen bir âşıktır. Çapraz, Rûzî'nin âşıklığa nasıl yöneldiği konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmadığını da belirtmiştir. Sonrasında ise; Rûzî'den bahsedilen kaynaklarda âşığın “Rûzî” mahlasını nasıl aldığı konu edilmediğine; ancak tüm şiirlerinde aynı mahlası kullandığı bilgisine ulaşılmıştır. Aynı bölümde âşığın divan şiirinden de etkilendiği ve bir divan tertip ettiği de vurgulanmaktadır. Sıradaki başlık olan “Dinî Hayatı” ise “Tarikat Bağlantısı” ve “Din ve Tasavvuf Anlayışı” şeklindeki alt başlıklara sahiptir. “Tarikat Bağlantısı” bölümünde, âşığın Bektaşî şairler arasında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin üzerinde yoğun olarak durulmuştur. Rûzî'nin şiirlerinde Bektaşîliğini işaret eden bazı ifadelerin bulunduğunu belirten yazar, bunlara örnek olarak “külâh”, “keşkûl”, “niyaz”, “destur”, “eyvallah” kavramlarını vermiştir. Ancak Çapraz'a göre yine de âşığın Bektaşî dervişi olduğunu ve sülûkunu bu tarikat içinde tamamladığını kesin bir dille bildirmek mümkün değildir. “Dinî Hayatı” başlığının ikinci alt başlığı olan “Din ve Tasavvuf Anlayışı”nda ise öncelikle âşığın din anlayışına odaklanılmıştır. Burada iman, ibadet, ahiret gibi kavramlar ile ayet ve hadislerin Rûzî'nin

şiiirlerinde yer aldığı ortaya konulmuştur. Ardından âşığının tasavvuf anlayışından bahsedilmiştir. Yazara göre Rûzî tasavvuf anlayışını “şeriat, tarikat, marifet ve hakikat” şeklinde ifade edilen dört esas üzerine inşa etmiştir. Ayrıca Çapraz, âşığının tasavvuf anlayışının İbn Arabî’nin anlayışıyla örtüştüğünü de öne sürmektedir. Birinci bölümün son alt başlığı olan “Poetikası” bölümünde ise Rûzî’nin poetikasını şekillendiren unsurlar “ozan-baksı geleneği”, “klâsik kültür”, “tasavvuf” ve “İbn Arabî’nin şiir felsefesi” olmak üzere dört grupta ele alınmıştır. Yazarın ifadelerine göre Âşık Rûzî’nin şiir anlayışının merkezinde “ozan-baksı geleneği” yer almakla birlikte, diğer taraftan klâsik edebiyat kültürünün etkileri de görülmektedir. Burada âşığının şiirlerinde tasavvufun mühim bir konuma sahip olduğuna da vurgu yapıldıktan sonra, kısaca İbn Arabî’nin şiir felsefesine değinilmiştir. Çapraz bunları müteakiben “Poetikası” bölümünü “Şiir Üzerine Görüşleri” ve “Şair (Âşık) Üzerine Görüşleri” şeklinde iki alt başlığa ayırmıştır. “Şiir Üzerine Görüşleri” bölümünde, Rûzî’ye göre şiirin çıkış noktası, gayesi, muhatabı ve kaynağının ne olduğu açıklanarak, bazı şiirlerinden bu ifadelere örnekler verme yoluna gidilmiştir. Son olarak, “Şair (Âşık) Üzerine Görüşleri” başlığı altında ise, Rûzî’nin şiirlerinde yer alan “şair”e dair söylemler dile getirilip; âşığının şaire bakışı irdelenmiştir. Rûzî’ye göre bir âşık, temiz kalpli ve bilgili olmanın yanında; saz çalma, diyar diyar gezme, fesâhat ve belâgat sahibi olma gibi özellikleri kendisinde toplamalıdır.

Kitabın “Sosyo-Kültürel Bağlamda Rûzî” başlığını taşıyan ikinci bölümünde ise “İcra Bağlamları” ve “Kültür Ortamlarındaki Konumu” olmak üzere iki alt başlığa yer verilmiştir. “İcra Bağlamları” başlıklı bölümde, Rûzî’nin âşıklık sanatını icra ettiği ortamlar XIX. yüzyıl âşıklık geleneği açısından incelenmiştir. Yazarın ulaştığı verilere göre âşığının sanat hayatı açısından İstanbul önemli bir konuma sahiptir. Zira sanatını İstanbul’daki âşık kahvehanelerinde icra ettiği bilinmektedir. Çapraz, XIX. yüzyılda İstanbul dışındaki kahvehanelerde tam anlamıyla aktif bir icra geleneğinin bulunmadığını belirterek; durumun Kayseri açısından da aynı şekilde olabileceğini vurgulamıştır. İkinci bölümün “Kültür Ortamlarındaki Konumu” şeklindeki alt başlığında, Âşık Rûzî’nin sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamındaki etkilerinden bahsedilmiştir. “Sözlü Kültür Ortamı” başlığı altında; Rûzî’nin âşık fasıllarında hem irticalen hem de önceden mecmuasına kaydettiği şiirlerini inşâd ederek icra ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Âşığının yazarak şiir oluşturması hususuna “Yazılı Kültür Ortamı” bölümünde daha ayrıntılı olarak değinilmiştir. Yazar burada âşığının hangi şiirlerini yazarak oluşturduğu, hangi şiirlerini irticâlen söylediği konusunda net bir görüş ortaya koyulamayacağını belirtmiştir. Ancak kendisi, Rûzî’nin aruzlu şiirleri ile nefes türündeki şiirlerini yazarak oluşturduğunu; lirik nitelikteki koşmalarını ise irticâlen ortaya koyduğunu düşünmektedir. “Kültür Ortamlarındaki Konumu” bölümünün son alt başlığı olan “Elektronik Kültür Ortamı”nda ise; Türkiye’de elektronik kültür ortamına geçişin 1900’lü yılların başında gerçekleştiği vurgulanarak, Rûzî’nin bu döneme yetişemediği ifade edilmiştir. Eserin “Sosyo-Kültürel Bağlamda Rûzî’ye Ait Metinler” adlı üçüncü bölümü, “Anlama Aşaması” ve “Açıklama Aşaması” olmak üzere iki alt bölümden oluşmaktadır. Çapraz burada âşığının şiirlerini “Oluşumsal Yapısalcılık” yöntemine göre değerlendirme yoluna gittiğini belirtmiştir. Rûzî’nin şiirleri “Anlama Aşaması” başlığı altında ahenk unsurları, nazım

şekilleri, dil ve üslup açısından irdelenmiştir. Yazarın tespitine göre Âşık Rûzî elde mevcut olan 161 şiirinin 108'ini hece ölçüsüyle ortaya koymuş ve heceyle söylediği şiirlerinin tamamında 11'li hece ölçüsünü kullanmıştır. Bunlara ilâveten burada âşığın aruz ölçüsüyle şiirler söylediği de ifade edilmiştir. Çapraz, Rûzî'nin aruzlu şiirlerini de hece mantığıyla okuduğunu belirterek; aruzu mükemmel bir şekilde kullandığını söyleyebilmenin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Âşık Rûzî'nin şiirlerinde daha çok tam ve zengin kafiye kullandığı görülmektedir. Yazar, âşığın dili ve üslûbuna odaklandığı kısımda; şiirlerinde Arapça ve Farsça tamlamaları ustalikle kullanması, ağız özelliği taşıyan ifadelere yer vermesi, tekrarlardan faydalanması ve cümle yapılarının konuşma diline yakın oluşu gibi hususları dile getirmiştir. Ardından şiirlerin muhteva bakımından bir değerlendirmesi yapılmıştır. Âşığın şiirlerinde tespit edilen konular aşk, tabiat, gurbet, yiğitlik, zamandan yakınma, feleğe sitem, din ve tasavvuttur. Üçüncü bölümün “Açıklama Aşaması” şeklindeki ikinci alt başlığı ise dört alt bölümden oluşmaktadır. Bunlar “Dinî Hayata Dair Göstergeler”, “Toplumsal Hayata Dair Göstergeler”, “Ekonomik Hayata Dair Göstergeler” ve “Siyasî Hayata Dair Göstergeler”dir. “Dinî Hayata Dair Göstergeler” başlığı altında, âşığın şiirlerinde bulunan şeyh, sûfî/zâhid gibi tipler, Bektaşîler ve Melâmiliğin değerlendirmesi yapılmıştır. Ardından “Toplumsal Hayata Dair Göstergeler” bölümünde âşığın şiirleri üzerinden meclis, âşıklar zümresi, gurbet ve seyahat olguları irdelenmiştir. Bir sonraki alt başlık olan “Ekonomik Hayata Dair Göstergeler”de ise Rûzî'nin şiirlerindeki alışveriş, pazar ve panayırlar ile esnaf zümreleri gibi ekonomiye dair ibareler üzerinde durulmuştur. Son olarak “Siyasî Hayata Dair Göstergeler” bölümünde yazar, öncelikle mutlak otorite üzerinde durmuş, ardından da Ermeni İsyanı'nın Osmanlı toplumu içerisindeki yerinden bahsederek bu isyanın Âşık Rûzî'nin eserlerine de yansıtıldığını belirtmiştir.

“Âşık Rûzî'nin Şiirleri” adlı dördüncü bölümde Çapraz, Âşık Rûzî'ye ait 161 şiire yer vermiştir. Söz konusu şiirlerin 108'i heceyle, 53'ü ise aruz ölçüsüyle ortaya koyulmuştur. Yazar, bu şiirlerden 18'ini ilk defa kendisinin ilim âlemine sunduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu husus, çalışmanın alana kattığı kayda değer yeniliklerden biridir.

“Sonuç” bölümünde yazar, çalışma sonucunda elde ettiği bulgulara yer vermiştir. Âşık tarzı şiir geleneğinin XIX. yüzyılda en güçlü dönemlerinden birini yaşadığı ifade edilmiştir. Âşık Rûzî'nin sanatını Kayseri ve İstanbul'da icra ettiği belirtilerek, sanatkâr kimliğinin oluşmasına içerisinde bulunduğu sosyo-kültürel çevrenin doğrudan etki ettiği vurgulanmıştır. Âşığın yazılı kültür ortamıyla ilişkisinin daha çok destanlarının üzerinden olduğu tespit edilmiştir. Ardından “Kaynaklar” bölümünde ise çalışmada faydalanılan kaynakların künyeleri alfabetik bir şekilde verilmiştir. Çapraz, Âşık Rûzî'den bahsedilen metinleri tespit etmiş ve bunları “Ekler” kısmında toplamıştır. Son olarak, şiirlerde geçen kelime ve isimler baz alınarak bir “Dizin” oluşturulmuştur.

Âşıklık geleneğinin temsilcilerinden biri olan Âşık Rûzî ve şiirlerinin sosyo-kültürel bağlam içerisinde incelenmesinden oluşan *Âşık Rûzî ve Şiiri: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme* (2020) adlı eser, halk bilimine ve özellikle de âşık edebiyatı alanında yapılacak yeni çalışmalara kaynaklık edecektir. Doç. Dr. Erhan Çapraz'a bu önemli çalışmasıyla alana sağladığı katkı için teşekkürlerimi sunarım.